

CİLT 9 | SAYI 2 | AĞUSTOS 2021

AVRASYA TERİM DERGİSİ

Eurasscience Journals

ISSN: 2147 - 7507
<http://eurasscience.com/>

On dokuzuncu sayıyla merhabalar,

Avrasya Terim Dergisi disiplinler arası hakemli dergi olarak yayın hayatına on dokuzuncu sayısıyla devam etmektedir. Avrasya Terim Dergisi 2020 yılından itibaren yılda üç defa yayınlanmaktadır. Dergi, Türkiye üniversitelerinin çeşitli bilim dalları çalışanlarına ulaşmış ve yurt içi tanıtımını tamamlamıştır. Bundan sonra dergimizin uluslararası niteliğinin güçlendirilmesi amaçlanmıştır.

Dergi kapsamında; Türkçe terimlerin (veya kavramların) çeşitli coğrafyalarda (Avrupa ve Asya) ve çeşitli alfabelerle (Arap, Kiril, Uygur vb.) yazılışlarının tespiti, sözlü olanlarının derlenmesi, bilim dallarına ait terimlerin bir araya getirilmesi, terimlerin özel olarak ele alınıp analiz edilmesi, terim üretimi, terim - anlam ilişkileri, terim - güç ilişkileri, terim yönetimi, terimin algı ve bilgi edinimine etkileri, terimin ekonomik yönü, terim - sorun çözümü vb. gibi terimle ilgili birçok konu bulunmaktadır. Ayrıca, çeşitli bilim dallarında yurt dışında yapılan terim çalışmalarına da yer verilmektedir. Yabancı dillerde yazılan metinler Türkçesiyle birlikte yayınlanmaktadır.

Avrasya Terim Dergisi'nin on dokuzuncu sayısında çeşitli bilim dallarından makalelerle terim konusunda katkı yapan yayınlara yer verilmiştir. Emrah Utku Gökçe tarafından “*Sistem Kavramı ve Uluslararası İlişkiler Disiplinindeki Tanımları*” isimli makale ile sistem teriminin sosyal bilimleri alanında kullanılışı üzerine değerli bilgiler sunmaktadır. Kamile Tırak Hızal ise disiplinlerarası temel terimlere yönelik “*Odun Anatomisi Kitaplarında Yaşanılan Terim Karmaşası*” isimli çalışmasıyla konuya çözüm önerileri getirmektedir. Çağrı Çolak önemli iki terim arasındaki sorunu “*Türkçe Kamu Yönetimi Terminolojisinde Kronik Bir Sorun: İdare / Yönetim Ayrımının Eksikliği*” ismiyle yaptığı çalışmada ortaya koymuş ve değerlendirmesini yapmıştır. Gülşah Çobanoğlu ve arkadaşları çevre terimleri üzerine “*Çevre Terimlerinin Bilinme Düzeyinin Belirlenmesine Yönelik Bir Çalışma*” ismiyle konunun bilinirliğinin çeşitli yönleri incelenmiştir. Ahmet Keskin ise “*Adbilim Odağında Lakaplar ve Lakaplarla Karıştırılan Başlıca Terim ve Kavramlar*” isimli çalışmasıyla adbilime katkılar sağlamıştır. Gülhan Acar Büyükpehlivan ve Mehmet Oktav matbaacılık konusunda “*Ofset Baskı Sistemine ait Temel Terimler ve Değerlendirilmesi*” isimli çalışmasıyla temel terimleri gündeme getirmiş ve tanımlamıştır.

Avrasya Terim Dergisi'nin yirminci (Aralık 2021) sayısında yeni terim çalışmalarıyla buluşmak ümit ve dileklerimizle, çalışmalarınızda kolaylıklar dileriz.

Orhan SEVGİ
Yayın Kurulu Adına

Avrasya Terim Dergisi
ISSN: 2147 - 7507

İmtiyaz Sahibi
Eurasscience Journals Dergi Grubu

Yayın Kurulu Başkanı
Orhan Sevgi (İstanbul Ü.-Cerrahpaşa, Orman Fakültesi, Orman Mühendisliği Bölümü, Toprak İlimi ve Ekoloji Anabilim Dalı, İstanbul, Türkiye)

Dergi Tasarım
Mert Ekşi (İstanbul Ü.-Cerrahpaşa Orman Fakültesi Peyzaj Mimarlığı Bölümü Peyzaj Teknikleri Anabilim Dalı, İstanbul, Türkiye)

Teknik İşler Sorumlusu
Osman Yalçın Yılmaz (İstanbul Ü.-Cerrahpaşa Orman Fakültesi Orman Ölçme Bilgisi ve Kadastro Anabilim Dalı İstanbul Türkiye)

Kapak
Fotoğraf; Ece Sevgi
Çanakkale - Biga, 2011

İletişim
Orhan Sevgi
İstanbul Ü.-Cerrahpaşa, Orman Fakültesi, Orman Mühendisliği Bölümü, Toprak İlimi ve Ekoloji Anabilim Dalı, 34473 Sarıyer İstanbul, Türkiye
avrasyaterimdergisi@gmail.com
osevgi@istanbul.edu.tr
www.eurasscience.com

AVRASYA TERİM DERGİSİ

Avrasya Terim Dergisi, yılda üç defa yayınlanan hakemli bir dergidir. *Avrasya Terim Dergisi*'nde yayınlanan tüm yazıların, dil, bilim, etik ve hukukî açıdan bütün sorumluluğu yazarlarına, yayın hakları Eurasscience Journals dergi grubuna aittir.

Yayıncının yazılı izni olmaksızın eserler (veya yazılar) kısmen veya tamamen herhangi bir şekilde basılamaz, çoğaltılamaz. Yayın Kurulu dergiye gönderilen yazıları yayınlayıp yayınlamamakta serbesttir. Dergiye gönderilen yazılar iade edilmez.

Dergide yer alan yazıların dijital baskı, grafik tasarım, DOI numaralarının alınması ve uluslararası indekslere tanıtılması gibi işlemler *eurasscience.com* tarafından ücretsiz yapılmaktadır. Dergide basım kararı alınan yazıların sahiplerinden herhangi bir sebeple para talep edilmez. Dergi açık erişim sağlama politikasını benimsemiştir.

Avrasya Terim Dergisi TÜBİTAK tarafından dizinlenmekte ve ULAKBİM tarafından yürütülen DergiPark Projesi sistemine üyedir.

ISSN: 2147 - 7507

Cilt 9, Sayı 2, 2021

Avrasya Terim Dergisi Yayın Kurulu (**Editörleri**)

- Zeynel Arslangündoğdu** İstanbul Ü.-Cerrahpaşa Orman Fakültesi, Orman Mühendisliği Bölümü Orman Entomolojisi ve Koruma Anabilim Dalı İstanbul, Türkiye
- Hakan Aydemir** Medeniyet Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dil Bilimi, İstanbul, Türkiye
- Abdurrahim Aydın** Düzce Üniversitesi Orman Fakültesi, Orman Mühendisliği Bölümü Orman İnşaatı Jeodezi ve Fotogrametri Anabilim Dalı Düzce – Türkiye
- Mehmet Çalıköğlü** Orman ve Su İşleri Bakanlığı, Batı Akdeniz Ormancılık Araştırma Enstitüsü Antalya, Türkiye
- A.İlker Esin** İstanbul Ü.-Cerrahpaşa Orman Fakültesi, Ormancılık Meslek Yüksekokulu Sulama Teknolojisi Programı İstanbul, Türkiye
- Feyruze Garipova** Başkurdistan Cumhuriyeti Beşeri Bilimler Enstitüsü, Dil Merkezi, Ufa, Rusya Federasyonu
- Bülent Gül** Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Ankara, Türkiye
- Gülşat Galiullina** Kazan (İdil Boyu) Federal Üniversitesi, Filoloji ve Kültürlerarası İletişim Enstitüsü, Tatar Dili ve Öğretim Yöntemleri Bölümü, Kazan, Rusya
- Priscilla Mary Işın** Bostancı İstanbul, Türkiye
- Şermin Kalafat** İstanbul Medeniyet Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyat Bölümü, İstanbul, Türkiye
- Bekir Kayacan** İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi, İktisat Bölümü, İktisadi Gel. ve Ulus. İktisat Anabilim Dalı, İstanbul, Türkiye
- Mustafa Koç** Bilecik Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Bilecik, Türkiye
- Şahin Mustafa** Kerkük Üniversitesi Ziraat Fakültesi, Bahçe Bitkileri Bölümü Kerkük, Irak
- Önder Öndemir** Yıldız Teknik Üniversitesi Makine Fakültesi, Endüstri Mühendisliği Bölümü, İstanbul, Türkiye
- Levent Özdüven** Namık Kemal Üniversitesi Ziraat Fakültesi, Zootekni Bölümü Tekirdağ, Türkiye
- Ece Sevgi** Bezmiâlem Vakıf Üniversitesi Eczacılık Fakültesi, Temel Eczacılık Bilimleri Bölümü Farmastötik Botanik Anabilim Dalı İstanbul, Türkiye
- Orhan Sevgi** İstanbul Ü.-Cerrahpaşa Orman Fakültesi, Toprak İlimi ve Ekoloji Anabilim Dalı, İstanbul, Türkiye
- İbrahim Şahin** Ege Üniversitesi Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü İzmir, Türkiye

- Hüseyin Barış Tecimen*** İstanbul Ü.-Cerrahpaşa Orman Fakültesi, Toprak İlimi ve Ekoloji Anabilim Dalı, İstanbul, Türkiye
- Kürşat Yıldırım*** İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, İstanbul, Türkiye
- Mustafa Yılmaz*** Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Orman Fakültesi, Orman Mühendisliği Bölümü Orman Fakültesi Silvikültür Anabilim Dalı Kahramanmaraş, Türkiye
- Hatice Çınar Yılmaz*** İstanbul Ü.-Cerrahpaşa Ormancılık Meslek Yüksekokulu Süs Bitkileri Yetiştiriciliği Programı İstanbul, Türkiye

İÇİNDEKİLER

Makaleler	Sayfa
Emrah Utku Gökçe Sistem Kavramı ve Uluslararası İlişkiler Disiplinindeki Tanımları.	1-11
Kamile Tırak Hızal Odun Anatomisi Kitaplarında Yaşanılan Terim Karmaşası.	12-26
Çağrı Çolak Türkçe Kamu Yönetimi Terminolojisinde Kronik Bir Sorun: İdare / Yönetim Ayrımının Eksikliği.	27-38
Gülşah Çobanoğlu, Elif Aysu Özkök, Ezgi Özen, Damla Yayman, Ahmet Özcan, Tuğçe Kaan, Ahmed Ali Al-Amoody Çevre Terimlerinin Bilinme Düzeyinin Belirlenmesine Yönelik Bir Çalışma.	39-53
Ahmet Keskin Adbilim Odağında Lakaplar ve Lakaplarla Karıştırılan Başlıca Terim ve Kavramlar.	54-62
Gülhan Acar Büyükpehlivan ve Mehmet Oktav Ofset Baskı Sistemine ait Temel Terimler ve Değerlendirilmesi.	63-68

SİSTEM KAVRAMI VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER DİSİPLİNİNDEKİ TANIMLARI

Emrah Utku Gökçe¹

¹⁾ Bandırma Onyedü Eylül Üniversitesi, Manya MYO, Mülkiyet Koruma ve Güvenlik Bölümü, Balıkesir,
Elmek: e.utku.g@gmail.com ORCID: 0000-0002-9319-1672

Özet

Bu çalışma sistem ve uluslararası sistem kavramlarını konu edinmektedir. Türkçe Uluslararası İlişkiler (Uİ) literatürü içinde sistemin ne anlama geldiğine dair yeterli kavram çalışması yoktur. Bu nedenle hem sistem hem de uluslararası sistemin ne ifade ettiğini tespit etmek için bu çalışma ortaya konulmuştur. Ele alınan ilgili kavramları tanımlamak için nitel araştırma yöntemleri içinde yer alan kavram analizi desenine başvurulmuştur. Veriler sözlüklerden ve sistem kavramını çalışan akademisyenlerin çalışmalarından elde edilmiştir. Uİ disiplini içinde hem sistem hem de uluslararası sistem kavramının tek veya ortak bir tanımının olmadığı çalışmanın en temel vargısıdır.

Anahtar Kelimeler: Sistem, Uluslararası Sistem, Etkileşim, Süreç, Yapı, Materyalizm, İdealizm

THE CONCEPT OF SYSTEM AND THE DEFINITIONS IN THE DISCIPLINE OF INTERNATIONAL RELATIONS

Abstract

This study examines the concepts of system and international system. There is not enough concept study on what the system means in Turkish International Relations (IR) literature. Accordingly, it has been created to determine what both the system and international system mean. The concept analysis method included in qualitative research methods has been used to define the concepts. The data have been obtained from the dictionaries and the studies of academicians analyzing the concept of the system. It is the basic conclusion of the study that there is no single or common definition of the system and international system concept in the IR

Keywords: System, International System, Interaction, Process, Structure, Materialism, Idealism

1. Giriş

Sistem¹, kullanımı eskiye dayanan; günlük hayatta ve birçok akademik disiplinde kullanılan bir terimdir. “Felsefesinin, özellikle de onun metafizik denilen kesiminin demirbaşdır” (Duralı, 2020:39). Varlığın bütünlüğüne ve düzenliliğine işaret etmek amacıyla en erken klasik felsefede (Antik Yunan) ortaya çıkmıştır. 17. ve 18. yüzyılda biyoloji, doğa felsefesi ve doğa bilimi çalışmalarında kaotik olandan uzak ve düzenli çalışan beden ve dünya görüşünü açıklamak için kullanılmıştır. 19. yüzyılda hâkim sosyal düzenleri anlatmak için tercih edilmiştir (Tarlak, 2004; Online Etymology Dictionary, 2021; The Free Dictionary, 2020; Sillitto ve ark., 2017). 20. yüzyılın ortasından itibaren fizikten biyolojiye; sosyolojiden astronomiye; iktisattan jeolojiye; mühendislikten felsefeye; işletmeden siyaset bilimine; kimyadan hukuka kadar birçok disiplinde kullanılmış ve hemen hemen tüm alanlarda anahtar bir kavram haline gelmiştir. Günümüzde ise neredeyse sadece girdi-işlem-çıkış süreci olarak tanımlanmaktadır. Fakat sistem ne sadece girdi, işlem, çıkış döngüsü ne sadece düzen ve bütünlük ne de sadece mekanik süreci temsil eden bir kavramdır. Tam da bu noktada sistemin ne olduğunu tanımlamak; bu kavramın neye işaret ettiğini anlamak ve anlam dünyasının sınırlarını belirlemek çalışmanın ilk amacıdır.

Eğer sistem kavramını bir sosyal bilim disiplini içinde örnekleme ve kullanımını görmek istiyorsak, Uluslararası İlişkiler (Uİ)² disiplinine yönelebiliriz. Uİ’de sistem sıklıkla ve çeşitli anlamlarla kullanılır (Arı, 2008:493; Malhut, 2011; Şöhret, 2013). 20. yüzyılın ortalarından itibaren ulus devletlerin oluşturduğu uluslararası alan ve devletlerin ilişkiler ağı, sistem kavramına başvurularak ele alınmıştır. Başta uluslararası sistem terimi olmak üzere birçok terim türetilmiştir. Güçler dengesi sistemi, dünya sistemi, tek ve çift kutuplu sistem, soğuk savaş sonrası sistem, sistem kavramından yola çıkılarak üretilmiş terimlerden bir kaçıdır. Sistem kavramının disiplin içine ne zaman dâhil olduğunu tespit etmek, anlam dünyasının ne(ler) olduğunu ya da neye işaret ettiğini belirlemek çalışmanın bir diğer amacıdır.

Sistem kavramına ve sistem yaklaşımına yöneltilen eleştiriler makalenin içeriğinde yoktur. Çalışma sadece kavramın tanımlarına ve kullanım çeşitliliğine odaklanmıştır. Çalışmanın oluşturulmasındaki temel motivasyon, sistem kavramının disiplin içinde sıkça

kullanımından dolayı meydana gelen tanımsal karışıklığı gidermek ve tasnif yaparak literatüre katkı sağlamaktır. Ayrıca çalışmanın Uİ disiplininde öğretim görevleri için bir rehber niteliğinde olacağı umulmuştur. Genelde sistem kavramını ve özelde uluslararası sistem terimini konu edinen bu çalışmanın yöntem bölümünde kavram analizinin ne olduğu, kavram ve terim arasındaki genel fark ve en yalın halde nasıl analiz edileceği Beth Rodgers’e (1989) atıfla açıklanmıştır. Diğer bölümlerde, sistem kavramının çeşitli anlamları aktarılırken kavramın nitelikleri, unsurları, türleri belirlenmiş; sistemin ontolojisine dair değerlendirmeler ele alınmıştır. Sistem kavramının Uİ’ye dâhil olma süreci ve uluslararası sistem terimi Goodman’a (1965), Buzan’a (2015), Eralp’e (2011) atıfla tanımlanmıştır. Daha sonra Waltz (1979), Wendt (2012), Kaplan (1976), Wallerstein (2006), Keohane ve Nye (2015) üzerinden açıklanmıştır.

2. Yöntem

Bu çalışma, nitel araştırma yöntemi içinde kavram analizine göre desenlenmiştir ve Beth Rodger’in (1989:333) kavram analizi yöntemini takip etmiştir. Veriler doküman incelemesi yapılarak toplanmıştır. Sözlükler ve kuramsal kitaplar verileri elde etmede temel kaynaklardır. Veriler tanımlayıcı olarak analiz edilerek düzenli aktarılmıştır (Saruhan ve Özdemir, 2020:370).

Kavram, “bir şey hakkında zihinde beliren genel düşünce” olarak tanımlanır (Kubbealtı Lugatı, 2020). Daha geniş bir ifadeyle “kavram soyut bir zihinsel tasavvur olduğundan, onun tanımı da zihinde o kavramı canlandıran araştırmacının düşündüğü ve hatta düşlediği gibidir” (Kalaycıoğlu, 2013: 5). Terim ise “genellikle belirli bir tek kavramın, nesne, olay veya durumun karşılığı olan kelime”dir (Kubbealtı Lugatı, 2020). Düşüncelerin bileşenleri olan kavramlar, terimlerle dile gelecek ifade edilir ve oluşturduğumuz önermelerin temel yapı taşlarını oluşturur. Birbirine geçmiş anlamların karmaşıklığını ortadan kaldırmak, anlam dünyamızı geliştirmek ve terimlerin doğru izahını yapmak için nitel araştırma yöntemleri içinde yer alan kavram analizine başvurulabilir. Çünkü kavram analizi, kavramı daha basit bileşenlere ayırarak onu çözümleme eylemi olmakla birlikte, kavrama ait mevcut tanımları birleştirerek bütüne ulaşmayı da içinde barındırır (Wilson, 1963; Cronin ve ark., 2010; Olsthoorn, 2017). Kavram analizi literatürüne katkı yapan araştırmacıların başında Beth Rodgers gelir. Rodgers (1989) çalışmasında, kavram

¹ Osmanlı Türkçesi *manzume*, Yunanca *sistema*, Almanca *gliederung*, *lehrtbau*, *system*, Fransızca *systeme*, İtalyanca *sistema*, İngilizce *system*. (Duralı, 2020:38).

² Uluslararası İlişkiler disiplininden bahsedilirken ilk harfler “U” ve “İ” olarak büyük; uluslararası ilişkiler olgusundan bahsedilirken ilk harfler “u” ve “i” olarak küçük yazılmıştır (Gözen, 2014:15).

analizinin felsefi kökenlerine inmiştir. Zaman içinde tekrarlanan kavramların niteliklerinin değiştiği iddiasını ortaya koyarak evrimsel yaklaşımı geliştirmiştir. Kavram analizinde, belirsizleşen ya da bulanıklaşan kavramın anlamı ve sınırları belirlenmektedir. Rodgers'ın (1989:333) yöntemini birkaç aşamada şöyle sıralayabiliriz:

- İlgili kavram tanımlanır ve adlandırılır. Kavrama muadil diğer terimler de verilerek kullanım alanları belirlenir,
- Veri toplamak için uygun bir örnek alan(lar)-disiplin(ler) belirlenir,
- Kavramın nitelikleri belirlenir,
- Olabildiği kadar kavramın bahsedildiği yerler, kavrama dair öncüller ve kıyas sonrası ulaşılan vargılar belirlenir,
- İlgili kavram hakkında fikir edinebilmek için model durum veya örnek belirlenir.

Çalışmanın ele aldığı ilgili kavram sistemdir. Sistem kavramının kullanım alanı çok geniştir ve girişte de bahsedildiği gibi birçok disiplinde yer edinmiştir. Bu kadar çok disiplini ele almak bu makalenin sınırlarını aşmaktadır. Araştırmanın yöneldiği örnek alan UI'dir. Sistemin UI içindeki tanımları değerlendirilmiştir. Özellikle uluslararası sistem terimi tanımlanarak analiz edilmiştir.

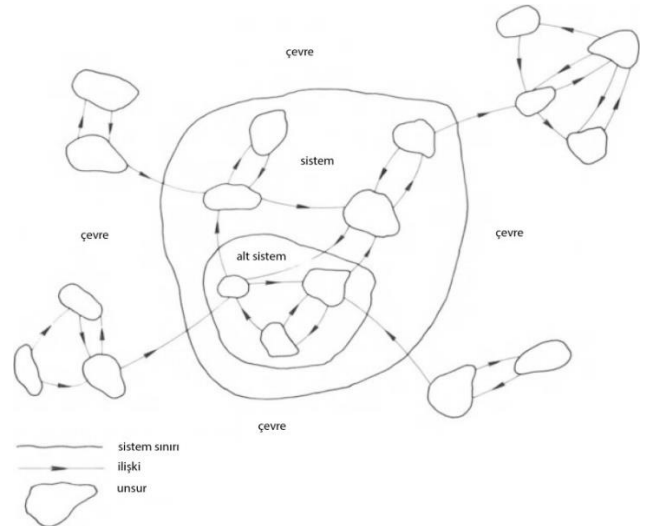
3. Sistem Kavramının Değerlendirilmesi

Zaman içinde sistem kavramı dönüşüme uğramıştır. M.Ö. 4. yüzyılda Aristoteles'e göre sistem, "sadece parçaların toplamıyla ortaya çıkan bir bütün değil, bütünü de ötesinde" olan birşeydir. 17. yüzyıl itibariyle Descartes sistemi indirgemecilik bağlamında "karmaşık bir görüngü ya da fikri, basit bir şekilde açıklama pratiği" olarak tanımlamıştır. Descartes fizik, biyoloji ve tıp alanının sistem kavramıyla açıklanmasını olanaklı kılmıştır (Dori ve ark., 2019). 18. yüzyılda Adam Smith öncelikle sistemi hayal ederek "çoktan var olmuş farklı hareket ve etkileri birbirine bağlayan hayal edilmiş bir makine" olarak tasvir etmiştir. Fakat onun nazarında sistem, materyal alanda gerçekliği de olan birşeydir. "Gerçekte, bir ustanın belirli bir hareket ve etkiyi ortaya çıkarmak için oluşturduğu mekanik düzeneğin küçük bir sistem" olduğunu dile getirmiştir (Smith, 1872:352; Dori ve ark., 2019).

Günümüzde sistem Şekil-1'de gösterildiği gibi bağımsız varlıkların/birimlerin/unsurların birbirine bağlandıktan sonra tutarlı ve düzenli etkileşerek ya da birbirlerine bağımlı bir şekilde bir amaca ulaşmak için hareket ederek meydana getirdikleri bütün olarak

tanımlanır. Bu genel tanım hemen hemen birçok kaynakta sistemin ilk anlamına işaret eder. INCOSE'nin (Uluslararası Sistem Mühendisliği Konseyi) derlediği çalışmasında (Sillitto ve ark., 2017), çeşitli sözlüklerde (Kubbealtı Lugatı, 2020; Cambridge Dictionary, 2021; Oxford Learner's Dictionaries, 2021; Merriam-Webster, 2021) ve akademik çalışmalarda (Bertalanffy, 1969; Boulding, 1985; Skyttner, 1996; Tecim, 2004) tanımları şöyledir:

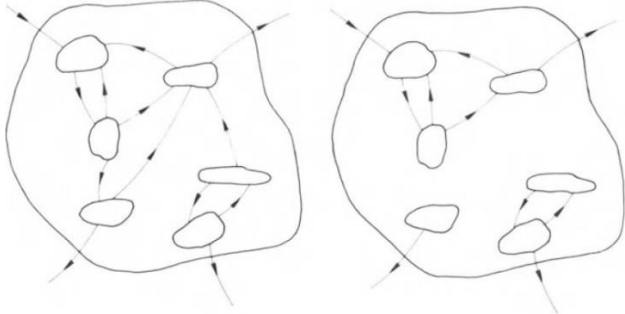
- "Birşeyi yapmanın belirli bir yolu olarak metod/yöntem",
- "Bir hedefe ulaşmak için izlenen süreç",
- "Birkaç alet ve cihazdan meydana gelen tertibat/düzenek",
- "Bütün bir varlığın modeli",
- "Organize hale gelmiş unsurların oluşturduğu bütün",
- "Kaos olmayan herhangi bir şey",
- "Belirli bir amaca ulaşmak için düzeni sağlanmış etkileşimli unsurların uyumu",
- "Hareket eden parçaların ve onların etkileşiminden meydana gelen özellikler, yetenekler ve davranışlarla oluşan birleşik bir yapı",
- "Bir amaç için donatılmış olan",
- "Aralarında belirli bir amaç için ilişki bulunan fiziksel olan veya olmayan elemanlar topluluğu",
- "Girdi, çıktı ve geri bildirim (dönüt) döğüsüne sahip mekanizmalar".

Şekil 1. Sistem. İlgili şekil doğrudan aktarılmıştır (Kramer ve Smit, 1977:12).

Sistemin oluşabilmesi için en az iki birim gereklidir. Sistemin içindeki herbir birimin, sistemden bağımsız tek başına bir etkinliği ve işlevi yoktur. Bu birimler, "doğal ve sosyal dünyanın bazı olgularını temsil

eder ya da gözlemcilerin varlığına ilişkin mutabık kaldığı; var olduğunu düşündüğü şeylerdir” (Flood ve Carson, 1993). Birimlerin kendi aralarındaki ilişki, bütünü/toplamın davranışını belirler. Fakat sistem bütünü/toplamın kendisine eş tutulmamalıdır. Bütünden daha fazla olanı ifade eder (Backlund, 2000:448; Luhmann, 1995; Ateş, 2014).

Şekil 2. Sistem (soldaki) ve Bütün (sağdaki). İlgili şekil doğrudan aktarılmıştır (Kramer ve Smit, 1977:13).

Şekil-2’de görüldüğü gibi sistem ve bütün arasındaki farkı şöyle açıklayabiliriz: etrafımızdaki görgül alanda unsurları/nesneleri/birimleri ve şeyleri kendinde barındıran kümeler vardır. İnsan grupları, biyolojik organizmalar, güneşin etrafında dönen gezegenler, arabalar ve kütüphaneler bu kümelere örnektir. Bunlar “ya bir sistem olarak ya da bir bütün olarak” iki şekilde açıklanır (Kramer ve Smit, 1977). Fakat her bütün bir sistem değilken her sistem bir bütünü içinde barındırır. Farklılıktaki belirleyici öge, sistemin içinde var olan her bir birimin birbiriyle düzenli ilişkisidir ve bu sistemin temelidir. Bütün ise sadece birimlerin yığındır. Örneğin Latin alfabesini kullanarak Türkçe bir sözcüğü Türkçe dil sistemi içinde yazıyla gösterelim. Kullanacağımız harfler “b, d, k, a, r” olsun. Bu harfleri gelişigüzel kullanarak bir sözcük yazalım. Bu da “kadrab” olsun. Kadrabın bilinen Türkçe içinde hiçbir anlamı yoktur. Kadrab, harflerden meydana gelen bir yığın durumundadır. Ancak harfleri Türkçe dil sistemi içinde belirli kurallara göre bir araya getirerek “bardak” sözcüğünü yazdığımızda, bardağın Türkçe içinde bir anlam ifade ettiğini görürüz. Böylece Türkçe’nin harf dizimine göre sistemli yazılan sözcükler, yığından daha fazlasını ifade eder hale gelmiştir (Kramer ve Smit, 1977; Kauffman, 1980). Bir diğer örneğimiz biyolojiden olsun. İnsanın iç organları birçok parçadan oluşur. Herbir parçanın sahip olduğu konum ve yaşamın devamı için izlenen süreç, sistemi meydana getirir. Kalp ile beynin konumlarını değiştirdiğimizde vücudun bütününde herhangi bir eksilme olmayacaktır. Fakat organlar arasındaki düzenli ilişki koparıldığında sistem altüst olacaktır. Geriye kalan ise bir yığından başka bir şey değildir. Ayrıca nasıl ki bütün sisteme içkinse, yapı (bünye, birşeyin kuruluş biçimi) da sisteme içkindir. Unsurlar arasındaki ilişkiler kümesi ve türü, konuma,

duruma ve boyuta bağlı değerler, birimler arasındaki ilişkinin derinliği ya da genişliği yapıyı tanımlar (Kramer ve Smit, 1977).

Sistem, 20. yüzyılın başları itibariyle bir yaklaşım ve yöntem olarak görülmüştür (Tecim, 2004; 80). Bertalanffy (1969) önderliğinde Genel Sistem Teorisi (*General System Theory-GST*) oluşturulmuştur. Bertalanffy, biyoloji çalışmalarında canlı unsurların dış dünyayla etkileşim içinde olduğunu söylemiştir ve hücre ve organizmaların açık bir sistem modeline göre ele almıştır. Saatin işleyişi ya da güneş sistemi kapalı sistemdir (Bertalanffy, 1969:28-29). GST’nin amacı ilgili disiplinin inlemediği olay ve olguya yönelik bir bütün ortaya koyarak, bütünü oluşturan birimlerin birbirleriyle olan ilişkilerini ve bütünü işleyişi hakkında açıklama veya anlama sürecini sağlamaktır (Bertalanffy, 1969:38). Karmaşık olarak algılananı daha yalın hale getirme gayesi içindedir ya da “keşfedilmemiş fenomenlerin açıklanmasını, tahminini ve kontrol edilmesini” amaçlar (Bertalanffy, 1969:99). Bertalanffy, GST’yi odaklandığı biyoloji disiplini içinde değil tüm disiplinlerde kullanılacak bir şekilde modellemiştir. GST, neredeyse tüm disiplinlerin kullanım alanına girmiştir.

Bir disiplin içinde sistem analizi yapılmak istenirse çeşitli sorular sorulmalı veya sistemin sahip olduğu özellikler değerlendirilmelidir. Doğal ya da yapay olsun açık bir sistemi GST’ye göre şöyle çözümleyebiliriz (Skyttner, 2006; Tecim, 2004):

- “Birbirleriyle ilişkisiz ve birbirinden bağımsız birimler asla bir sistem oluşturamazlar. Karşılıklı ilişki ve bağımlılık olmalıdır”. Sistemi oluşturan birimler nelerdir? Birimlerin birbiriyle olan bağlantıları ve ilişkilerinin niteliği nedir?
- “Bütünün özellikleri, sistematize edilerek belirgin hale getirilir ve bütün üzerinden olay ve olgular ele alınır”.
- “Sistem, bir hedefe, nihai bir duruma ya da bir denge noktasına ulaşmayı hedefler”. Birimlerin birbiriyle uyumlu çalışmasını sağlayan süreç(ler) ne(ler)dir? Sistemin ulaşmaya çalıştığı amaç nedir?
- “Bir hedefe ulaşmak isteyen sistemler girdileri çıktılara dönüştürür ve bunu döngüsel olarak tekrarlar. Kapalı bir sistemde girdiler bir defalığına belirlenmiştir ama açık sistemlerde girdiler çevreden elde edilir”. Çevreden sisteme dahil olan girdiler nelerdir? Sistemin çevreyle olan ilişkisi nedir?
- “Canlı olmayan sistemler düzensizliğe (entropi) meyillidir. Sonunda hareketsiz bir kütleyle dönüşür. Canlı bir sistem ise çevreden elde ettiği enerji ile entropiyi önleyebilir”. Çevreden elde edeceği enerjinin niteliği nedir?

- “Hayatta kalan ya da varlığını sürdüren açık sistemler kararlı bir dinamik denge durumundadır. Bu denge durumunu sağlamak için etkili bir kontrol mekanizması geliştirmiştir”. Bu kontrol mekanizmasının niteliği nedir?
- “Sistemler daha küçük alt sistemlerden oluşan karmaşık bir hiyerarşiye sahiptirler”. İlgili sistemin hiyerarşisinin niteliği ve alt sistemleri nedir?
- “Karmaşık sistemlerde unsurlar kendilerine ait işlevleri yerine getirerek uzmanlaşmayı ve iş bölümünü sağlar”.

Sistemler farklı kategorilere ayrılır. Bertalanffy, sistemleri iki kategoride tanımlamıştır. Bunlar kavramsal (*conceptual*) ve reel (*real*) sistemlerdir (Bertalanffy,1969; Sillitto ve ark., 2017). Miller (1965) ise Bertalanffy'nin (1969) bu iki ayrımını genişleterek sistemi üç sınıfa ayırmıştır. Kavramsal (*conceptual*) sistemler, somut (*concrete*) sistemler ve soyutlanmış (*abstracted*) sistemlerdir. Kavramsal sistemler zihinde beliren düşüncelerle ilgilidir. Sembollerle ifade edilirler. Mantıksal veya matematikselidir. Kavramsal sistemlerin başka bir türevi ya da bir alt kümesi olarak değerlendirebileceğimiz soyutlanmış sistemler kuramsal bakış ya da felsefi iddialardır. Somut sistemler ise fiziki boyutta var olan ve rastgele olmayan bir şekilde düzenlenmiştir. Özellikle doğal olarak oluşmuş ya da insan yapımı sistemler somut sistem kategorisine dahil edilmektedir. Somut sistemler de kendi içinde çeşitlenmektedir. Doğal ve yapay sistemler, açık, kapalı ve izole olmuş sistemler, canlı ve cansız sistemler bu çeşitliliğin içindedir (Miller, 1965:201-205). Checkland'ın (1993:130-143) da sistem sınıflandırması vardır. Doğal sistemler: evrenin özünde olan; evreni şekillendiren güçlerin ve süreçlerin kendisidir. Tasarlanmış fiziksel sistemler: insan ihtiyaçlarını karşılamak için belirli bir amaca yönelik üretilmiş sistemlerdir. Tasarlanmış soyut sistemler: insan zihninin ürünü olarak ortaya çıkan sistemlerdir. İnsan aktivitesi sistemleri: insanın ana unsuru olduğu ve insana bağımlı var olan sistemlerdir. Aşkın (*transandantal*) sistemler: deneyin ötesinde olan sistemlerdir.

Ayrıca sistemin varlık durumunun tanımlanmasında iki farklı dünya görüşü vardır. İdealizmi benimsemiş konstrüktivistlere³ göre; “sistem tamamen zihinsel olarak inşa edilmiştir. Sistemin ontolojik karşılığı yoktur. Hiçbirşey bir sistem değildir ama herşey bir

sistem olarak betimlenebilir”. Materyalizmi benimsemiş realistlere göre; sistemler doğada insan gözlemi ve düşüncesinden bağımsız olarak vardır. Bu da sistemin ontolojik karşılığı olduğu anlamına gelir. Doğada var olan bu sistemler insanlar tarafından tanınır, tanımlanır ve açıklanır. Bu sistemleri açıklamak için kullandığımız kavramlar var olan sistemin yaklaşık değeridir (Sillitto ve ark., 2017).

4. Uluslararası İlişkilerde Sistem Kavramının Değerlendirilmesi

Siyaset Biliminin bir alt dalı olarak tanımlanan Uluslararası İlişkiler (Uİ) disiplini, ulusların arasında yürütülen politikalara dâhil olan aktörlerin birbirleriyle olan etkileşimlerini inceler. Uluslararası politikada gerçekleşen olay ve olguların analiz edilebilmesi için sistem kavramına ve yaklaşımına başvurulmaktadır (Hatsuse, 2010:269). Sistem kavramının birçok disipline nüfuz ettiği 1950'li yıllarda Uİ, kendi disiplininin gelişimi için bu kavramı akademik olarak bünyesine katmıştır.⁴ Uİ'yi bilimsel temellere oturtarak geliştirmek isteyen akademisyenler, davranışsalci-pozitivist metodolojiyi disiplin içine dahil ederek fen bilimlerinde kullanılan metotların Uİ'de de kullanmışlardır. Bu amaçla uluslararası politik alanı sistem olarak tanımlamışlar; uluslararası politik sistemin içindeki düzeni ve yasaları keşfetmek istemişlerdir. Bu durum aslında bir analogiye dayanmıştır. Biyolojideki insan vücut sistemi ya da fizikteki güneş sistemi gibi sosyal ve politik alanlar sistem olarak betimlenmiştir (Roskin, 1999). Uluslararası mekanda meydana gelen olgu ve olayları ampirik olarak sistem yaklaşımı (*systems approach*) üzerinden anlamak, açıklanmak, tahmin etmek ve hatta sisteme müdahale etmek istemişlerdir. 1950 sonrasında sistem, Uİ içindeki birçok kuram tarafından kullanılan bir kavram haline gelmiştir. (Mingst ve Arreguin-Toft, 2017:108-109; Gosh, 2020:43).

Uİ disiplini içinde, sistemin doğada mı yoksa insan zihninde mi var olduğu tartışılmıştır. Haas (2011), sistem kavramının fen bilimlerinden sosyal bilimlere aktarımını problemlili bulmuştur. Çünkü doğal sistemlerdeki sistemin görünürlüğü sosyal bilimlerde görünür değildir ve muğlaklığa sebep olmaktadır. Sosyal sistemler insan aklının bir ürünüdür, insan iradesi

³ Burada bahsedilen konstrüktivizm ve realizm, bilim felsefesi içindeki meta-kuramsal farklılaşmaya işaret etmektedir. Metin içinde daha sonra bahsedilecek olan konstrüktivizm ve realizm, Uluslararası İlişkiler kuramları içinde yer alan kuramlardır.

⁴ Tarihsel olarak sistem kavramının uluslararası politikada kullanımı 18. yüzyıla kadar dayandırılmaktadır. Avrupa'daki devletlerin denge içinde bir arada durması, bir sistem olarak düşünülmüştür. Aynı zamanda Avrupa devletleri arasındaki siyasi, iktisadi, hukuki ve

kültürel dayanışma bir sistem olarak görülmüştür. Ortak kuralları ve uygulamaları benimseyen Avrupalı devletler etkileşerek sistemi var eden aşkın bir boyutu oluşturmuşlar ve devletlerin toplamından daha fazlasını ifade eden bir Avrupa sistemini meydana getirmişlerdir (Jeannesson ve Schnakenbourg, 2020). Ancak metin içinde bahsedilen zaman, sistem yaklaşımının Uİ disiplinine ne zaman girdiği ve disiplin içinde nasıl tanımlandığı üzerinedir.

tarafından oluşturulduğundan soyuttur (*abstracted*). Güneş sistemi gibi insan iradesinin dışında oluşmuş somut (*concrete*) değildir. Sistemin kendisi neredeyse mistik bir hal almaktadır. Sistem ancak bir düşünce jimnastiği için araçtır (Haas, 2011). Lampert ve arkadaşları (1978) sosyal sistemlerin doğada keşfedilmeyi bekleyen hakikatler olmadığını, akademisyenlerin tanımlamalarından ve bakış açılarından türeyen; farklı farklı tanımlara sahip olduğunu iddia etmiştir. Davranışsalci metodolojinin Uİ disiplinindeki öncüler olan Singer (1961) ve Kaplan (1966) ise, davranışsalci-pozitivist bakıştan dolayı sistemi doğada var kabul etmişlerdir. Rastgele olmadığı varsayılan olayların ve olguların, hipotezler kurularak ve aşamalı olarak haritalandırılmasıyla sistemin keşfedilebileceği iddia edilmiştir (Haas, 2011: 150).

Bir sistem kavramı olmaksızın, uluslararası ilişkileri disiplin olarak meşrulaştırmak zordur. Sistemin disipline kattığı ayırt edici özelliği, disiplinin hukuk, ekonomi, tarihten ayrılmasını sağlamasıdır (Buzan ve Little, 1994:232). Goodman (1965) sistemin Uİ içindeki anlamlarını netleştirmek için üç farklı kullanıma yer vermiştir. Birincisi, sistem bir betimleme ve tanımlama aracıdır. Sistem doğrudan kendi anlamıyla kullanılır ve uluslararası sisteme uyarlanır. Uluslararası sistemle uluslararası politikanın düzeni resmedilir. Bu düzen içindeki birimlerin etkileşimleri ve düzenin şekli tasvir edilir. Tanım olarak kullanılan sistemin kendi başına hiçbir kuramsal çıkarımı yoktur.

İkincisi, sistem bir açıklamadır. Uluslararası düzenin niteliği ve doğasının nasıl olduğu; düzen içindeki aktörlerin davranışlarına nasıl etki ettiği ve aktörler üzerinde neden bir etkileye sahip olduğu açıklar. Bir sistem yapıyı içinde barındırır. Bu yapının yapısal özellikleri ve etkileri açıklamalara dahil edilir. Özellikle Uİ kuramlarından yapısalci realizm (neo-realizm) ve yapılandırıcılık (konstruktivizm) sistem ve yapıya odaklanır. Uluslararası ilişkileri etkileyen kritik değişken olarak uluslararası sistem açıklanır. Üçüncüsü, sistem bir metottur. Uluslararası politikanın nasıl analiz edileceğine işaret eder. Sistemin açıklayıcı anlamıyla iç içedir. Genellikle diğer disiplinlerde kullanılan metotlardan faydalanılır ve uluslararası politikaya uygulanır. Uluslararası politikayı anlamak için sistem bir tür deney alanı oluşturur. Sistemin işleyişine dair rasyonel ve ampirik çıkarımlar gelecekteki eylemlerin olasılığı hakkında önermelere imkan sağlamaktadır. Bundan dolayı hem ikinci kullanımdaki açıklayıcı olarak sistem hem de üçüncü kullanımdaki metot olarak sistem kuramsal anlamda gelişimin önünü açmaktadır (Goodman, 1965).

Buzan (2015) ve Eralp'e (2011) göre Uİ içinde sistem, anahtar kavram haline gelirken tanımsal olarak değişik aşamalardan geçmiştir. Buzan (2015) ve Eralp (2011), üç şekilde sistemi ele almıştır. Birincisi, sistem etkileşimdir. "Bütünsellik açıklanırken, bu bütünselliği yaratmakta parçaların önemi ortaya konulmakta, ancak birimlerin birbirinden ayrı değil, birlikte ve etkileşim halinde olması vurgulanmaktadır". İkincisi, sistem yapıdır. Nasıl ki serbest piyasa mantığında görünmez el varsa, uluslararası politikada da aktörlerden bağımsız işleyen ve düzeni sağlayan görünmez ele benzetilebilecek yapıdan bahsedilir. Ateş (2014:286) Waltz'dan (1979) şu aktarımı yapar:

"Kenneth Waltz devletlerin uluslararası sistemdeki konumlarını serbest piyasadaki firmalara benzetmiştir. Nasıl ki serbest piyasanın düzenleyici yapısal ilkesi, firmaların pazardaki kar marjını belirleyen bir otoritenin olmaması ise, uluslararası da devletlerin güç ve güvenlik arayışlarının ölçüsünü belirleyen bir otorite yoktur".

Ayrıca otoritenin örgütlenişi, unsurlar arası etkileşim düzeyi, boyutu ve kapsamı yapının özelliklerini tanımlar. Burada sistem ve yapı birbirine özdeş hale gelmiştir. Üçüncüsü, sistem süreçtir. Birbirleriyle bağlantı halinde olan ve bütünlük arz eden olaylar dizisine işaret eder. Birimlerin birbirleriyle nasıl etkileşime girdiklerini, aktörler arasındaki ilişkilerin düzenini, işlem akışlarını, davranış kalıplarını ve zaman içindeki değişimini temsil eder (Eralp, 2011).

"Süreç etkileşim kalıplarına işaret etmektedir. ... Poker oyunu benzetmesine bakıldığında, yapı oyuncuların kartlarını ve fişlerini, süreç ise resmi kuralları, gayri resmi gelenekler ya da anlaşmalar arasındaki ilişkileri ve oyuncular arasındaki iletişim kalıplarını sembolize eder" (Keohane ve Nye 2015:94-95).

Yukarıda Uİ içinde sistem kavramının farklı tanımlarını verdikten sonra uluslararası sistemle neye işaret edildiğini şimdi tanımlayabiliriz. Uluslararası sistem, ulusların yasal temsilcisi olarak kabul edilen devletlerin birlikte hareket etmeye başladığı ilk noktadan itibaren oluşur (Buzan ve Little, 1994). Holsti'ye göre (1974:29'dan aktaran Arı, 2008:494) uluslararası sistem, "kabileler, şehir devletleri, imparatorluklar veya ulusal devletler gibi bağımsız siyasal varlıkların herhangi bir şekilde toplamıdır". Fakat sistem kavramını ele alırken sistemin toplam olamayacağını söylemiştik. Bu durumda uluslararası sistem tanımsal olarak toplandan daha fazlasına işaret etmelidir. Rosecrance'a göre (1963:220'den aktaran Arı, 2008:494), "bozucu girdilerden, düzenleyici mekanizmalardan ve çevresel

kısıtlayıcılardan meydana gelen yapıdır”. Daha geniş tanımlarda uluslararası sistem, “dünya devletleri arasında belirli kurallara ve etkileşim modellerine göre yapılandırılmış ilişkiler kümesidir” (Pevehouse ve Goldstein, 2017: 11). “İki veya daha fazla devlet kendi aralarında yeterli teması kurduğunda ve birbirlerinin kararları üzerinde yeterli etkiye sahip olduğunda, bir ölçüde bir bütünün parçaları olarak davranmasıdır” (Bull, 2012:9).

Tablo 1. Sistemi tanımlamak için kullanılan anahtar kavramlar

Kaynaklar	I. Tanım	II. Tanım	III. Tanım
Goodman (1965)	Betimleme ve Tanımlama aracı	Açıklama aracı	Analiz Metodu
Buzan (2015) ve Eralp (2011)	Birimler arası etkileşim	Yapı	Süreç

Uluslararası sistemin en önemli bileşeni fiziksel çevredir. Uluslararası sistemin çevresinin nerede başladığı ve bittiği tartışmalıdır. Deniz diplerinde mi yoksa uzayın belirli bir çevresinde mi? Şu anda 200’e yakın ulus devlet ve devlet dışı aktörler sistemdeki etkileşimin birimleridir. Siyasal anlamda geleneksel olarak toprak ve onun uzantıları üzerinden uluslararası sistemin sınırları tanımlanır. Devletlerin kendi kıta sahanlığı içinde olan denizler ve uzay hattına kadar hava sahaları egemenlik olarak sayıldığından sistemin sınırlarının içine dâhil edilir. Fakat karasal anlamda istisnalar da mevcuttur. Antarktika kıtasında siyasal bir ülke yoktur. Bu durum Antarktika’nın sistem içinde nasıl bir birim olarak var olacağını tartışmalı kılmıştır. Şu an için uluslararası bilim alanı olarak tanımlanan Antarktika, uluslararası politikanın bir birimi değildir. Ayrıca uzayda siyasal egemenlik alanlarının genişletilmesi ve kolonileştirme çabaları yine uluslararası sistemin çevresini farklılaştıracak durumlardır. Hatta uluslararası sistemin ötesinde yeni bir evrensel sistemin habercisidir.

Uluslararası sistem içindeki düzeni sağlayan kurallar, açık ve tanımlanmış olabileceği gibi örtük olarak da varlıklarını sürdürürler. Bu kurallar, “kimin sistemin birimi/aktörü kabul edileceğini; aktörlerin hangi hak ve sorumluluklara sahip olduğunu; aktörler arasında normal olarak ne tür etki ve tepkilerin oluşacağını” belirler. Özellikle ulus devletler ve devlet dışı aktörler uluslararası sistemin birimleri olarak kabul edilir (Pevehouse ve Goldstein, 2017:11-12). Devlet ve devlet dışı aktörlerinin sayısı, farklı aktörlerin göreceli boyutu, aktörler arasındaki ilişkiler, bağlantılar ve bağımlılıklar sistemin niteliklerini ve yapısının özelliklerini belirler. Örgütlenme

türü olarak hiyerarşi ve anarşi, savaşlar, çatışmalar, ittifaklar, kimlikler ve ideolojiler, güç dağılımları, refah ve gelişmişlik düzeyleri uluslararası sistemdeki gözlemlenebilir olay ve olgulardır (Gosh, 2020:59).

Uluslararası sistemin aktörleri nasıl etkilediği ve aktörlerin birbiriyle sistem içinde nasıl etkileştiğini açıklamak için sistem yaklaşımı; bu açıklamayı gerçekleştirmek için sistem metodu ya da analizi uygulanmıştır (Roskin, 1999). Bu uygulama, Goodman’ın açıklama ve metot tanımına ve Eralp’in etkileşim tanımına bizi götürebilir. Uluslararası sistem analizi sistem yapısının, birimler arasındaki etkileşimlerin ve farklı rejimlere sahip devletlerin barış ve savaş; işbirliği ve çatışma üzerindeki etkilerini inceler. Özellikle devletlerin güçlü devletlere ve kendisine karşı kurulmuş koalisyonlara karşı ittifakları ve hareketlerini anlamaya çalışır. Sistem içindeki etkileşim aktörler arasındaki meydan okuma ve yanıt verme; hareket ve karşı hareket süreçleri, müzakereler, pazarlıklar, silahlanma yarışına dayanır. Uluslararası politika ve diplomasi tarihi aktörler arasındaki etkileşim anlatıları için veri sunar (Pfaltzgraff, 1998).

Davranışsalıcı rehber edinerek disipline metodolojik katkı yapmayı amaçlayan akademisyenlerden biri Morton Kaplan’dır. Kaplan aynı zamanda sistem kavramının Uİ’ye dahil eden ilk kişilerden biridir. Kaplan sisteme süreç ve metot olarak yaklaşır. “Parçaların [devletler] etkileşim halinde önemli fonksiyonlar sürdürdüklerini ve bu fonksiyonların sistemin idamesi için önemli oldukları” savunur (Eralp, 2011:133). Uluslararası sistemin değişen şartlar altında devletlerin davranışlarını nasıl etkilediğini açıklamak için uluslararası ilişkilere sistem analizini uygulamıştır. Kaplan uluslararası sistemi türlere ayırmıştır. Bunlar güçler dengesi sistemi, gevşek çift kutuplu sistem, sıkı çift kutuplu sistem, evrensel sistem, hiyerarşik sistem, birim-veto sistemidir. Bu ayrımlar üzerinden uluslararası sistemin analiz edilebileceğini ortaya koymuştur (Kaplan, 1976; Roskin, 1999; Gosh, 2020; 43). Weltman’a (1972) göre Kaplan’ın sistem yaklaşımı, modern diplomasi tarihinin ve devletlerin mevcut ve olası uluslararası düzende istikrar beklentilerini düzenleme girişimidir. Uluslararası sistem içinde düzen ve uyumun keşfi amaçlanmış ve genelleştirmelere başvurulmuştur.

“Sistem fikri gözlemciye, sistemdeki diğer değişkenlerin değerleri biliniyorsa, bilinmeyen bir değişkenin değerini bulabileceği veya en azından değerine ilişkin bir hipotez oluşturabileceği bir dizi karşılıklı ilişki sağlar. Böylece sistemin yapısı ve belirli bir kararlılık durumunu devam ettirmek için gerekli olan

fonksiyonel faaliyetin türü ve derecesi belirtilebilir” (Weltman, 1972:303).

UI kuramları içinde yapısalcı realistlerden Kenneth Waltz (1979), uluslararası sistemin temel aktör olan devletlerden oluştuğunu söylese de parçalara/birimlere inmeden (devletlerin iç yapılarını ele almadan) sistemin bütün üzerinden anlaşılması gerektiğini iddia etmiştir. Waltz, “bütüne sistemsel özelliği kazandıran şeyin parçalardan bağımsız yapı unsuru” olduğunu söylemiştir (Eralp, 2011:138). Burada sistemi, yapı üzerinden tanımlanır. Waltz neredeyse sistemi yapıya eş tutmuştur ve sistem kavramsallaştırmasını yapısal determinizme götürmüştür. Uluslararası siyasetin yapısı, sistemin temel aktörleri olan devletlerin etkileşimlerini konumlandırma, boyutlandırma ya da derinleştirme imkanına sahiptir. Uluslararası yapının doğası, niteliği ve örgütlenme biçimi hiyerarşik olarak bir merkezde konumlanmaz. Ademi merkezizetçi görünümündedir. Merkez otoritenin olmadığı bu sistemin yapısı anarşiktir. Bu sabit ve değişmez anarşi içinde devletler hayatta kalmaya çalışırlar. Aslında sisteme içkin olan yapı neredeyse sisteme eş tutulmuş ve yapının niteliği birbirlerinden farklı görülmemen aktörlerin davranışlarını belirlemiştir (Hatsuse, 2010; Shiping, 2014).

Waltz’un sistem anlayışı kaba bir mekanizme dayanır. Belirli çalışma prensipleri olan makine gibidir (Hudson, 2014). Mekanikliğin özü fizik kanunlarına göre çalışmasıdır. Mekanikliğin düzlemini ve otomotize edilmiş halini anlamak sistemi anlamak için yeterlidir. UI kuramları 1980’lere kadar “uluslararası sistem açıklamasında evrensel rasyonalitenin varsayımlarına dayanarak mekanik bir yaklaşım benimsenmiştir” (Özdemir, 2015). Aktörler arasındaki materyal etkileşim, güç ilişkileri ve kaynakları üzerinden tanımlanır. Materyal olmayan etkileşimler kimlik, fikirler ve normlar sistem işleyişine dahil edilmemiştir. Sistemin ne zaman ve nerede oluştuğu tanımlanmaz, ahistoriktir.

Alexander Wendt (2012) ise uluslararası sistemi yine yapı üzerinden ele almış ancak bu sefer yapının ahistorik değil, devletler arasındaki etkileşimlerle yapılandığını ve mekanik bir sürece tabi olmadığını ortaya koymuştur. Uluslararası sistemin sosyal olarak inşa edildiğini öne çıkaran Wendt, sistemdeki algılar ve tepkiler yoluyla etkileşim sürecinin yapıyı inşa ettiğini savunmuştur. Wendt sistemin içinde temel aktör olan devletlerin birbirlerini nasıl tanımlayacaklarına göre yapıda farklılaşmanın olabileceğini söylemiştir. Örneğin, uluslararası sistemde etkin bir aktör olan ABD’nin sadece kendi kaynakları ve askeri kapasitesi üzerinden diğer aktörlerle etkileşime girebileceği gibi, ABD’nin diğer aktörlere karşı kendi fikirleri ve kimlik algısı;

potansiyel müttefik, rakip ve düşman tanımı, etkileşimin boyutunu ve derinliğini etkileyecektir. Wendt, neo-realistlerin kaba ve mutlak sistem düşüncesine karşı mutlak olmayan bir sistem anlayışını ortaya atmıştır.

Tablo 2. Uluslararası sistemi tanımlarken kullanılan anahtar kavramlar

Kaynaklar	Kavramlar	
Kaplan (1976)	Süreç	Düzen
Waltz (1979)	Materyal Etkileşim	Yapı
Wendt (2012)	Materyal ve Materyal Olmayan Etkileşim	Yapı
Keohane ve Nye (2015)	Etkileşim	Süreç
Wallerstein (2006)	Süreç	Yapı

Robert Keohane ve Joseph Nye sistemi süreç ve etkileşim olarak değerlendirmiştir. Sistem tanımında sadece devletler değil devlet dışı aktörler de ön plana çıkarılmıştır. Farklı aktörlerin çoklu ve akışkan etkileşimleri karşılıklı bağımlılığı meydana getirmektedir (Keohane ve Nye, 2015). Aktörler arası işbirliği ve entegrasyon; güvenlik toplulukları ve iktisadi ortaklıklar sürecin çıktılarıdır. Keohane ve Nye’nın karşılıklı bağımlılık düşüncesine karşı sistemdeki hiyerarşik bağımlılığı ortaya koyan, uluslararası sistemi yapı ve tarihsel süreç olarak tanımlayan kuramcı Immanuel Wallerstein’dir. Wallerstein’a (2006) göre uluslararası sistem 16. yüzyılda ortaya çıkmıştır. Uluslararası sistem içindeki birimler merkez-çevre içinde konumlanmıştır. Kendi aralarında rekabet ilişkisi içinde olan kapitalist devletler merkezi temsil ederken çevrede kalan devletler az gelişmişliği temsil etmektedir. Çevre eşitsiz koşullardan dolayı merkeze bağımlıdır. Merkez ve çevre arasında meydana gelen bu asimetrik etkileşim kapitalizmin yapısal özelliklerinden kaynaklanmaktadır. Bu sistem tanımında devletler arasındaki etkileşim iktisadi ilişkileri bağlamına indirgenmiştir (Mingst & Arreguin-Toft, 2017:118-119; Eralp, 2011:142).

4. Sonuç

Bu kavram çalışmasında sistemin ve onun bir türevi olan uluslararası sistem teriminin ne anlama geldiği araştırılmıştır. Öncelikle sistemin nitelikleri tespit edilmiş ve kullanım alanları belirlenmiştir. Sistemin, modern akademik anlamda fen bilimlerinden sosyal bilimlere uyarıldığı görülmüştür. Sistemin, birimlerin toplamını ifade etmediği; birimlerin kendi aralarında belirli kurallar çerçevesinde etkileşerek ilişki kurduğu ve yapı oluşturarak toplamdaki daha fazlasını ifade ettiği anlaşılmıştır. Ayrıca sistemin ontolojisine dair yapılan

tartışmalarda idealist ve materyalist bağlamda iki farklı ana açıklama modelinin varlığı görülmüştür.

Sistem kavramının kullanıldığı disiplinlerden biri Uİ'dir. Sistemin fen bilimlerinden Uİ'ye de aktarıldığı görülmüştür. Sistemin somut bir varlık mı yoksa zihinsel olarak üretilen soyut bir durum mu olduğu Uİ içinde tartışıldığı görülmüştür ve bu konuda ortak bir kanaat yoktur. Uİ'de sistem ve uluslararası sistem terimiyle neye işaret edildiğini tespit etmek için bir tasnifleme yapılmıştır (Tablo 1 ve 2). Bu tasnifleme sonucunda uluslararası sistemi tanımlayanların daha çok yapı, süreç ve etkileşim kavramlarıyla tanımlama yaptıkları tespit edilmiştir. Akademisyenler bu kavramları kullanarak görünürde benzer tanımlar yapsalar da tanımların muhtevasında farklılaşmaların olduğu anlaşılmıştır. Uİ'de sistem ve uluslararası sistem kavramının çok çeşitli ve çok anlamlı olduğu tespit edilmiştir. Tek veya ortak bir sistem/uluslararası sistem tanımı üzerinde uzlaşmadığı çalışmanın temel vargısıdır. Bunlara ek olarak disiplin içindeki akademisyenlerin kendi sistem tanımlarını nasıl oluşturduklarını açıklamak için sisteme yönelik dünya görüşlerinin (materyalist ya da idealist) ne yönde olduğu tespit edilebilir. Bu tespit çalışması gelecekte yapılacak bir araştırmanın konusu olabilir.

Kaynaklar

- Arı, T., 2008. Uluslararası İlişkiler Teorileri: Çatışma, Hegemonya, İşbirliği. MKM Yayıncılık, Bursa. ISBN: 9786055911546, 558 s.
- Ateş, D., 2014. Uluslararası Sistem. Kardeş, Ş. ve A. Balcı (Ed.) içinde, *Uluslararası İlişkilere Giriş*, Küre Yayınları, İstanbul, s. 285-292. ISBN: 9786055383800, 752 s.
- Backlund, A., 2000. The Definition of System. *Keybernetes*, 29 (4): 444-451.
- Bertalanffy, L., 1969. *General System Theory: Foundations, Development, Applications*. George Braziller, New York. ISBN: 9780807604533, 295 p.
- Boulding, K., 1985. *World as a Total System*. Sage, London. ISBN: 0803924437, 183 p.
- Bull, H., 2012. *The Anarchical Society: A Study of Order in World Politics*. Palgrave Macmillan, London. ISBN: 9780230393387, 329 p.
- Buzan, B., 2015. Uluslararası İlişkilerde Analiz Düzeyi Sorununu Yeniden Düşünmek. K. Booth, K. ve S. Smith (Ed.) içinde, *Uluslararası İlişkiler Kuramları*,

Röle Akademik Yayıncılık, İstanbul, s. 198-216. ISBN: 9786056594212, 363 s.

- Buzan, B., and R. Little, 1994. The Idea of "International System": Theory Meets History. *International Political Science Review*, 5 (3): 231-255.
- Cambridge Dictionary., 2021. System. <https://dictionary.cambridge.org/tr/sözlük/ingilizce/system> (Ziyaret tarihi: 03/01/2021).
- Checkland, P., 1993. *Pensamiento De Sistemas, Practica De Sistemas*. Megabyte, Mexico. ISBN: 9789681845254, 367 p.
- Cronin, P., F. Ryan and M. Coughlan, 2010. Concept Analysis in Healthcare Research. *International Journal of Therapy and Rehabilitation*. 17 (2): 62-68.
- Dori, D., H. Sillitto, R. Griego, D. McKinney, E. Arnold, P. Godfrey, J. Martin, S. Jackson, D. Krob, 2019. System Definition, System Worldviews, and Systemless Characteristics. *IEEE Systems Journal*, 14 (2): 1538-1548.
- Duralı, T., 2020. *Felsefe-Bilim Nedir*. Dergâh Yayınları. İstanbul. ISBN: 9789759955328, 208 s.
- Eralp, A., 2011. Sistem. Bora, T. (Ed.) içinde, *Devlet ve Ötesi*, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 125-153. ISBN: 97897550503788, 288 s.
- Flood, R. and Carson, E., 1993. *Dealing With Complexity: an Introduction to the Theory and Application of Systems Science*. Springer Science+Business Media, New York. ISBN: 9781475722352, 280 p.
- Goodman, J., 1965. The Concept of System in International Relations Theory. *Background*, 8 (4): 254-268.
- Gosh, P., 2020. *International Relations*. PHI, Haryana. ISBN: 9789389347593, 540 p.
- Gözen, R., 2014. Giriş: Uluslararası İlişkiler, Teori ve Türkiye Tecrübesi. Gözen, R. (Ed.) içinde, *Uluslararası İlişkiler Teorileri*, İletişim Yayınları, İstanbul. ISBN: 97897550516702, 648 s.
- Haas, E. B., 2011. On Systems and International Regimes. *World Politics*. 27 (2): 147-174.

- Hatsuse, R., 2010. International System. Sekiguchi, M. (Ed.) içinde, *Government and Politics*-Volume II, Oxford.
- Holsti, K. J., 1974. *International Politics, a Framework for Analysis*. Prentice/Hall International, London. ISBN: 9780134716640, 532 p.
- Hudson, V., 2014. *Foreign Policy Analysis: Classic and Contemporary Theory*. Rowman and Littlefield, Lanham. ISBN: 9781442220058, 240 p.
- Jeannesson, S. and S. Schnakenbourg, (2020). Organizing the International System. <http://ehne.fr/en/encyclopedia/themes/europe-europeans-and-world/organizing-international-system/organizing-international-system> (Ziyaret tarihi:03/12/2020).
- Kaplan, M., 1966. The New Great Debate: Traditionalism as Science In International Relations. *World Politics*, 19(1): 1-20.
- Kaplan, M., 1976. *System and Process in International Politics*. Krieger, New York. ISBN: 9780954796624, 252 p.
- Kauffman, D., 1980. *Systems One: An Introduction to Systems Thinking*. Future Systems, Minnesota. ISBN: 9789996280511, 128 p.
- Kalaycıoğlu, E., 2013. Uluslararası İlişkilerde Araştırma Yöntemleri. Ali Çarkoğlu (Ed.) içinde, *Siyaset Biliminde Bilimsel Kavramsallaştırma ve Ölçüm*. Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir. ISBN: 9789750616594, 214 s.
- Keohane, R. ve J. Nye, 2015. Güç ve karşılıklı bağımlılığı yeniden ele almak. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 12(46): 79-104.
- Kramer, N. and J. Smit, 1977. *System Thinking*. Martinus Nijho, Leiden. ISBN: 9789020704341, 137 p.
- Kubbealtı Lugatı, 2020. Kavram. <http://lugatim.com/s/Kavram> (Ziyaret tarihi: 08/11/2020).
- Lampert, D., Falkowski, L. and R. Mansbach, 1978. Is There an International System? *International Studies Quarterly*, 22 (1): 143-166.
- Luhmann, N., 1995. *Social Systems*. Stanford University Press, Stanford. ISBN: 9780804726252, 617 p.
- Malhut, M., 2011. Sistem ve Tarih. *International Journal of History*, 3 (1): 203-215.
- Merriam-Webster. 2021. System. <https://www.merriam-webster.com/dictionary/system#other-words>. (Ziyaret tarihi: 03/01/2021).
- Miller, J., 1965. Living Systems: Basic Concepts. *Behavioral Science*. 10 (3): 193-237.
- Mingst, K. and I. Arreguin-Toft, 2017. *Essentials of International Relations*. W. W. Norton & Company, New York. ISBN: 978039675191, 442 p.
- Olsthoorn, J., 2017. Conceptual Analysis. A. Blau (Ed.) in *Methods in Analytical Political Theory*. Cambridge University Press, Cambridge, p. 153-187. ISBN: 9781316162576, 344 p.
- Online Etymology Dictionary, 2021. System. https://www.etymonline.com/word/system#etymonline_v_22548 (Ziyaret tarihi: 03/01/2021).
- Oxford Learner's Dictionaries, 2021. System <https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/academic/system?q=system> (Ziyaret tarihi: 03/01/2021).
- Özdemir, H., 2015. An Inter-Subsystemic Approach In International Relations. *All Azimuth*, 4(1): 5-26.
- Pevehouse, J. and J. Goldstein, 2017. *International Relations*. Pearson, Boston. ISBN: 9780134406350, 410 p.
- Pfaltzgraff, R. 1998. International Relations. <https://www.britannica.com/topic/international-relations> (Ziyaret tarihi: 10/02/2021).
- Rodgers, B. L., 1989. Concepts, Analysis and the Development of Nursing Knowledge: the Evolutionary Cycle. *Journal of Advanced Nursing*, 14(4): 330-335.
- Rosecrance, R. N., 1963. *Action and Reaction in World Politics*. Little-Brown, Boston. ISBN: 9780837195483, 314 p.
- Roskin, M. G., 1999. Political Science. <https://www.britannica.com/topic/political-science/additional-info#history> (Ziyaret tarihi: 13/02/2021).

- Saruhan, Ş. C. ve A. Özdemir, 2020. *Bilim, Felsefe ve Metodoloji*. Beta Yayınları, ISBN: 9786052426166, 436 s, İstanbul.
- Shiping, T., 2014. International System, not International Structure: Against the Agent-Structure Problematique in IR. *The Chinese Journal of International Politics*, 7(4): 483-506.
- Sillitto H. D. Dori, R. M. Griego, S. Jackson, D. Krob, P. Godfrey, 2017. Defining "System": a Comprehensive Approach. *27th Annual INCOSE International Symposium*, 27(1): 170-186.
- Singer, D., 1961. The level-of-Analysis Problem in International Relations. *World Politics*, 14(1): 77-92.
- Skyttner, L., 1996. *General Systems Theory: An Introduction*. Macmillan Education, London. ISBN: 9781349135325, 290 p.
- Skyttner, L., 2006. *General Systems Theory: Problems, Perspectives, Practice*. World Scientific, Hackensack. ISBN: 9789812563897, 536 p.
- Smith, A., 1872. *The Essays of Adam Smith*. Alex. Murray & Son., London. https://oll-resources.s3.us-east-2.amazonaws.com/oll3/store/titles/2721/Smith_Essays1649_Bk.pdf (Ziyaret tarihi: 22/12/2020).
- Şöhret, M., 2013. Dünya Sistem Teorisi. Çomak, H. ve C. Sancaktar (Ed.) içinde, *Uluslararası İlişkilerde Teorik Tartışmalar*. Beta Yayıncılık, İstanbul, s. 325-377. ISBN: 9786053778776, 556 s.
- Tarlak, N. G., 2004. Yönetim kararlarında bütüncülük. *Akademik Araştırmalar Dergisi*. https://www.researchgate.net/publication/323127397_Yonetim_Kararlarinda_Butunculluk/references (Ziyaret tarihi: 05/01/2021).
- Tecim, V. 2004. Sistem Yaklaşımı ve Soft Sistem Düşüncesi. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 19(2): 75-100.
- The Free Dictionary, 2020. Systems Concept. <https://www.thefreedictionary.com/>: <https://encyclopedia2.thefreedictionary.com/Systems+concept> (Ziyaret tarihi: 25/12/2020).
- Wallerstein, I., 2006. *World-Systems Analysis*. Duke University Press, Durham. ISBN: 9780822334422, 128 p.
- Waltz, K., 1979. *Theory of International Politics*. Addison-Wesley, Massachusetts. ISBN: 0201083493, 251 p.
- Weltman, J., 1972. Systems Theory in International Relations: a Critique. *Polity*, 4(3): 301-329.
- Wendt, A., 2012. *Uluslararası Siyasetin Sosyal Teorisi*. Küre Yayınları, İstanbul. ISBN: 9786055383251, 512 s.
- Wilson, J., 1963. *Thinking with Concepts*. Cambridge University Press, Westford. ISBN: 9780521068253, 171 p.

ODUN ANATOMİSİ KİTAPLARINDA YAŞANILAN TERİM KARMAŞASI

Kamile Tırak Hızal¹

¹⁾ Ormancılık ve Orman Ürünleri Programı, Ormancılık Bölümü, Ormancılık Meslek Yüksekokulu, Düzce Üniversitesi, Düzce, Elmek: kamiletirak@duzce.edu.tr ORCID: 0000-0001-7114-6320

Özet

Odunun anatomik yapısı birçok bilim dalları içerisinde geçmekte ve farklı kaynaklarda bölümler halinde yer almıştır. Ülkemizde bugüne kadar odunun anatomik özelliklerinin anlatıldığı Türkçe dilinde sadece 5 kitap yazılmıştır. Kitaplar; gerek çeviri gerekse yapılmış çalışmalar ışığında yazılmış olup içerdiği terimler, mevcut biyoloji terimlerinden ya da doğrudan çevrildiği dilden doğrudan alınmış, çevrildiği dilden dilimizde okunduğu gibi ya da yazar tarafından oluşturulma şeklinde kullanılmıştır. Bu çalışmada mevcut kaynaklarda karşılaşılan kavramlara verilmiş farklı terimler tespit edilerek meydana gelen karmaşaya dikkat çekilmiştir. İnceleme sonucu 70 adet terimde terimsel farklılık ve 7 adet terimde de yazım farklılığına rastlanmıştır. Mevcut karmaşaya yol açan terimlerin tespit edilmesi ile bu konuya dikkat çekilmiş, terimlerin kullanımı konusunda ilgili bilim insanları ile birlikte ortak karar verilmesi ve çalışmaların başlatılması konusunda önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Odun Anatomisi, Terim, Kavram

THE TERM CONFLICT IN WOOD ANATOMY BOOKS

Abstract

The anatomical structure of wood is in many branches of science and has been included in different sources in sections. In our country, only 5 books have been written in Turkish, describing the anatomical features of wood. Books; it has been written in the light of both translation and studies, and the terms it contains are taken directly from the existing biology terms or directly from the language into which it was translated, as it is read from the translated language or used in the form of creation by the author. In this study, different terms given to the concepts encountered in the existing sources were determined and attention was drawn to the confusion that occurred. With the determination of the terms that cause the current confusion, attention was drawn to this issue, and suggestions were made to make a joint decision with the relevant scientists on the use of the terms and to initiate the studies.

Keywords: Wood Anatomy, Term, Concept.

1. Giriş

Türk Dil Kurumu (2011) sözlüğüne göre terim; “Bir bilim, sanat, meslek dalıyla veya bir konu ile ilgili özel ve belirli bir kavramı karşılayan kelime, ıstılah” şeklinde açıklanmıştır. Terimin kendine has özellikleri vardır. Bunlardan birisi, bildirdiği anlamın yoruma açık olmadığı ve kesinlik ifade ettiğidir. Anlamları sınırlı olan terimler, cümle içerisinde yanında bulunan bir kelimeye göre anlamca ve görevce değişiklik arz etmezler. Terim; mevcut bilimsel bir kavramın tek karşılığı şeklinde olmalı, kavramları açık ve net şekilde karşılamalı ve ilgili alana özgü olmalıdır (Zülfikar 1991).

Ülkemizde terim kullanımında Türkçe, Arapça, Farsça, Batı Dilleri etkili olmuş ve Cumhuriyetin ilan edilmesinden sonra Türkçe sözcüklerden yararlanılması kararlaştırılmış fakat bilimin ve teknolojinin hızla gelişmesine ayak uydurulamayarak Türkçe sözcükler tam anlamı ile kullanılamamıştır (Yumru, 2010).

Bilimsel terimler; aynı bilim dalıyla ilgili belirli kavramları açıklamak üzere özel olarak türetilmiş ve o bilim alanında çalışan insanların birbirleriyle iletişim kurabilmelerini sağlayan en önemli temel araçlardır. Terimler, eğitim ve öğretim etkinliği içinde kendine yer edinerek kuşaktan kuşağa geçmekte ve devamlılık sağlamaktadır. Ortak kelimelere dayanmayan bir bilim dili, kuşaklar arasında kopukluk meydana getirebilmekte ve bilimsel anlamda dil aktarımı gerek eğitim ve öğretimde gerekse de toplumda düzgün bir şekilde gerçekleşmemektedir. Bu nedenledir ki bir bilim dalında ortak terimlerin kullanımı çok önemlidir.

Bir kavramı karşılayan terimlerin, farklı şekillerde türetilmesi akademik çevrelerde ve ilgili alanın uzmanlarınca tartışılması ve ortak bir noktada buluşulması gerekirken birçok alanda var olan terim karmaşası farklı kitaplarda ve akademik makalelerde karşımıza çıkmaktadır. Sonuçta farklı kademelerde okutulan kitaplarda (ilköğretim, ortaöğretim ve yükseköğretim), dergilerde yayınlanan makalelerde aynı kavramlar için farklı terimler görülmektedir. Farklı dillerden yapılan çevirilerle ortaya çıkan kavramlara terim bulmak yerine ya o dilde doğrudan kullanılarak veya ait olduğu dilin Türkçe okunuşu ile terimler üretilmeye çalışılmaktadır.

Aynı kavramın farklı terimlerle anılması sonucunda ders kitapları arasında farklılık oluşmakta bu da öğrencilerin anlama güçlüğü yaşamasına neden olmaktadır. Terimlerdeki farklılık aynı zamanda bilimsel toplantılarda sunulan çalışmaların anlaşılması ve konu üzerinde tartışılması esnasında güçlükler yaşanmasına yol açmaktadır. Dergilere gönderilen makalelere yapılan hakemlik süreçlerinde kavramlara verilen farklı terimler bilim insanları arasında sorun teşkil etmektedir. Akademik yükseltmelerde yapılan yazılı ve sözlü sınavlarda ve çeşitli kurumlara sunulan bilimsel proje önerilerinde terimlerin ortak kullanılmaması olumsuz değerlendirmelere yol açabilmektedir.

Odun anatomisi, biyoloji bilim dalı içerisinde bitki anatomisi konusuna özel ve kendine özgü bir bilim dalıdır. Ülkemizde odun anatomisi konusu orman fakültelerinde orman endüstri mühendisliği bölümü lisans ve yüksek lisans, orman mühendisliği bölümü yüksek lisans/doktora ve bazı meslek yüksekokulları/yüksekokulları öğrencilerine çeşitli derslerde anlatılmaktadır. Ülkemizde “Odun Anatomisi” adında basılmış beş adet kitap bulunmaktadır. Bununla beraber odun anatomisi konusunu içeren ve yine bu konuyu içeren birçok ders kitabı ve akademik makaleler bulunmaktadır. Kitaplar ve akademik makaleler incelendiğinde bazı kavramların farklı farklı terimlerle anlatıldığı görülmüştür. Bu farklılıkların ortaya konması için bu çalışmada odun anatomisi ders kitaplarında detaylı bir inceleme yapılmış ve terim karmaşasına dikkat çekerek, konunun ilgili bilim insanları ile tartışılmasına ve bu karmaşanın giderilmesi için gereken çalışmaları teşvik etmek amaçlanmıştır.

2. Materyal ve Yöntem

Odunların anatomik yapısının anlatıldığı “Odun Anatomisi” ders kitaplarında (Bozkurt, 1992; Bozkurt ve Erdin, 1995; Bozkurt ve Erdin, 2000; Merev, 2003; Erdin ve Bozkurt, 2013) kullanılan terimler incelenmiş ve aynı kavramı işaret eden farklı terimler ele alınmıştır. Tüm kitaplar detaylı olarak incelenmiş, farklı olan terimler araştırılmıştır. Erdin ve Bozkurt (2013)’un yazmış olduğu kitap Bozkurt ve Erdin (2000)’un yazmış olduğu kitabın güncellenmiş ve genişletilmiş hali olduğu için tanımlar özellikle Erdin ve Bozkurt (2013)’un yazmış olduğu kitaptan alınmıştır.

Odunun yapısının ve teşhisinin anlatıldığı “Odun Anatomisi” kitaplarında farklı isimlerle tanımlanmış terimler belirlenmiş, bu terimlerin

İngilizcesi, mevcut kullanımları, tanımları ve olası yazım farklılıkları tespit edilmiştir. Bu amaçla ilgili terimin sırası ile hangi konu başlığı altında bulunduğu, İngilizce karşılığı, terimler ve terimlerin tanımları ayrı ayrı sütunlarda olacak şekilde bir çizelgede birleştirilmiştir.

İngilizce terimleri tespit etmek amacıyla farklı ve yaygın kullanımı olan kaynaklar değerlendirmeye alınmıştır. Odun anatomisi konusunda uluslararası birliği sağlamak amacı ile kurulmuş olan Uluslararası Odun Anatomistleri Birliğine (International Association of Wood Anatomists- IAWA) ait sözlük ve teşhis anahtarları referans alınmıştır (IAWA 1964; 1989; 2004). Odunun makroskopik teşhisinde kullanılan bazı terimlerin İngilizcesi IAWA kaynaklarında bulunmaması nedeni ile "Wood Handbook" adlı kaynağın sözlüğünden de faydalanılmıştır (FPL, 2010). Bu çalışmamızda terimlerin kökenleri konusuna değinilmemiştir.

3. Bulgular ve Değerlendirme

Ülkemizde mevcut Odun Anatomisi ismi ile basılmış kitaplar detaylı bir biçimde incelendikten sonra neticesinde 70 kavrama farklı terimlerin kullanıldığı tespit edilmiştir. Elde edilen bulgular Çizelge 1'de detaylı bir şekilde gösterilmiştir. İngilizce terimlerin hangi kaynaktan olduğu terimin yanına numara vermek sureti ile belirtilmiş, açıklaması çizelge altında belirtilmiştir. Yine yapılan incelemelerde dikkati çeken diğer bir bulgu ise bir kavrama verilmiş terimin farklı kaynaklarda farklı şekilde yazılmış olmasıdır. Kaynaklarda mevcut yazım farklılığı olan 7 adet terim tespit edilmiştir.

Çizelgede de görüldüğü üzere terimler üç farklı şekilde ders kitaplarına girmiştir:

1-Yazarların oluşturduğu kelime grubu şeklinde kullanılan terimlerin çoğu yabancı dilden dilimize yapılan çeviri sonucu elde edilmiş terimlerdir. Örneğin; artım halkası, büyüme halkası, yıllık halka, yaş halkası. Yine bir başka örnek; boyuna paraneşim, odun paraneşimi, aksiyal paraneşim ve vertikal paraneşim terimlerinin hepsi aynı kavramı tanımlamaktadır. Çevreye paralel bölünme (periklinal), periklinal bölünme ve boyuna teğet yönde bölünme üç farklı terim olmasına karşın aynı kavramı tarif etmektedir.

2-Birebir Türkçe karşılığı bulunamayıp yabancı dildeki karşılığının olduğu gibi kullanıldığı

terimler; örneğin; Trabeculae oluşumu, Crassulae oluşumu, Callitroid oluşumu, fusiform öz ışını, margo, porus, terminal paraneşim.

3-Çevirenin birebir Türkçe karşılık bulamayıp, Türkçe'de okunduğu şekli ile oluşturduğu terimler; örneğin; Trabekül (trabeculae) oluşumu, krasül (crassulae) oluşumu, sklerotik (sclerotic) tüller, juvenil (juvenile) odun, skalariform (scalariform) perforasyon tablası, traumatik (traumatic) reçine kanalı, druz (druse) kristeller, rafid (raphide), asikular (acicular) kristaller, mültiseri (mültiseriate) öz ışını, inisiyal/inisiyal (initial) sınır paraneşimi, marjinal (marginal) paraneşim vb. gibi.

Farklı yazarlar tarafından çoğunlukla çeviri tarzında yazılmış olan kaynak kitaplarda terimlerin oluşturulmasında yukarıda belirtilen yöntemler kullanılmıştır. Bunların yanında yazarlar bazı terimlerin kullanımında karmaşa oluşturabileceğini düşündüğünden terimin yanına parantez içerisinde İngilizce terimini, bazıları kendileri oluşturdukları Türkçe terimleri ve yine bazıları da eş anlamlı olabilecek terimleri eklemişlerdir. Bir kavramın başlığına bakıldığında iki veya üç adet terimin gösterildiği görülmüştür. Örneğin Merev (2003) yalancı öz ışınları terimin yanına parantez içerisinde İngilizcesini yalancı öz ışını (aggregate rays) eklerken, Erdin ve Bozkurt (2013) ise yalancı ismini parantez içerisinde vererek bileşik (yalancı) öz ışını terimini kullanmıştır. Bunun gibi birçok örnek yukarıda çizelgede verilmiştir. Bu şekilde ki yaklaşım bir kavramın birden fazla terimle anlatılmasına, böylelikle daha da karmaşıklaşmasına yol açmaktadır.

Karmaşaya yol açan diğer önemli bir nokta ise terimlerin yazılışından kaynaklanan sorunlardır. Terimde sadece bir harf farklılığı ya da terimi oluşturan kelimelerin ayrı ya da birleşik yazılması diğerlerinden farklı olmasına neden olmaktadır. Çizelge 2'de görüldüğü gibi her bir kitapta bazı terimler ufak harf farklılıkları ile kullanılmaktadır. Akademik çalışmaların yazım şeklinin kontrolü aşamasında bu şekilde karşılaşılan terimler değerlendirenin terminolojisine göre hatalı veya doğru olarak kabul edilebilmektedir.

Çizelge 1. Odun anatomisi bilim alanına ilişkin terimler, İngilizcesi ve tanımları/terimin geçtiği cümle

Kullanılan terim (-ler)	Konu	İngilizce	Tanım ve/veya terimin geçtiği cümle
Primer büyüme, Primer büyüme (boy artımı)	Primer büyüme	Primer growth [1]	Odunsu bitkiler primer büyüme ile boy büyümesi yapmaktadır (Merev 2003). Primer büyüme (boy artımı) gövdede boyuna yöndeki uzamalardır (Bozkurt, 1992; Erdin ve Bozkurt 2013)
Apikal meristem (primer meristem, prokambiyum), Primer meristem (promeristem), Uç meristemler (apikal meristem)	Primer büyüme	Apical meristem [1]	Boy büyümesini sağlayan doku “apikal” meristem (primer meristem, prokambiyum)dur (Merev 2003). Gövdede boyuna yönde uzamalar, dal ve köklerin uçlarındaki tomurcuklarda bulunan primer meristem (promeristem) tarafından meydana getirilmektedir. Bu bölgeler, uç meristemler (apikal meristem) veya büyüme noktaları olarak bilinirler (Erdin ve Bozkurt 2013).
Sekonder büyüme, Sekonder büyüme (enine artım), Sekonder büyüme (çap artımı)	Sekonder Büyüme	Secondary growth	Odunsu bitkiler sekonder büyüme ile çap artımı yapar (Merev 2003). Sekonder büyüme (enine artım); odunsu bitkilerde çap yönünde olan artımdır (Bozkurt, 1992). Odunsu bitkilerde çap ve çevre yönünde görülen artımdır (Erdin ve Bozkurt 2013).
Kambiyum (vasküler kambiyum), Vaskular kambiyum	Kambiyum	Cambium [1]	Kambiyum (Vasküler kambiyum) sekonder floemle sekonder ksilem arasında yer alan ve bulunduğu bitkide hayat boyu bölünme özelliğini koruyan meristematik bir dokudur (Merev, 2003). Kambiyum dış tarafa doğru sekonder floemi (iç kabuk), iç tarafa doğru ise sekonder ksilemi (odun) oluşturmaktadır (Bozkurt, 1992). Çap ve çevredeki artışlar vaskular kambiyum adı verilen üreyimli bir tabaka tarafından meydana getirilir (Erdin ve Bozkurt 2013).
Çevreye paralel bölünme (periklinal), Periklinal bölünme, Boyuna teğet yönde bölünme	Kambiyum	Periclinal division [1]	İğimsi inisiyaller teğet yönde bölünerek yeni ksilem ve floem hücrelerini meydana getirirler. Buna periklinal bölünme denir (Bozkurt, 1992). Kambiyum ana hücrelerinin radyal çeperleri, teğet çeperlerden daha kalındır. Bu özelliğin, kambiyum hücrelerinin çevreye paralel (periklinal) bölünmesinin bir sonucu olduğu söylenmektedir (Merev 2003). İğimsi inisiyallerin gövde yüzeyine paralel, yani teğet bölünmesi periklinal bölünme olarak tanımlanır (Erdin ve Bozkurt 2013). Yeni ksilem ve floem hücreleri kambiyum inisiyal hücrelerinin boyuna teğet yönde (periklinal) bölünmeleriyle oluşmaya başlarlar (Bozkurt, 1992; Erdin ve Bozkurt 2013).
Antiklinal veya lateral bölünme, Antiklinal bölünme	Kambiyum	Anticlinal division [1]	Sekonder kalınlaşma sonucunda gövdenin çapı arttığı için kambiyum tabakasının çap artımına uyum sağlaması bakımından, kambiyumun çevreye paralel yönde genişlemesi gerekir. Bu genişleme boyuna bölünmelerle (antiklinal veya lateral) yerine getirilir (Merev, 2003). İğimsi inisiyaller radya yönde ya da pseudotransversal olarak bölünerek, kambiyumda çevre artımını sağlarlar. Bu tip bölünme şekli aktiklinal bölünme olarak tanımlanır (Erdin ve Bozkurt 2013).
Kambiyum iğimsi inisiyalleri (fusiform inisiyalleri), İğimsi inisiyaller	Kambiyum	Cambial initial – Fusiform initial [1,3]	Kambiyum iğimsi inisiyalleri (fusiform inisiyalleri); iğimsi inisiyaller odunda boyuna yöndeki uçları sivri elemanları oluşturur (lif, trahe, boyuna paranzim) (Merev, 2003). İğimsi inisiyaller; iğne yapraklı ve geniş yapraklı ağaçlarda hem ksilem, hem de floemde bulunan ve boyuna yönde uzanan hücreleri meydana getiren ana hücrelerdir (Bozkurt, 1992; Erdin ve Bozkurt 2013).

Çizelge 1'in devamı

Kullanılan terim (-ler)	Konu	İngilizce	Tanım ve/veya terimin geçtiği cümle
Kambiyum öz ışını inisyalleri, Öz ışını inisyalleri	Kambiyum	Cambial initial –Ray initial [1]	Kambiyum öz ışını inisyalleri; iğimsi inisyallerden daha küçük olup, genellikle izodiyametik hücrelerdir (Merev, 2003). Öz ışını inisyalleri teğet kesitte çok sayıda gruplar halinde ve öz ışını düzeninde bulunmaktadır (Bozkurt, 1992; Erdin ve Bozkurt 2013).
Sekonder ksilem, Odun	Odun	Xylem [1,4] Secondary xylem [1]	Kambiyum iç tarafa doğru sekonder ksilemi (odun) oluşturmaktadır (Bozkurt, 1992); Kambiyum hücreleri gövdenin iç kısmına doğru da sekonder ksilemi yani “odunu” oluşturur (Merev, 2003). Vaskular kambiyum oluşumundan sonra üretilen odun sekonder ksilem olarak tanımlanır (Erdin ve Bozkurt, 2013).
Tekstür, Strüktür (grain)	Odun	Texture [4], Grain [4]	Hücre büyüklüklerinin yeknesak ya da değişik olması sonucu yıllık halkaların görünüşünde meydana gelen farklılıklara odunun tekstürü denir (Bozkurt, 1992). Merev (2003) strüktür (Grain) terimini bir yıllık halka içerisinde yaz odunu zonunun, yıllık halkaya oranı odunun tekstürü hakkında bilgi verir der iken strüktür terimini de yıllık halkayı oluşturan elemanların boyutları ile ilgili bir özellik olarak tanımlamıştır. Odun dokusundaki hücre çeşitleri ve hücre büyüklüklerinin değişikliği ya da yıllık halkalar içerisinde ilkbahar-yaz odununun belirgin olarak birbirinden ayrılıp ayrılmaması sonucu meydana gelen farklılıklara odunun tekstürü denir (Erdin ve Bozkurt, 2013).
Jüvenil odun, Genç odun	Odun	Juvenile wood [2,3]	Ağaç gövdesinde öze yakın olan ve tacın başladığı yere kadar bir silindir oluşturan genç odun kısmıdır (Bozkurt, 1992). Öz çevresine yakın olan oduna genç odun denir (Merev, 2003). Genellikle ağaçların ilk 2-20 (25) yılları arasında genç odun üretilmektedir (Erdin ve Bozkurt 2013).
Pasif odun, Öz odun	Odun	Heartwood [1,2,3,4]	Ksilemin fizyolojik bakımdan görevinin sona ermesiyle öz odun ad verilen bir tabaka teşekkül etmeye başlar (Bozkurt, 1992). Su iletimini ve fizyolojik fonksiyonları yerine getiremeyen ve paranzim hücreleri ölü olan özoduna pasif odun denir (Merev, 2003). Birçok ağaç türünde gövde enine kesitinin yeknesak olmadığı görülmekte, böyle gövdelerde özün etrafında koyu renkli bir bölge ve dışa doğru açık renkli bir tabaka görünür. Ortadaki koyu renkli bölge öz odundur (Erdin ve Bozkurt 2013).
Aktif odun, Diri odun	Odun	Sapwood [1,2,3,4]	Dış kısımda yaşayan hücreler ihtiva eden ve ağaç türü ile ilgili olarak belli sayıda yıllık halkadan ibaret bir diri odun tabakası bulunmaktadır (Bozkurt, 1992). Su ileten elemanları aktif, paranzim hücreleri canlı ve tüm fizyolojik fonksiyonları yerine getiren özodunun çevresindeki diri oduna da aktif odun denir (Merev, 2003). Birçok ağaç türünde gövde enine kesitinin yeknesak olmadığı görülmekte, böyle gövdelerde özün etrafında koyu renkli bir bölge ve dışa doğru açık renkli bir tabaka görünür. Dış tarafta kalan açık renkli kısım diri odundur (Erdin ve Bozkurt 2013).

Çizelge 1'in devamı

Kullanılan terim (-ler)	Konu	İngilizce	Tanım ve/veya terimin geçtiği cümle
Islak odun (wet wood), Islak öz odun	Odun	Wet wood [2,3]	Islak odun genellikle kahverengi bir görünüm verir (Merev, 2003). Genellikle göknarlarda görülen ve olgun odundaki rutubet miktarının, normal rutubet miktarının 3 katı kadar artması ile ortaya çıkan "ıslak öz odunu" oluşumudur (Erdin ve Bozkurt 2013).
İnce strüktürlü, İnce tekstür, Yeknesak tekstür	Odun	Close-Grained (Fine-Grained) Wood [4], Fine textured [4]	Koniferlerde traheitlerin çapı ve özışını genişliği, dikotil odunlarda trahe teğet çapı ve özışını genişliği odunun strüktürü hakkında bilgi verir. Adı geçen elemanların boyutları küçüldükçe odun ince strüktürlü olarak kabul edilir (Merev, 2003). Hücre çaplarının küçük olması ince tekstürü gösterir. Yeknesak tekstür belirgin olmayan öz ışınları ile birlikte hücre lümen boyutlarında hem büyük farklılıklar olmaması hem de yıllık halka sınırının fazla belirgin olmaması ile tanımlanabilir (Erdin ve Bozkurt 2013).
Kaba strüktürlü, Kaba tekstür, Yeknesak olmayan (düzensiz) tekstür	Odun	Coarse-Grained Wood [4], Open-grained [4]	Koniferlerde traheitlerin çapı ve özışını genişliği, dikotil odunlarda trahe teğet çapı ve özışını genişliği odunun strüktürü hakkında bilgi verir. Adı geçen elemanların boyutları büyüdükçe odun kaba strüktürlü olarak kabul edilir (Merev, 2003). Halkalı traheli ağaçlarda büyük trahelerin bir halka oluşturması veya veya büyük lümenli hücrelerin bulunması kaba tekstürü ifade etmektedir. Yeknesak olmayan (düzensiz) tekstüre ilkbahar-yaz odunu traheidlerinin kontrast olması örnek gösterilebilir (Erdin ve Bozkurt 2013).
Radyal düzlem (quater sawn), Radyal kesit, Radyal yüzey	Odun	Radial section [1,2,3]	Radyal kesit; öz ışınlarına paralel boyuna yüzeydir (Bozkurt, 1992). Kerestelerde radyal düzlem (quater sawn) bol miktardaki öz ışını adacıklarından dolayı parlaktır (Merev, 2003). Tomruklar öz ışınlarına paralel ya da yıllık halkalara dik yönde boyuna olarak biçilirse; radyal yüzey ya da radyal kesit elde edilmektedir (Erdin ve Bozkurt 2013).
Teğet düzlem (flat sawn), Teğet kesit	Odun	Tangential section [1,2,3]	Teğet kesit; ağacın kabuğu soyulduğu zaman teğet yüzey ortaya çıkmaktadır (Bozkurt, 1992). Kerestelerde radyal düzlem (quter sawn) bol miktardaki öz ışını adacıklarından dolayı, teğet düzlemden (flat sawn) daha parlaktır (Merev, 2003). Teğet kesit; yıllık halkalara teğet yönde biçilen ya da soyulan tomruklardan elde edilen ağaç malzemedeki yıllık halkalar köşeli, parabolik veya düzensiz konsantrik şekiller meydana getirirler (Erdin ve Bozkurt 2013).
Çift yıllık halka, Yalancı yıllık halka	Yıllık halka	False annual ring [1] False growth ring [3]	Büyüme esnasında vejetasyon mevsiminin, önce kurak sonra yağışlı geçmesi hallerinde ve özellikle yazları kurak geçen iklim mntıklarında yalancı yıllık halkalara rastlanmaktadır (Bozkurt, 1992). Bir yıllık halka içinde birkaç yıllık halka sınırının bulunması halidir (Merev, 1998). Mevsim içi değişiklikler ağacın uç kısımlarındaki meristematik büyümeyi durduğunda auxin hormonlarının üretimi azalmakta, yaz odunu tipinde hücreler oluşmaktadır. Bu olaylar boy büyümesini durdurmayı yavaşlatırsa, tekrar uygun gelişme şartları oluştuğunda aynı yıl içerisinde ikinci kez ince çeperli ilkbahar odunu hücreleri üretilmektedir (Erdin ve Bozkurt 2013).

Çizelge 1'in devamı

Kullanılan terim (-ler)	Konu	İngilizce	Tanım ve/veya terimin geçtiği cümle
Devamsız yıllık halka, Devamlı olmayan yıllık halkalar	Yıllık halka	Discontinuous ring [1],	Devamlı olmayan yıllık halkalar; gövde enine kesitinde yıllık halkaların tam bir halka teşkil edeceği yerde bazı kısımlarda yıllık halkanın hiç teşekkül etmemesi halidir (Bozkurt, 1992). Gövde enine kesitinde tam bir halka oluşmaması durumudur (Merev, 2003). Özün etrafında tam bir halka oluşturmayan yıllık halkalardır (Erdin ve Bozkurt, 2013).
Artım halkası, Büyüme halkası, Yıllık halka	Yıllık halka	Growth ring [1,2,4], Annual ring [1,4]	Kambiyumun periyodik olarak bölünmesi yıllık halkaların oluşmasını sağlar (Merev, 2003). Ilıman iklim kuşağında yetişen ağaçlarda, gövde enine kesiti incelendiğinde, özün etrafında iç içe geçmiş halkalar şeklinde görülen oluşumlara yıllık halka, artım halkası ya da büyüme halkası denir (Erdin ve Bozkurt 2013).
Pektin lamel, Orta lamel	Hücre Çeper	Intercellular layer, Syn. Middle lamella [1]	Doku içerisindeki hücreler primer çeperlerinin dışında kalan interselüler maddeyle birbirlerine bağlanmıştır. Amorf yapıdaki bu maddeye orta lamel veya pektinden yapıldığı için pektin lamel denir (Merev, 2003). İki bitişik hücrenin primer çeperleri arasında hücreleri birbirine bağlayan orta lamel bulunur ((Bozkurt, 1992); Erdin ve Bozkurt, 2013).
Siğil tabakası, Siğilli tabaka	Hücre Çeper	Warty layer [3]	S3 tabakası bazen hücre lümenine doğru siğil tabası (warty layer) denilen bir tabaka oluşturur (Merev, 2003). Hücre çeperinin lümenine bakan tarafında oluşan, çıkıntılar şeklindeki kalıntılar sitoplazmik karakterde olduğundan bu tabakaya siğilli tabaka denir (Bozkurt, 1992; Erdin ve Bozkurt, 2013).
Trabekül oluşumu, Trabeculae oluşumu	Hücre	Trabecula, pl. Trabeculae [1]	Bazı traheit hücrelerinin lümenlerini bölen bir yapıdır (Merev, 2003). Traheidlerde bir teğet çeperden diğerine çubuk şeklinde uzanan oluşumlardır (Bozkurt, 1992; Erdin ve Bozkurt 2013).
Krasül oluşumu, Crassulae oluşumu,	Hücre çeperi	Crassula(e) [1]	Traheidlerde radyal çeperler üzerinde geçitlerin alt ve üstünde koyu renkli görünen kısımlara Crassulae adı verilmektedir (Bozkurt, 1992). Krasül oluşumu; kenarlı geçitler arasında, çeper kalınlaşması sonucu ortaya çıkan oluşumdur (Merev, 2003). Crassulae orta lamel ve primer çeperin yer yer kalınlaşması ile meydana gelen oluşumlardır (Erdin ve Bozkurt 2013).
Helikal kalınlaşmalar, Spiral kalınlaşmalar	Hücre çeperi	Helical thickenings [2], Spiral thickenings [1,2,3]	Odun elemanlarındaki helikal veya spiral kalınlaşmalar hücre çeper materyalinin hücre lümenine doğru yapmış olduğu çıkıntılardır (Merev, 2003). Spiral kalınlaşmalar; bir çeşit kalınlaşma olup, mikrofibrillerden oluşmuşlardır ve S3 tabakası üzerinde yer alırlar (Erdin ve Bozkurt 2013).
Enine traheitler, Öz ışını traheidleri, Enine traheidler	Hücre	Ray tracheids [1,3]	Enine traheitler genellikle özışınlarının marjinal kısımlarında tek veya çok sıra halinde çap yönünde uzun hücrelerdir. Enine traheitler, çeperleri ligninleşmiş çap yönünde uzanan ölü hücrelerdir (Merev, 2003). Öz ışını traheidleri (enine traheidler) enine yönde uzanan ve radyal yönde (yarıçap yönünde) besi suyu iletimini yapan hücrelerdir (Erdin ve Bozkurt 2013).

Çizelge 1'in devamı

Kullanılan terim (-ler)	Konu	İngilizce	Tanım ve/veya terimin geçtiği cümle
Örtülü intervasküler geçitler (Vestured/Vesturing), Örtülü geçitler, (Vesturing), Püsküllü geçit, Geçit örtüleri, Örtü oluşumu	Geçit	Vestured pit [1,2]	Combretaceae, Lythraceae, Myrtaceae, Rubiaceae familyası türleri ile Leguminosae familyasının birçok türünde geçit odası ve porusların tamamen veya kısmen püskül şeklinde oluşumlarla doldurulmuştur. Bu geçitlere püsküllü geçitler adı verilmektedir (Bozkurt ve Erdin, 1995). Örtülü intervasküler geçitler (vestured/vesturing): İntervasküler geçitlerin apertürlerini ve geçit odasını tümüyle veya kısmen örten sekonder çeper çıkıntılarıdır. Başka bir ifade de ise geçit örtüleri; trahe, vasisentrik/vasküler traheit ve traheit liflerinin kenarlı geçitlerinin geçit odası ve apertürlerinde dışa doğru oluşan uzantılarıdır şeklinde tanımlanmıştır. Kaynak içerisinde başka bir konu içerisinde de siğilli tabaka ile Angiospermae odunu elemanlarının kenarlı geçitlerindeki örtü oluşumu (vestured) aynı oluşumlar değildir diye bir ifade bulunmaktadır (Merev, 2003). Angiosperm'lerde siğilli yapıyı basit veya kenarlı geçitlerde dallanmış oluşumlar ile birlikte görmek mümkün olmakta ve bunlar püsküllü geçitler olarak tanımlanmaktadır (Erdin ve Bozkurt 2013).
Porus, Geçit açıklığı, Apertür, Geçit ağzı	Geçit	Pit aperture [1,2,3]	Ortada geçit ağzı (porus) adı verilen bir boşluk vardır (Bozkurt, 1992). Geçitin iki hücre lümenine bakan açıklığına porus veya geçit açıklığı (apertür) denir (Merev, 2003). Geçitlerin ortasında geçit ağzı (porus) olarak tanımlanan bir boşluk vardır (Erdin ve Bozkurt 2013).
Geçit zarı, Margo Geçit membranı,	Geçit	Pit membrane [1,3], Margo [3], Scalloped torus [1]	Diri odunda geçit zarı (margo) kısmında mevcut olan açıklıklar yardımıyla iğne yapraklı ağaçlarda traheidden traheide sıvı iletimi mümkün olmaktadır (Bozkurt, 1992). Torusu geçit kenarına bağlayan kısma margo (geçit zarı veya geçit membranı) denir (Merev, 2003). Torus ile geçit kenarı arasında kalan geçit zarı kısmına margo denir (Erdin ve Bozkurt 2013).
Loblu torus, Dişli torus	Geçit	Pits with notched borders [3]	Loblu torus; torusun çevresinin loblu veya dişli olmasıdır (Merev, 2003). Dişli torus; torusun kenarlarının dişli yapıda olmasıdır (Erdin ve Bozkurt 2013).
Callitroid kalınlaşma, Callitrisoid tip kalınlaşma	Geçit	Callitroid thickenings Syn: Callitrisoid thickenings [3]	Callitroid kalınlaşma; kenarlı geçitlerde porusun altında ve üstünde, enine yönde uzanan bir çift kalınlaşma şeklinde görülür (Bozkurt ve Erdin, 1995). Callitrisoid tip kalınlaşma; bazı odunlarda, porusun iki ucunda yer alan boynuz şeklinde çıkıntılara denir (Merev, 2003). Callitroid kalınlaşma; teğet kesitte porusun üzerinde boynuz şeklinde çıkıntılar, radyal kesitte yine porusun alt ve üstündeki koyu renkli uzantılar olarak görülmektedir (Bozkurt, 1992; Erdin ve Bozkurt 2013).
Düğümlü kalınlaşmalar, Uç çeperler düğümlü, Nodüler kalınlaşma, Nodül oluşumu	Hücre	Nodular end Wall [1,3]	Boyuna paraşimlerin enine yöndeki uç çeperlerinde basit geçitler vardır. Bunlar boyuna kesitte düğümlü kalınlaşmalar şeklinde görülürler (Bozkurt, 1992). Bazı türlerde boyuna paraşim hücrelerinin uç çeperlerinde düğüm şeklinde kalınlaşmalar görülmektedir (Bozkurt ve Erdin, 1995). Boyuna paraşimlerin enine çeperlerindeki nodül oluşumu türlere has özelliktir (Merev, 2003). Bazı türlerde uç uca sıralanmış öz ışını paraşim hücreleri arasında iletimi sağlayan geçitlerin yakınında önemli derecede çeper kalınlaşması, düğümlü kalınlaşmalar (nodüler kalınlaşma) görülmektedir (Erdin ve Bozkurt 2013).

Çizelge 1'in devamı

Kullanılan terim (-ler)	Konu	İngilizce	Tanım ve/veya terimin geçtiği cümle
Pencere tipi geçitler, Pencere şeklinde geçitler	Geçit	Window-like pit [1,3]	Pencere şeklinde çoğunlukla büyük boyutlu basit geçitlerdir (Merev, 2003). Karşılaşma alanında çoğunlukla 1-2 adet oluşan ve yumuşak çamlarda görülen büyük geçitlerdir (Erdin ve Bozkurt 2013).
İğimsi öz ışını, Fusiform özışını	Hücre	Fusifform ray [1,3], Syn. Lenticular ray [1]	İğimsi öz ışınlarında, hem öz ışını paransimleri ve öz ışını traheidleri hem de reçine kanalları çevresinde epitel hücrelerini ihtiva etmektedirler (Bozkurt, 1992); Enine reçine kanallı özışınlarına fusiform özışını denir (Merev, 2003). İğimsi öz ışınları içerisinde reçine kanalı bulunmakta ve kanalın çevresinde öz ışını dışarıya doğru çıkıntı yapmaktadır. Bu öz ışınlarının teget kesitteki görüntüsü bir iğ şeklinde olduğundan, "iğimsi" ya da "fusiform" öz ışınları olarak tanımlanırlar (Erdin ve Bozkurt, 2013).
Traumatik reçine kanalı, Patolojik (traumatik) reçine kanalı	Hücre	Traumatic resin canals [3], Intercellular traumatic canal [1]	Traumatik reçine kanalları yaralanma ile meydana gelen reçine kanallarıdır (Bozkurt, 1992). Patolojik (traumatik) reçine kanalları odunun darbe gördüğü bölgelerde, yara kapatma ve bitkiyi dış etkilerden koruma amaçlı olarak meydana gelirler (Merev, 2003). Don, yangın ya da mekanik etkiler ile yaralanma sonucu meydana gelen kanallardır (Erdin ve Bozkurt, 2013).
Halkalı traheliler, Halkalı traheli odunlar	Trahe düzeni	Ring-porous wood[1,2]	Halkalı traheli, ilkbahar odunu trahelerinin aynı yıllık halka içindeki veya bir önceki yıllık halkanın yaz odunundaki trahelerden belirgin bir şekilde daha büyük olması halindeki özelliştir (Bozkurt ve Erdin, 1995). Halkalı traheli odunlarda ilkbahar odunu traheleri, yaz odunu trahelerine oranla çok büyük çaplıdır ve enine kesitte genellikle çıplak gözle görülebilir (Merev, 2003). İlkbahar odunlarındaki traheleri, yaz odunundakilerden çok büyük ağaçlar "halkalı traheli" olarak tanımlanmaktadır (Bozkurt, 1992; Erdin ve Bozkurt, 2013).
Yarı halkalı traheliler, Yarı-halkalı traheli odunlar	Trahe düzeni	Wood semi-ring-porous [1,2]	Yarı halkalı traheliler; ilkbahar odunundaki traheler bir önceki yıllık halkanın yaz odunundakinden belirgin şekilde daha büyüktür. Ancak aynı yıllık halkanın ilkbahar odunundan, yaz odununa doğru bulunan traheler ile yaz odunu traheleri yavaş yavaş değişmekte ve giderek daha küçük traheler görülmektedir (Bozkurt ve Erdin, 1995). Yarı halkalı traheli odunlarda, traheler yıllık halka içinde halkalı ve dağınık traheli arası yapıdadır (Merve, 2003). İlkbahar odunu traheleri ile yaz odunu traheleri arasındaki çap farkı fazla değilse ve trahe çapları yıllık halka sınırına doğru yavaş yavaş bir azalma gösteriyorsa, bu gruba giren ağaçlar "yarı halkalı" traheliler olarak adlandırılmaktadır (Erdin ve Bozkurt, 2013).
Dağınık traheliler, Dağınık traheli odunlar,	Trahe düzeni	Wood diffuse-porous [1,2]	Dağınık traheli; trahelerin yıllık halka boyunca az çok aynı çaplarda bulunması halinde bu tip trahe düzeni söz konusu olmaktadır (Bozkurt ve Erdin, 1995). Dağınık traheli odunlarda, ilkbahar ve yaz odunu trahelerinin çapları arasında belirgin bir fark yoktur (Merev, 2003). Traheler yeknesak büyüklükte ve yıllık halka içerisinde düzenli bir dağılımta iseler, bu gruba giren ağaçlar "dağınık traheliler" olarak tanımlanırlar (Erdin ve Bozkurt, 2013).

Çizelge 1'in devamı

Kullanılan terim (-ler)	Konu	İngilizce	Tanım ve/veya terimin geçtiği cümle
Merdivenimsi perforasyon tablası, Skalariform perforasyon tablası	Hücre	Scalariform perforation plate [1,2]	Merdivenimsi perforasyon tablası; birden fazla birbirine paralel bölmeli, dallanmamış perforasyon tablası tipidir (Bozkurt ve Erdin, 1995). Skalariform perforasyon tablası: perforasyon tablası merdiven şeklindedir (Merev, 2003). İki trahe arasında çok sayıda birbirine paralel açıklıklar şeklinde bir boşluk oluşumu bulunuyorsa merdivenimsi perforasyon tablası olarak tanımlanmaktadır (Bozkurt, 1992; Erdin ve Bozkurt, 2013).
Çok delikli perforasyon tablası, Retiküle perforasyon tablası	Hücre	Reticulate perforation plates [1,2]	Çok delikli perforasyon tablası: bir elekte olduğu gibi yuvarlak ya da eliptik açıklıklara sahip perforasyon tablası tipidir (Bozkurt ve Erdin, 1995). Retiküle perforasyon tablası: trahe hücrelerinin enine çeperleri ağ şeklinde erir ve çok delikli bir görünüş arz eder (Merev, 2003). Egzotik ağaçların bazılarında çok delikli perforasyon tablalarına rastlanmaktadır (Erdin ve Bozkurt, 2013).
Traheler arası geçitler merdivenimsi, Merdivenimsi tipteki geçitler, Skalariform tip kenarlı geçitler, Merdiven şeklinde geçitler (scalariform)	Geçit	Scalariform pitting [1], Scalariform intervessel pits [2]	Traheler arası geçitler merdivenimsi; traheler arası geçitlerin merdiven basamakları şeklinde uzaması ile oluşan geçit tipleridir (Bozkurt ve Erdin, 1995). Skalariform tip kenarlı geçitler, trahe hücrelerinin çeperleri üzerinde horizontal yönde uzun, trahe hücrelerinin genişliğini kapsayacak şekilde merdiven basamakları gibi sıralanmıştır. Aynı kaynakta geçit tipleri sınıflandırılırken merdiven şeklinde geçit (scalariform) terimi de kullanılmıştır (Merev, 2003). Merdivenimsi tipteki geçitler; trahe eksenine dik yönde ve üst üste dizilerek bir merdiveni andıran geçitlerdir (Erdin ve Bozkurt, 2013).
Almaşlı (diagonal), Traheler arası geçitler diagonal sıralı, Almaçlı geçitler (diagonal), Almaçlı geçit (alternate), Almaçlı dizilmiş kenarlı geçit,	Geçit	Alternate pitting [1,3], Alternate intervessel pits [2]	Almaşlı olanlar az sayıda ise yuvarlak veya oval biçimdedir (Bozkurt, 1992). Traheler arası geçitler diagonal sıralı; traheler arası geçitler diagonal sıralar halinde dizilmiştir (Bozkurt ve Erdin, 1995). Çeper üzerine almaçlı dizilmiş kenarlı geçitler daire şeklinde veya oval olabilir. Aynı kaynakta geçit tipleri sınıflandırılırken almaçlı geçit (alternate) terimi de kullanılmıştır (Merev, 2003). Almaçlı geçitler (diagonal); trahe-trahe arasında bulunan, yuvarlak ve oval biçimde çoğunlukla altı köşeli (hekzagonal) geçitlerdir (Erdin ve Bozkurt, 2013).
Traheler arası geçitler karşılıklı, Karşılıklı (yatık sıralı) dizilişteki geçitler, Karşılıklı geçit (opposite),	Geçit	Opposite pitting [3], Opposite intervessel pits [2]	Traheler arası geçitler karşılıklı; traheler arası geçitler kısa ile uzun yatık sıralar oluştururlar (Bozkurt ve Erdin, 1995). Karşılıklı geçitler (opposite); kısa veya uzun horizontal seriler halinde çeperi kaplarlar (Merev, 2003). Karşılıklı (yatık sıralı) dizilişteki geçitler horizontal sıralar halinde ve dikdörtgen ya da oval şeklindedir (Erdin ve Bozkurt, 2013).
Tül, Til	Hücre	Tylosis, pl. Thloses [1,2]	Tüller; trahe bitişiğinde bulunan bir öz ışını ya da boyuna paraşim hücrelerinin trahe çeperindeki bir geçitten lümenine doğru genişleyerek kısmen veya tamamen trahe lümenini doldurması halidir (Bozkurt ve Erdin, 1995). Tiller, trahelere komşu boyuna ve özışını paraşim hücre içeriklerinin ortak geçitler vasıtası ile trahe lümenine girip, lümeni doldurması ile oluşur (Merev, 2003). Tüller; bir trahenin bitişiğinde bulunan paraşim hücrelerinin protoplazması, koruyucu tabaka ile birlikte baloncuk gibi genişleyip geçitlerden geçerek, torba şeklindeki trahe lümenini tamamen veya kısmen doldurması ile meydana gelmektedir (Erdin ve Bozkurt, 2013).

Çizelge 1'in devamı

Kullanılan terim (-ler)	Konu	İngilizce	Tanım ve/veya terimin geçtiği cümle
Sklerotik tüller, Kristalli tiller	Hücre	Sclerotic tyloses [1,2]	Tüllerin arasına, bazı türlerde kristaller yerleşebilir. Böyle tillere kristalli tiller denir (Merev, 2003). Tüllerin lümenlerinde koyu renkli maddeler ve kristaller bulunabilir, bu tip tüller “sklerotik tüller” olarak tanımlanmaktadır (Erdin ve Bozkurt, 2013).
Yapraklı ağaç traheidleri, Geniş yapraklı ağaç traheidleri, Yedek iletim elemanları	Hücre	Tracheids [1,2], Tracheary elements [1]	Yapraklı ağaç traheidleri iki çeşittir (Bozkurt, 1992); Su iletimini üstlenen hücrelere yedek iletim elemanları denmektedir (Merev, 2003). Geniş yapraklı ağaçların bazılarında vaskular traheidler ve vasisentrik traheidler olmak üzere iki tip traheid görülmektedir (Erdin ve Bozkurt, 2013).
Vaskular traheid, Vasküler traheit	Hücre	Vascular tracheids [1,2]	Uçları kapalı hücreler olup, büyüklük, şekil, geçit yapısı ve çeperleri bakımından küçük çaplı trahelere benzemektedirler (Bozkurt ve Erdin, 1995). Ağaç boyu yönünde muntazam, ligninleşmiş çeperleri ile ölü hücrelerdir (Merev, 2003). Buldukları yer, boyutları, şekilleri, geçitleri, çeper yapısı ve buldukları yer itibarıyla yaz odunu trahelerine çok benzerler, uçları kapalı ve perforasyon tablaları bulunmayan hücrelerdir (Erdin ve Bozkurt, 2013).
Lif traheidleri, Traheit lifleri	Hücre	Fibre-tracheids [1,2]	Traheit lifleri ağaç boyu yönünde ince, uzun, uçları sivri ve ligninleşmiş sekonder çeperli ölü hücrelerdir (Merev, 2003). Lif traheidleri belirgin olarak kenarlı geçitlere sahip ve poruları uzun, yarık şeklinde olan hücrelerdir (Erdin ve Bozkurt, 2013).
Boyuna paraşim, Odun paraşimi, Aksiyal paraşim, Vertikal paraşim,	Hücre düzeni	Axial parenchyma [1,2,3]	Boyuna paraşim (aksiyal, longitudinal ve vertikal veya odun paraşimi) kambiyumun fusiform inisyallerinden meydana gelen ağaç boyu yönünde uzun hücrelerdir (Merev, 2003). Boyuna kesitlerde dikdörtgen şeklinde, enine kesitlerde eşit çaplı hücreler şeklinde görülen, kısa, sadece basit geçitleri bulunan hücrelerdir. Bu hücrelere “odun paraşimi” olarak da tanımlanmaktadır (Erdin ve Bozkurt, 2013).
Apotraheal teğet sıralı, Apotraheal-kesik zincir şeklinde paraşim	Hücre düzeni	Apotracheal axial parenchyma diffuse-in-aggregates [2]	Apotraheal boyuna paraşimler teğet sıralı; paraşim strendlerinin teğet ya da eğik sıralı gruplar halinde bulunması şeklindedir (Bozkurt ve Erdin, 1995). Apotraheal-kesik zincir şeklinde paraşim (apotracheal diffuse-in-aggregates); paraşim zincirleri yıllık halka içinde teğet yönde 2-4 hücre uzunluğunda liflerin arasında homojen bir şekilde dağılmıştır (Merev, 2003). Apotraheal teğet sıralı; paraşim hücreleri kısa teğet sıralar halinde bulunur (Erdin ve Bozkurt, 2013).
Boyuna paraşimler kümeli, Paratraheal kümeli, Paratraheal-dağınık (scanty paratracheal)	Hücre düzeni	Scanty paratracheal parenchyma [1], Axial parenchyma scanty paratracheal [2]	Boyuna paraşimler kümeli; boyuna paraşim hücrelerinin traheler etrafında yer yer kümeler halinde birlikte bulunması ya da tamamlanmayan bir halka oluşturması halindedir (Bozkurt ve Erdin, 1995). Paratraheal-dağınık (scanty paratracheal); trahelerin çevresinde birkaç adettir (Merev, 2003). Paratraheal kümeli; tek tek veya gruplar halinde trahelerin çevresinde bulunurlar (Erdin ve Bozkurt, 2013).

Çizelge 1'in devamı

Kullanılan terim (-ler)	Konu	İngilizce	Tanım ve/veya terimin geçtiği cümle
Boyuna paransimler halkalı, Paratraheal halkalı, Paratraheal-vasisentrik (Vasicentric)	Hücre düzeni	Vasicentric parenchyma [1], Paratracheal axial parenchyma vasicentric [2]	Boyuna paransimler halkalı; boyuna paransim hücrelerinin bir veya birkaç trahe etrafında yuvarlak ya da oval, tam bir halka oluşturmasıdır (Bozkurt ve Erdin, 1995). Paratraheal-vasisentrik (Vasicentric); trahenin veya trahe gruplarının çevresini tabaka halinde sarar (Merev, 2003). Paratraheal halkalı; trahelerin çevresinde bir veya birkaç sıra hücreden meydana gelen bir halka oluştururlar (Erdin ve Bozkurt, 2013).
Boyuna paransimler kanatlı, Paratraheal kanatlı, Kanat şeklinde paransim (winged-aliform)	Hücre düzeni	Aliform parenchyma[1], Paratracheal axial parenchyma aliform (lozenge-aliform and winged-aliform) [2].	Boyuna paransimler kanatlı; Traheleri çevreleyen boyuna paransimler tek ya da çift taraflı, yanlarda uzantılar şeklinde ise bu özellik geçerlidir (Bozkurt ve Erdin, 1995). Kanat şeklinde paransim (winged-aliform) trahelerin etrafını saran paransim hücreleri lateral yönde uzantılar oluşturur (Merev; 2003). Paratraheal kanatlı; trahelerin etrafını sararak yanlarda kanat gibi çıkıntılar oluştururlar (Erdin ve Bozkurt, 2013).
Boyuna paransimler bileşik kanatlı, Paratraheal bileşik kanatlı, Birleşmiş kanat şeklinde paransim (confluent)	Hücre düzeni	Confluent parenchyma [1], Paratracheal axial parenchyma confluent [2]	Boyuna paransimler bileşik kanatlı; iki ya da daha fazla traheyi, halka ya da kanatlı şekilde çevreleyen boyuna paransimlerin birleşerek sık sık düzensiz şeritler oluşturması halinde geçerli olan özelliktir (Bozkurt ve Erdin, 1995). Paratraheal bileşik kanatlı; birleşmiş kanat şeklinde paransim (confluent); trahelerin çevresindeki vasisentrik veya kanat şeklindeki paransimler, lateral yöne kollar uzatarak aynı şekilde traheleri saran paransimle birleşerek birkaç traheyi lateral yönde birbirine bağlar (Merev, 2003). Paratraheal bileşik kanatlı; kanatlı boyuna paransimlerin birleşmesi ile meydana gelmiş paratraheal dağılım tipi olup, teğet ya da diagonal bir düzen gösterirler (Erdin ve Bozkurt, 2013).
Boyuna paransimler tek yanlı, Paratraheal tek yanlı paransimler, Ünilateral paransim (unilateral paratracheal)	Hücre düzeni	Unilaterally paratracheal parenchyma [1], Paratracheal axial parenchyma unilateral paratracheal [2]	Boyuna paransimler tek yanlı; trahelerin sadece bir tarafında şapka şeklinde, teğet ya da meyilli olarak uzamış bileşik kanatlı ya da şeritli düzende olan paratraheal boyuna paransimler bu özellik altında toplanmaktadır (Bozkurt ve Erdin, 1995). Ünilateral paransim (unilateral paratracheal); paransim hücreleri trahelerin sadece üst kısmını sarar. Lateral yönde uzantıları da bulunabilir (Merev, 2003). Paratraheal tek yanlı paransimler; boyuna paransimler traheyi tek yanlı olarak çeşitli şekillerde çevreleyebilir (Erdin ve Bozkurt, 2013).
Marjinal paransim, Sınır paransimi	Hücre düzeni	Marginal parenchyma [2]	Yıllık halka sınırında değişik genişlikte, az çok devamlı bir tabaka oluşturan paransim şeritlerine, sınır paransimi adı verilmektedir (Bozkurt ve Erdin, 1995). Marjinal paransim; yıllık halka sınırında değişik kalınlıkta, teğet yönde devamlı veya kesintili paransim bantlarıdır (Merev, 2003). Sınır paransimi; boyuna paransim hücreleri yıllık halkaların başında ya da sonunda, tek veya birkaç sıra halinde bulunurlar (Erdin ve Bozkurt, 2013).
İnisiyal sınır paransimi, Marjinal-inisiyal	Hücre düzeni	Initial parenchyma [2]	Marjinal paransim yıllık halkaların ilkbahar odunu (marjinal-inisiyal) sınırında oluşur (Merev, 2003). Yıllık halkaların başında bulunan sınır paransimlerine inisiyal sınır paransimi denir (Erdin ve Bozkurt, 2013).
Marjinal-terminal, Terminal sınır paransimi,	Hücre düzeni	Terminal parenchyma [2]	Marjinal paransim yıllık halkaların yaz odunu (marjinal-terminal) sınırında oluşur (Merev, 2003). Yıllık halkaların son kısmında bulunan sınır paransimlerine terminal sınır paransimi denir (Erdin ve Bozkurt, 2013).

Çizelge 1'in devamı

Kullanılan terim (-ler)	Konu	İngilizce	Tanım ve/veya terimin geçtiği cümle
Homoselüler özışını, Homojen (homoselüler) öz ışını	Hücre	Homogeneous ray [1]	Homoselüler özışınları şekilleri birbirinin aynı olan hücrelerden yapılmıştır (Merev, 2003). Öz ışınları aynı büyüklük ve biçimdeki paranzim hücrelerini içeriyorsa homojen (homoselüler) öz ışını olarak tanımlanır (Erdin ve Bozkurt, 2013).
Heteroselüler özışını, Heterojen (heteroselüler) öz ışını	Hücre	Heterogeneous ray [1]	Heteroselüler özışınları da şekilleri birbirinden farklı olan hücrelerden yapılmıştır (Merev, 2003). Öz ışınları farklı büyüklük ve şekildeki paranzim hücrelerini içeriyorsa heterojen (heteroselüler) öz ışını olarak tanımlanır (Erdin ve Bozkurt, 2013).
Tek sıralı öz ışını, Üniseri özışını	Hücre	Uniseriate rays [1,2]	Tek sıralı özışınlarına üniseri özışını denmektedir (Merev, 2003). Dar, genellikle tek sıradan oluşmuş öz ışınları tek sıralı öz ışını olarak adlandırılır (Erdin ve Bozkurt, 2013).
Çok sıralı öz ışını, Mültiseri özışını	Hücre	Multiseriate rays [1,2]	Mültiseri özışınlarının genişliği taksonlara göre 2-30 hücre arasında değişmektedir (Merev, 2003). Çok sıralı öz ışını genişliği birden fazla öz ışınının bir araya gelmesinden oluşan öz ışındır (Erdin ve Bozkurt, 2013).
Bileşik öz ışınları, Yalancı özışınları (aggregate rays), Bileşik (yalancı) öz ışınları,	Hücre	Aggregate rays [1,2]	Bileşik öz ışınları; çok sayıda tek sıralı öz ışınının birbirine çok yakın bulunması nedeniyle makroskopik olarak geniş bir öz ışını gibi değerlendirildiği, öz ışını tipidir (Bozkurt ve Erdin, 1995). Yalancı özışınları (aggregate rays); ikiden fazla üniseri veya biseri özışını arasına sadece lif ve paranzim hücrelerinin yerleşmesi ile olur (Merev, 2003). Öz ışınları, dar öz ışınlarının sık bir şekilde yan yana geldiği ve aralarında lifler, bazen de trahelerin bulunduğu bileşik (yalancı) öz ışınları tipi vardır (Erdin ve Bozkurt, 2013).
Paralel kenar şeklinde (rhombodial) kristaller, Rombodial kristaller	Kristal	Prismatic crystals , Syn. Rhombodial crystal [2]	Rombodial kristaller; dört veya sekiz köşeli kalsiyum oksalattan oluşmuş kristallerdir (Merev, 2003). Paralel kenar şeklinde (rhombodial) kristaller; paralel kenar şeklinde bulunan kristallerdir (Erdin ve Bozkurt, 2013).
Druz kristaller, Kümeler halindeki kristaller (druse), Druz (küme şeklinde kristal)	Kristal	Druses [1,2]	Druz kristaller, uzamış birçok kristallerden oluşan, yıldız şeklinde bir küme tipidir (Bozkurt ve Erdin, 1995). Druz (küme şeklinde kristaller) yıldız şeklinde olup yüzeyleri grintili çıkıntılıdır (Merev, 2003). Büyümüş hücreler içerisinde kümeler halinde bulunan kristaller (druse) (Erdin ve Bozkurt, 2013).
Asikular kristaller, İğne gibi tek tek kristaller (acicular), İğne şeklinde kristaller (acicular crystals)	Kristal	Acicular crystals [1,2]	Asikular kristaller, demet oluşturmayan iğne şeklindeki kristaller olup, uzunlukları genişliklerinin 10 katı kadardır (Bozkurt ve Erdin, 1995). İğne şeklindeki kristaller (acicular crystals); çok ince ve çok küçük boyutlu kristallerdir (Merev, 2003). Öz ışınlarındaki kristaller iğne gibi tek tek (acicular) (Erdin ve Bozkurt, 2013).
Rafidler, Rafit, İnce, uzun, iğne gibi ve demet halinde (raphides),	Kristal	Raphid(e), raphis, pl. Raphides [1,2]	Rafidler; İğne şeklinde bir kristal demetidir (Bozkurt ve Erdin, 1995). Rafit; hücre içinde birçok ince ve uzun kristaller bir araya gelerek demet şeklinde topluluk oluştururlar (Merev, 2003). Öz ışınlarındaki kristaller ince, uzun, iğne gibi ve demet halinde (raphides) (Erdin ve Bozkurt, 2013).
Stiloid veya uzun kristaller, Kalem şeklinde kristal (Styloid),	Kristal	Styloid [1,2,3]	Stiloid veya uzun kristaller; uçları sivri ya da kare kesitli, boyları genişliklerinin en az 4 katı kadar olan büyük kristallerdir (Bozkurt ve Erdin, 1995). Kalem şeklinde kristal (Styloid); kristallerin uzunluğu genişliğinin 4 katıdır, uçları düz veya sivridir (Merev, 2003).

IAWA, 1964 -[1]; IAWA, 1989 - [2]; IAWA, 2004 -[3]; FPL, 2010-[4]

Çizelge 2. Farklı kaynaklarda kullanılmış harf farklılıkları olan terimler

Terim 1	Terim 2
(Bozkurt, 1992; Bozkurt ve Erdin, 1995; Bozkurt ve Erdin, 2000; Erdin ve Bozkurt, 2013)	(Merev, 2003)
Traheid	Traheit
Tül	Til
Öz ışını	Özışını
Öz odun	Özodun
Öz lekesi	Özlekesi
İnisyaller	İnisyaller
Vaskular	Vasküler

4. Değerlendirme ve Öneriler

Ülkemizde odun anatomisi adı ile basılmış kitapların incelendiği bu çalışmada bir kavram için farklı kaynaklarda farklı terimlerin kullanıldığı görülmüştür. Tespit edilen toplam 70 terim içerisinde çevirisi yapıldığı dilden doğrudan alınan terimler, çevirisi yapılan dildeki terimin dilimizdeki söylenişi ile oluşturulan terimler veya çeviriyi yapanın uygun gördüğü kelime öbekleri şeklindeki terimler yer almaktadır. Tespit edilen terimler arasında 7 adet yazım farklılığı görülen terimler ile karşılaşmıştır.

Terimlerin incelenmesi aşamasında karşılaşılan bir diğer sorun ise kavramların sınıflandırılması ve farklı terimler kullanılması olmuştur. Konuların anlatımında yazarlar sınıflandırmaları yaparken referans aldıkları kaynakları kullandıkları için kaynaklarda sınıflandırmalarda farklılıklar görülmüştür. Sınıflandırmadaki farklılıklar neticesinde terimlerin kullanımında da farklılıklar gözlemlenmiştir. Sınıflandırmada ki bu karmaşa da mutlaka ayrı bir çalışma olarak değerlendirilmelidir.

Bu çalışmada karmaşa yaratan mevcut terimler tespit edilmiş ve ilgili bilim insanlarının dikkatini bu konu üzerine çekmek amaçlanmıştır. Terimlerdeki çeşitliliğin yol açabileceği sorunları çözmek adına ilgili bilim insanlarının bir araya gelerek yeni oluşumlar içerisine girmesi önerilir. Tekrardan kitap yazmak uzun vadeli ve oldukça karmaşık bir çözüm yolu olduğundan bu konu ile ilgilenen bilim insanları çalıştaylar düzenleyerek ortak terimlerin kullanımı için daha pratik ve daha hızlı bir çözüm üretme yoluna gidebilirler. Sonucunda ortak bir sözlük yazılarak hem bilimsel olarak çalışan bilim insanları hem de odun anatomisi konusunu öğrencilere aktaran öğretim üyeleri için faydalı bir kaynak

oluşturulabilir. Doğru bilinen ve doğru kullanılan terimler sonucunda;

- Öğrencilerin odun anatomisi konularını kavraması kolaylaşacak,
- Bilimsel toplantılarda çalışmaların kolayca anlaşılması sağlanacak,
- Odun anatomisi konusunda mevcut bir konunun daha rahat bir şekilde tartışılması mümkün olacak,
- Akademik dergilerde gönderilen makalelerin değerlendirilme süreçlerinde çıkabilecek karmaşa önlenmiş olacak,
- Akademik yükseltmelerde yapılan yazılı/sözlü sınavların ve çeşitli kurumlara sunulan bilimsel proje önerilerinin değerlendirilmesinde terimlerden kaynaklı anlaşmazlıklar giderilmiş olacaktır.

5. Kaynaklar

- Bozkurt, A.Y., 1992. *Odun Anatomisi*. İstanbul Üniversitesi Orman Fakültesi Yayın No: 3652/415, Safya 293, İstanbul.
- Bozkurt, Y. ve Erdin, N., 1995. *İğne Yapraklı ve Yapraklı Ağaç Odunlarında Tanım Özellikleri (Odun Anatomisi II)*. İstanbul Üniversitesi Yayın Nu:3907, Fen Bilimleri Enst. Yayın No:6, ISBN 975-404-406-6, İstanbul.
- Bozkurt, Y. ve Erdin, E., 2000. *Odun Anatomisi*. İstanbul Üniversitesi Orman Fakültesi Yayın No 4263/466, s. 269.
- Erdin, N. ve Bozkurt, Y., 2013. *Odun Anatomisi*. İstanbul Üniversitesi Yayın Nu:5145, OF Yayın No:506, ISBN 978-975-404-932-9, İstanbul.
- Forest Product Laboratory, 2010. *Wood Handbook -Wood as an Engineerin Material, General Technical Report FPL-GTR-190*. Madison, WI: U.S. Department of Agriculture, Forest Service, Forest Products Laboratory.
- IAWA Committee, 1964. *Multilingual Glossary of Terms Used in Wood Anatomy*. Verlagsanstalt Buchdruckerei Konkordia Winterthur.
- IAWA Committee, 1989. IAWA List of Microscopic Features for Hardwood Identification. *IAWA Bulletin*, n.s. 10(3):332.

IAWA Committee, 2004. IAWA List of Microscopic Features for Softwood Identification. *IAWA Journal*, 25 (1): 1–70.

Merev, N., 2003. *Odun Anatomisi*. Karadeniz Teknik Üniversitesi Orman Fakültesi, Genel yayın Nu: 209, Fakülte yayın No:31, ISBN 975-6983-29-9, Trabzon.

TDK Yayınları, 2011. *Türkçe Sözlük*, Türk Tarih Kurumu Basımevi; Ankara. 508 p.

Yumru, D., 2010. Terim Üret(me)me Sorunu. *Çukurova Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 3(39):10-19.

Zülfikar, H., 1991. *Terim Sorunları ve Terim Yapma Yolları*, Ankara: TDK Yayınları.

TÜRKÇE KAMU YÖNETİMİ TERMINOLOJİSİNDE KRONİK BİR SORUN: İDARE / YÖNETİM AYRIMININ EKSİKLİĞİ

Çağrı Çolak¹

¹ Trabzon Üniversitesi, İktisadi İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, Trabzon,
Elmek: cagricolak@trabzon.edu.tr, ORCID: 0000-0001-5806-9084

Özet

Birbiriyle yakın anlamlı olmakla birlikte aralarında birtakım küçük farklar bulunan kavramların aynı sözcükle ifade edilmeleri terminolojik açıdan önemli sorunlara yol açabilmektedir. Türkçe kamu yönetimi terminolojisinde bunun en belirgin örneklerinden birini “yönetim” sözcüğünün kullanımı oluşturmaktadır. Bu sözcük, hem bürokrasi yönelimli “administration”, hem de işletmecilik ve özel sektör yönelimli “management” anlamında kullanılmaktadır. Oysa etimolojik ve semantik açılardan incelendiğinde bu iki terimin genellikle eş anlamlı kabul edilmelerine rağmen, bazı yönleriyle ayrıştıkları gözlemlenmektedir. Dolayısıyla bu terimlerin her koşulda aynı sözcükle karşılanması, akademik ve bürokratik yazında sorunlara yol açma potansiyeli taşımaktadır. Buradan hareketle, çalışmada söz konusu durumun yol açtığı kavram karışıklıklarına odaklanılmakta ve bunların çözümü için bürokrasi yönelimli anlama karşılık gelen “idare” teriminin kullanılması suretiyle idare / yönetim ayrımının içselleştirilmesi önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: İdare, Yönetim, Kamu Yönetimi, İşletmecilik

THE CHRONIC PROBLEM OF TURKISH PUBLIC ADMINISTRATION TERMINOLOGY: THE LACK OF ADMINISTRATION / MANAGEMENT DISTINCTION

Abstract

Expressing the concepts that are closely related but separated by some nuances with the same word can cause important problems in terms of terminology. One of the most prominent examples of this in Turkish public administration terminology is the use of the word “yönetim”. This word is used for both bureaucracy-oriented “administration” and managerialism and private sector-oriented “management”. However, when examined in terms of etymological and semantic explanations, it is observed that although these two terms are generally considered synonymous, they differ in some aspects. Therefore, expressing them with the same word under all circumstances has the potential to cause problems in academic and bureaucratic literature. From this point of view, the study focuses on the conceptual confusion caused by the situation in question, and it is suggested to internalize the administration / management distinction to solve them by using the term “idare”, which corresponds to the bureaucracy-oriented meaning.

Keywords: Administration, Management, Public Administration, Managerialism

1. Giriş

Yaşamış (1997: 1), Türk İdare Dergisi'nin 417. sayısında yayımlanan "Kamu Yönetimi Kuramında ve Uygulamasında Yeni Gelişmeler: 'Administration'dan Management'a" başlıklı çalışmasının giriş sayfasında aşağıdaki özür dipnotuna yer vermiştir:

Yazılarında yabancı kökenli kelimeler kullanmaktan hoşlanmayan ve arz bir Türkçenin çok zor kavram ve düşünceleri bile en iyi şekilde açıklayabileceğine inanan bir araştırmacı, bilim adamı ve yazar olmama karşın bildirinin başlığında ve içeriğinde iki yabancı kökenli kelimeyi sıklıkla kullanmak zorunda kaldım. Ne yazık ki, aradan geçen uzun yıllara karşın Türk kamu yönetimi kuramcıları "administration" ve "management" ve hatta "government" kelimeleri arasındaki anlam farklılaşmasını gösterecek Türkçe karşılıklar geliştiremediler. Bu zorunluluktan ötürü okuyuculardan içtenlikle özür dilerim.

Söz konusu terminoloji sorununa değinen bir diğer isim Ömürgönülşen (2003: 56) ise İdarecinin Sesi Dergisi'nin 96. Sayısında yayımlanan "İdare Terimi Niçin Korunmalı ve Yaşatılmalıdır" başlıklı makalesinde bu sorunun arka planına ilişkin ilginç tespitlerde bulunmuştur. Anlam açısından aralarında birtakım küçük farkların bulunduğu "administration" ve "management" terimlerinin yalnızca Türkçe olması gerekçesiyle "yönetim" sözcüğü ile karşılandığını belirten Ömürgönülşen (2003: 56), "idare" teriminin bilim dilinden dışlanması Arapça kökenli olmasından kaynaklandığını ve söz konusu dışlanmanın kamu yönetimi terminolojisinde sorunlara yol açtığını ileri sürmüştür.

Gerçekten de kamu yönetimi terminolojisinin en temel kavramları olan "administration" ve "management" terimlerinin, Türkçede "yönetim" sözcüğüyle karşılık bulması, bir yandan akademik yazında kavram karmaşasına yol açmakta, diğer yandan ise akademi ve bürokrasi terminolojileri arasında tutarsızlıkların ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Akademik yazındaki kavram karmaşasını ortaya koymak için verilebilecek en kilit örnek, kamu yönetimi alanındaki en prestijli eserlerden biri olan Hughes'ın (1994) "Public Management and Administration" başlıklı kitabının Türkçe çevirisidir. Genel eğilim izlendiği

takdirde kitabın "Kamu Yönetimi ve Yönetimi" gibi saçma bir şekilde çevrilmesi gerekecekti. Ancak bu saçmalığın önüne geçilmesi için izlenen yol, daha tehlikeli sonuçlara yol açma riski taşımaktadır. Çünkü Hughes'ın (2014) kitabı Türkçeye "Kamu İşletmeciliği & Yönetimi" şeklinde çevrilmiştir. Böylelikle kavram karmaşasına bir de "işletmecilik" terimi eklenmiştir. Öte yandan, bilim dilinde neredeyse hiç kullanılmayan "idare" teriminin bürokratik yazında kullanıldığına tanıklık edilmektedir. Ancak bu kullanımlarda yapısal-organik veya işlevsel-fonksiyonel anlamlara göre bilinçli bir ayrıma gidilmemesi, yine terminolojik sorunları artıran bir faktör olarak dikkat çekmektedir.

Bunların ışığında çalışmada ilk olarak, "idare", "yönetim", "administration" ve "management" sözcüklerinin etimolojik kökenlerine yer verilmiş, ardından söz konusu sözcüklerin anlamları karşılaştırılmıştır. Ulaşılan bulgular çerçevesinde idare / yönetim ayrımının eksikliğine yol açan nedenler açıklanmış ve bunların sonucunda ortaya çıkan sorunlar sıralanmıştır. Sonuç bölümünde ise genellikle akademik yazından dışlandığı görülen "idare" sözcüğünün, "administration" terimine karşılık olarak kullanılması suretiyle idare / yönetim ayrımının içselleştirilmesi önerilmiştir.

2. Yöntem

Bu çalışmada "idare" ve "yönetim" ile İngilizcedeki karşılıkları olan "administration" ve "management" terimleri etimolojik ve semantik analiz yöntemleriyle karşılaştırılmıştır. Bu iki analiz, sözcüklerin kökenlerini ve anlamlarını izlemek için kullanılan yöntemlerdir. Etimolojik analiz, sözcüklerin kökeninin tarihsel oluşum üzerinden incelenmesidir (Hosseini vd., 2012). Svensen (1993: 189), sözcüklerin kökenine ilişkin bilgilerin, aynı zamanda onların tarihine ışık tuttuğunu ve böylece yakın anlamlı sözcükler arasındaki benzer ve farklı yönlerin ortaya çıktığını belirtmektedir.

Semantik analiz ise karşılaştırmalı olarak sözcüklerin anlamlarına odaklanılan ve bunlarda zaman içinde meydana gelen gelişim ve değişikliklerin incelendiği bir yöntemdir (Kasapoğlu, 2013: 107). Özellikle kavram karmaşasının yaşandığı durumlarda semantik analiz sayesinde söz konusu soruna yol açan unsurlar objektif ve bilimsel kriterlere dayanılarak giderilebilmekte ve böylelikle sözcüklerin ve onlarla kurulan cümlelerin vermek istediği mesajlar daha doğru anlaşılabilir (Kasapoğlu, 2013: 114). Bu araştırmanın temelinde de bir kavram karmaşası yer

aldığı için çalışmada bu iki yöntem tercih edilmiş ve bu çerçevede söz konusu terimlerin köken ve anlamları arasındaki farka değinilmiştir.

Son olarak idare / yönetim ayrımının eksikliği iddiasını güçlendiren verilere ulaşmak için doküman analizi yönteminden faydalanılmıştır. Bu yöntem, anlam çıkarmak, anlayış kazanmak ve ampirik bilgi geliştirmek için verilerin incelenmesi ve yorumlanmasını gerektirmektedir (Bowen, 2009: 27). Bu bağlamda gerek akademik yazındaki bilimsel çalışmalar gerekse bürokratik yazındaki hukuki metinler doküman olarak seçilerek incelenmiş ve idare / yönetim ayrımının eksikliğine ilişkin iddialar bu dokümanlara dayandırılmıştır.

3. Bulgular ve Tartışma

3.1. Etimolojik Analiz: İdare-Yönetim ile Administration-Management Terimlerinin Kökenleri

İdare ve yönetim sözcükleri gündelik hayatta genellikle birbiri yerine kullanılmaktadır. Ancak akademik yazında genellikle “yönetim” sözcüğü tercih edilmektedir. Bunun miladı kamu yönetimi bilim dalının Türkiye’deki öncülerinden biri olarak kabul edilen Cemal Mihçioğlu’nun, 1966 yılında Herbert A. Simon, Donald W. Smithburg ve Victor A. Thompson adlı yazarların “*Public Administration*” başlıklı kitabının çevirisinde ilk kez “kamu yönetimi” terimini kullanmasıdır (Ömürgönülşen, 2003: 55). Bu gelişmenin ardından 1960’lardan sonra “idare” yerine “yönetim” sözcüğü tercih edilmeye başlanmıştır. Buradan hareketle Parlak (2013: 1), bu iki sözcük arasındaki durumu halef-selef ilişkisine benzetererek, yönetim sözcüğünün eski Türkçede “idare” olarak kullanıldığını bildirmektedir.

Günümüzde idarenin Arapça, yönetimin ise Türkçe kökenli olması dışında iki sözcük arasında bir fark bulunmadığı yönünde bir kanaat oluşmuştur. Bunun en belirgin örneğine Gözler’in (2019: 8-9) “*Türkiye’nin Yönetim Yapısı (T.C. İdari Teşkilatı)*” adlı kitabında kullandığı ifadelerde rastlanmaktadır:

*Gerek “idare hukuku” derslerinde,
gerekse “Türkiye’nin yönetim yapısı”
derslerinde terim birliği yoktur. “İdare”*

kelimesi yerine yaygın olarak “yönetim” kelimesi de kullanılır. Aynı şekilde bu kelimelerin sıfat şekilleri de aynı yaygınlıkta kullanılmaktadır. Bazı “idari”, bazı de “yönetimsel” sıfatı kullanılır. Örneğin bazı Türkiye’nin idari yapısından bazı de Türkiye’nin yönetimsel yapısından bahsedilir. Bunların arasında anlam bakımından fark yoktur. “İdare” kelimesi Arapça, “yönetim” kelimesi Türkçe kökenlidir. İsteyen “idare”, isteyen “yönetim” kelimesini kullanabilir.

Gözler’in (2019) de belirttiği gibi, “idare” Arapça kökenli bir sözcük olmakla birlikte, “dönme” anlamındaki “*devr*” (دور) kökünün if’âl bâbı¹ kalıbına dönüştürülmesiyle elde edilen “*idârat*”² (إدارة) sözcüğünden türemiştir. Bu sözcük, “döndürme”, “çevirme” ve “yönetme” anlamı taşımaktadır (Sami, 2010: 83). “Yönetim” ise “ön / yön” köküne eklenen “-at, -et” yapım ekiyle oluşan “yönet” fiilinden türemiş Türkçe bir sözcük olarak “yön verme” ve “yönetme işi” anlamı taşımaktadır (Ayman Güler, 2018: 24). Bu açıdan her iki sözcüğün eş anlamlı oluşunda bir sorun gözükmemektedir. Ancak akademik terim olarak aralarında bazı küçük farklar bulunan “administration” ve “management” sözcüklerinin tek bir sözcükle (yönetimle) ifade edilmesi sorunlara yol açabilmektedir. Bu nedenle, söz konusu sözcüklerin de kökenlerinin incelenmesinde fayda vardır.

“Administration” sözcüğü, Latince “*ministro*” (bakmak, ilgilenmek, hizmet etmek) kökünden türemiş ve zamanla “hükmetmek” anlamı kazanmıştır (Charlton, 1984: 1146). Bu açıdan sözcüğün anlamı, “işlerin üstesinden gelme” ve “icrayı yönetme, yürütme ve idare etme”dir (Oxford University, 1961a: 117). Diğer yandan, “management” sözcüğü de tıpkı “administration” gibi Latince kökenli olmakla birlikte, “el” anlamındaki “*manus*” kökünden türediği için ondan farklılaşmaktadır (Glare, 2005: 1076). Buradan hareketle, “management” terimi; atların eğitime, kontrol edilme ve yönetilme şekline –yani insan eli aracılığıyla yönetilme– anlamına dayanmaktadır (Robbins ve ark., 2013: 7). İtalyanca “*maneggio*” (atların eğitimi ve yönetimi) sözcüğü de bu anlamla paralellik arz etmektedir.

Ancak bir diğer görüşe göre sözcüğün Fransızca “liderlik” anlamına gelen “*manège*” köküne de ilişkisi bulunmaktadır (Stivers, 2003: 216). Her iki

¹ Arapçada mastarlar “mücerred” (soyut, basit, simple) ve mezidünfih (arttırılmış, harf eklenmiş, augmente) olmak üzere ikiye ayrılırlar. Mücerred mastarlar, semâi (iştilere öğretilen, bir kaideye bağlı olmayan); mezidünfih mastarlar kıyasî (kıyaslanarak bulunan, kaidesi olan) sözcüklerdir (Timurtaş, 2011a: 127-8). Veznin başına hemze ve “ayın” harfinden sonra “elif” eklemeye oluşturulan if’âl bâbında üç harfli (sülasi) mücerred fiil, dört harfli (rûbai) mezidünfih hâle

dönüşmektedir. Böylece yeni fiil ettiren bir manaya kavuşmaktadır (Timurtaş, 2011b: 127).

² “Devr” gibi orta harfde illet harflerden (v, y) biri olan fiillere “ecvef fiil” denir. Bu fiillerdeki if’âl, “if’âlet”e dönüşmektedir. Bu açıdan “idârat” sözcüğünün sonundaki “t” harfi if’âl bâbının ecvef fiil formunu simgelemektedir (Timurtaş, 2011b: 128).

görüğe göre de “management”, birinin kendi inisiyatifi ile işlerin gidişatını yönetme ve kontrol etmesi, yetkiyi ele alması anlamında kullanılmaktadır. Bu bağlamda “administration” ile “management” arasındaki temel anlam farklılığının “hizmet etmek” ile “sonuçları kontrol etmek ya da sonuçları sahiplenmek” arasındaki farkta ortaya çıktığı iddia edilebilir (Hughes, 2014: 27).

3.2. Semantik Analiz: İdare-Yönetim ile Administration-Management Terimlerinin Anlamları

İdare ve yönetim terimleri, Türkçede genellikle eş anlamlı bir şekilde kullanılmaktadır. Türk Dil Kurumu'nun (TDK) sözlüğündeki tanımlar da bu eş anlamlılığı doğrulamaktadır. Söz konusu sözlükte idare sözcüğünün sekiz anlamına yer verilmiştir: Bunlar:

- (1) Yönetme, yönetim, çekip çevirme;
- (2) ülke işlerinin yürütülmesi, kamuya ilişkin hizmetlerin bütünü;
- (3) bir kurum veya kuruluşun yönetildiği yer veya makam;
- (4) bir kurumun işlerini yürüten kurul;
- (5) tutum;
- (6) idare kandili veya lambası;
- (7) hoş görme, göz yumma;
- (8) yetinmedir (TDK, 2005: 935).

Aynı sözlükte yönetim:

- (1) Yönetme işi, çekip çevirme, idare ve
- (2) dümen anlamlarında kullanılmaktadır (TDK, 2005: 2196).

Yine Devellioğlu (2008: 409) tarafından hazırlanan Osmanlıca sözlükte idare, sekiz anlamda kullanılmaktadır:

- (1) Döndürme, döndürülme, çevirme, çekip çevirme;
- (2) kullanma, becerme;
- (3) tutum, yerinde harcama;
- (4) yetme, yeter olma;
- (5) memleket işlerinin çevrilmesi;
- (6) bir yeri çekip çevirenlerin hepsi;
- (7) birinin bir işi çekip çevirdiği yer;
- (8) ışığı az olan küçük lamba.

Bu anlamlar üzerinden de bir değerlendirme yapıldığında idare ve yönetim sözcüklerinin eş anlamlı olduğu görülmektedir. Bununla paralel olarak, Türkçe kamu yönetimi yazınında da bu iki sözcüğün eş anlamlı olarak değerlendirildiğine tanıklık edilmektedir. Türkiye’de kamu yönetimi alanının öncü kurumlarından

biri olan Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü (TODAİE) tarafından yayımlanan kamu yönetimi sözlüğünde idarenin tanımı, yönetimdir (2014: 103). Aynı sözlükte yönetim ise üç anlamla açıklanmaktadır:

- (1) Uygun bir ortamda, bir gruba bağlı kişilerin davranışlarını etkileyerek, onların çabalarının ortak bir amaç doğrultusunda istenen sonuçları elde edebilecek biçimde yönlendirilmesi süreci;
- (2) yönetmek işi, bir işi çekip çevirmek, bir topluluğun başında bulunmak;
- (3) bir kurumu yöneten kimselerin tümü (TODAİE, 2014: 265).

Benzer şekilde, Demir ve Acar (2005: 196, 443) tarafından hazırlanan sosyal bilimler sözlüğünde de idare, yönetim sözcüğüyle ifade edilmekte; yönetim ise “mevcut kaynakları ortak bir amacı gerçekleştirmek için kullanan insanların etkinliklerinin, söz konusu amacın en kısa zamanda ve en verimli biçimde elde edilmesini sağlamak amacıyla koordine edilmesi” şeklinde tanımlanmaktadır. Parlak'ın (2011: 331) yayımladığı kamu yönetimi sözlüğünde de birden çok kişinin belirli bir amaç için yürüttükleri organize faaliyetler, idare ya da yönetim olarak adlandırılmaktadır.

Öte yandan, idare ile yönetim sözcüklerinin farklı olduğuna dolaylı yoldan vurgu yapan görüşler de mevcuttur. Bunlar arasında en bilineni, Süleyman Demirel'in meşhur veciz sözüdür: “*Türkiye yönetilmez, idare edilir*” (Arslan, 2019). Demirel'in bu ifadesinin geçtiği konuşmanın bir bölümü, 16 Haziran 2016 tarihli Hürriyet gazetesinde Hulusi Turgut tarafından şu şekilde aktarılmaktadır:

Türkiye’de iktidar olmak, rodeoya benzer; at üstünde durmak sanattır. Hâl böyle olunca, “Türkiye yönetilir mi, yoksa idare mi edilir?” meselesi önümüze çıkarıyor. Yönetim denilince, akla biraz zorlama gelir. İdare etme eyleminde ise, hoşgörü ve rıza vardır. Yönetimde, etnik ve inanç farklılıkları ile siyasi tercihlere saygı duyulursa, halk işine bakar. Saygı olmazsa, kargaşa başlar. Hâl böyle olunca, ülke yönetmeye değil, idare etmeye talip olmalıyız. Özetle; Türkiye birliği, “zor”a dayanmaz; “rıza”ya dayanır.

Bu demeç, idare ile yönetim sözcükleri arasındaki farkın baskı / hoşgörü ikileminden hareketle açıklandığını göstermektedir. Gazeteci Ertuğrul Özkök ise 8 Ocak 1999 tarihinde yayımlanan aşağıdaki yazısında bu ayrımı başka bir temel üzerinden yorumlamaktadır.

Yönetme kavramı, rasyonel bir anlayışa dayanır. İdare etme ise Doğu ülkelerinde görülen, daha çok duygulara dayalı bir siyaset biçimidir. Türkiye'yi sadece rasyonel, akılcı kurullarla yönetmeye kalkarsanız siyasi hayatımız uzun sürmez.

Özkök'ün yazısında ise farkın temeli geleneksellik / modernlik ya da romantizm / realizm ekseninde ifade edilmektedir. Ancak gerek Demirel'in demecini gerekse Özkök'ün yorumlarını etimolojik veya semantik açıdan destekleyen herhangi bir bulguya rastlanılmamaktadır. Diğer yandan, Türkçe akademik yazında da söz konusu iki sözcük arasındaki farka vurgu yapan görüşler mevcuttur. Bu bağlamda Özer (2014: 198, 584), editörlüğünü üstlendiği yönetim sözlüğünde, idareyi devletin belirli bir tür kuruluşları ve faaliyetleri, yönetimi ise hem özel hem de kamu kurumlarının yönetimini içeren geniş kapsamlı bir olgu olarak tanımlamaktadır. Benzer bir bakış açısıyla kurgulanan diğer bir kamu yönetimi ansiklopedisinde Şanlı Atay (2018: 355), idarenin, faaliyet ve onu yerine getiren kuruluş bağlamındaki anlamlarına vurgu yaparken; Kocaoğlu (2018: 829) ise yönetimin, idarenin hukuki statüsünden çok, fiilen nasıl işlediği ile ilgilendiğini belirtmektedir.

Bu görüşlerin arka planında, muhtemelen Batı yazınında yönetimin karşılığı olarak birden fazla kavramın olması ve bunların farklı yönetim olguları için kullanılması yer almaktadır. Örneğin; yönetim teriminin, kamusal alanı ifade ettiğinde "administration", özel alanı simgelediğinde ise "management" kavramıyla karşılandığı görülmektedir. Ayrıca bunların dışında devlet veya hükümet yönetimi denildiğinde "government", genel bir yönetim kavramlaştırması için ise "direction" sözcüğü tercih edilmektedir (Parlak, 2011: 331). Bu durum göz önünde bulundurulduğunda, aradaki fark için sözcüklerin İngilizce karşılıklarının da irdelenmesi zorunlu hâle gelmektedir.

Oxford İngilizce Sözlükte "administration" kavramı için yedi anlama yer verilmektedir (Oxford University, 1961a: 117-8):

- (1) Herhangi bir ofisi idare etme veya hizmet verme eylemi;
- (2) icra, yürütme;
- (3) herhangi bir işletmenin yönetimi;
- (4) kamu işlerinin idaresi;
- (5) yürütme erki, bakanlıklar, hükümet;

³ Bu çağrışımla paralel olarak Robertson (2004), "administration" teriminin, yürütme organının siyasi kısmına atıfta bulunduğunu öne sürmektedir. Örneğin; "Bush Administration". Siyasetçiler ve yöneticiler arasında daha keskin bir ayrım yapıldığı bazı ülkelerde

(6) vefat eden bir kişinin mal varlığının bir uygulayıcı veya yönetici tarafından idaresi;

(7) başkalarına muafiyet, uygulama izni vb. bir şey sağlama imkânı.

Aynı sözlükte, "management" kavramı için ifade edilen anlamlar ise şu şekilde sıralanmaktadır (Oxford University, 1961b: 106):

- (1) Nesnelere veya kişileri yönetme işi veya tarzı;
- (2) bir amacı gerçekleştirmek için yapmacıklık, sağduyu veya zekâ kullanımı;
- (3) müzakere;
- (4) yönetme gücü, yönetsel beceri, yaratıcılık;
- (5) bir kişiye karşı gösterilen hoşgörü veya ilgi;
- (6) herhangi bir kurum veya işletmenin yönetim organı.

Her iki sözcük karşılaştırıldığında bir yakın anlamlılığın, hatta bazı noktalarda eş anlamlılığın varlığı dikkat çekmektedir. Ancak bununla birlikte, ilkinin daha çok kamusal, ikincisinin ise özel alandaki eylemleri simgelediği açık bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Nitekim Batı yazınında da bu varsayım kabul görmektedir. Örneğin Bhatta (2006: 16-7), "administration versus management" başlıklı ansiklopedi maddesinde, iki sözcüğün, devlet dairelerine ve diğer kamu sektörü kurumlarına verilen rollerle ilgili olarak birbirinden farklılaştığını öne sürmektedir. Buna göre "administration", bir görevi, ilkeyi veya organizasyonu sırasıyla uygulama, yürütme veya yönetme eylemini; "management" ise belirli hedefleri karşılamak için kaynakların en uygun (etkin ve verimli) şekilde kullanılması arayışını ifade etmektedir. Dolayısıyla belirlenen örgütsel hedeflere ulaşmak bağlamında ilki daha pasif, ikincisi ise daha aktif süreçlere vurgu yapmaktadır (Bhatta, 2006: 16-7). Hatta bu aktif süreçlerin arasında matematik, istatistik, karar teorisi, ekonometri, yöneylem araştırması, oyun teorisi, endüstri mühendisliği ve sistem teorisi gibi alanlardan birtakım unsurlar yer almaktadır (Keams, 2018: 3879).

Benzer bir ayırımdan Stivers (2003: 214) da söz etmektedir. Ona göre, "administration"; bir resmî eylemi, kamu görevinin yerine getirilmesini, idarenin bir başkası adına yürütülmesini veya hizmet etmesini ve özellikle "hükümetin ayrıntılarının gerçekleştirilmesini" ifade etmektedir. Yani açık bir şekilde, kamuya hizmet etmeyi ve kamu adına hareket etmeyi içeren bir çağrışımlı vardır.³ Buna karşın "management", iş ilişkilerinin yürütülmesini, insanlarla veya olaylarla başa çıkma /

bu terim, yalnızca kamu hizmetini veya bürokrasiyi tanımlayabilmektedir. Özetle, terim; yarı-devlet kurumlarının, kamulaştırılmış endüstrilerin ve yerel makamların idaresinde olduğu

müzakere etme becerisini ima ediyor gibi görünmektedir. Buradan hareketle, “administration” teriminin kamu sektöründeki görev ve yetkileri, “management” teriminin ise özel sektördeki uygulamaları çağrıştırdığı iddia edilebilir (Çolak, 2020: 7). Üstelik kamu yönetimi alanında 1980’lerle birlikte yaşanan dönüşümün tam da bu terimler üzerinde okunabilmesi, bu iddiayı güçlendirmektedir.

Özellikle 1970’lerde azınlıkların görüşlerini dikkate alarak sorunlarını çözmek, kamu harcamalarını kontrol etmek ve istikrarlı bir ekonomik büyümeyi sağlamak konularında kamu idarelerinin başarısız olmalarının sorumlusu olarak “administration” zihniyeti görülmüştür (Pyun ve Gamassou, 2018: 245). Bu nedenle, sonraki süreçte ana vurgunun “administration” teriminden “management” terimine kaydığına tanıklık edilmiştir. Aynı zamanda bu bir paradigma değişimini de sembolize etmektedir (Çolak, 2019: 518). Dunleavy ve Hood (1994: 9) da kamu idaresi veya yönetimi teriminin kullanımında “public administration” yerine “public management” teriminin tercih edilmesini, kamu sektörünün devrimci dönüşümü ile ilişkilendirmişlerdir. Nitekim Learnmonth (2005: 618), bu terimlerin kamu sektörü dönüşümünü körükleyen söylemsel kaynaklar olarak anlaşılması gerektiğine vurgu yapmıştır.

Kaldı ki, “public administration” kavramı, kamu yönetiminin geleneksel ve bürokratik yönüne vurgu yapılarak yasalar, düzenleyici işlemler, mahkeme kararları ve tüm bunların oluşturulma yöntemlerine ve uygulamalarına ilişkin örgüt ve faaliyetleri ön plana çıkarmaktadır. Oysa “public management”, kamu kuruluşlarının iç işleyişlerine ilişkin planlama, örgütsel süreklilik, bilgi dizgeleri, insan kaynakları yönetimi ve performans denetimi gibi uygulamalara atıfta bulunmaktadır (Ergun, 2015: 14). Yani ilki, politikaların eyleme geçirilme süreçleri ve ofis yönetimi ile ilgili prosedürler üzerine odaklanırken; “public management”, bunlara ek olarak, maksimum verimle hedeflere ulaşmayı da içermektedir (Hughes, 2014: 28).

Özetle, gerek “idare” ve “yönetim”, gerekse “administration” ve “management” kavramları arasında benzer ilişkiler bulunmaktadır. Tanımları karşılaştırıldığında bazı noktalarda eş anlamlı, bazılarında ise yakın ancak farklı anlamlı oldukları görülmekte ve bu

farkın genel olarak kamu / özel ayrımında belirgin hâle geldiği gözlemlenmektedir. Batı yazınında bu ayrım gözetilerek terimler kullanılmakta⁴, ancak Türkçe yazında aynı hassasiyete rastlanmamaktadır. Dolayısıyla, birtakım farklarla birbirinden ayrılan “administration” ve “management” terimlerinin Türkçede tek bir sözcükle (yönetimle) ifade edilmesi, Türkçe kamu yönetimi terminolojisinde sorunlara yol açmaktadır.

3.3. İdare / Yönetim Ayrımı Eksikliğinin Yol Açtığı Sorunlar

Görüldüğü üzere, her iki sözcüğün de bazı anlamlarında birbirlerine atıfta bulunmaktadır. Bununla birlikte, iki sözcüğün eş anlamlı olması, her koşulda birbirlerinin yerine kullanılabilecekleri anlamı taşımamaktadır. Örneğin, kara ve siyah sözcükleri eş anlamlıdır. Buradan hareketle, olumsuz koşulların olduğu bir zaman dilimini ifade etmek için kullanılan “kara gün” yerine “siyah gün” denilememektedir. Benzer bir örnek, “idare” ve “yönetim” sözcükleri kapsamında da verilebilir. Bilindiği gibi, idare sözcüğünün yetinme anlamı da bulunmaktadır. Buna dayanarak, “elimdekiyle idare ederim” cümlesindeki anlamın “elimdekiyle yönetirim” tabiriyle ifade edilemeyeceği aşikârdır.

Batı dillerinde “administration” ve “management” olarak ayrılan kavramların her ikisi de Türkçede yönetim sözcüğüyle karşılanmaktadır (TODAİE, 2014: 265). Bu kullanım şeklinin kökeni, yabancı dillerdeki terimlere Türkçe karşılıklar bulunması amacıyla TODAİE bünyesinde oluşturulmuş olan Terim Komitesinin aldığı kararlara dayanmaktadır. 1953 yılında gerçekleştirilen toplantıda, her iki terim için de “idare” kavramının kullanılması kararlaştırılmıştır. Bunun sonucunda özel sektör ve işletme yönelimli kavramlar için de “idare” tabiri kullanılmıştır. Örneğin; iş idaresi, insan kaynakları idaresi, işletme idaresi vb. 1960’lara gelindiğinde ise dilde arılaşma yöneliminin de etkisiyle “idare” teriminin kullanımından vazgeçilmiş ve her iki terim için de “yönetim” kavramı kullanılmaya başlanmıştır. Hatta bu doğrultuda o zamana değin “amme idaresi” olarak geçen temel ifade, yerini “kamu yönetimi”ne bırakmıştır. Bu eğilim zaman içinde akademik çevrede de genel kabul görmüştür (Ömürgönülşen, 2003: 55).

gibi, kararların uygulanması ve bir ülkenin hükümetinin organize edilmesi süreciyle ilişkilidir (Robertson, 2004: 4-5).

⁴ Bunun en belirgin örneğini kamu yönetimi alanındaki prestijli dergilerin isimlerinde görmek mümkündür. “Administration” teriminin geçtiği bazı dergi adları ve kuruluş tarihleri şu şekildedir: *Public Administration* (1922), *International Review of Administrative Sciences* (1927), *Public Administration Review* (1940), *Administration & Society* (1969), *International Journal of Public Administration* (1979), *Administrative Theory & Praxis* (1979). 1980’lerde kamu yönetimi alanında yaşanan

dönüşüm sonrasında kurulan ve isimlerinde “management” terimini kullanan dergiler ise şunlardır: *International Journal of Public Sector Management* (1988), *Public Money & Management* (1988), *International Public Management Journal* (1997), *Public Management Review* (1999). Ayrıca kamu yönetimi alanının en popüler kitaplarından biri olan Owen E. Hughes’in eserinin “*Public Management / Administration*” ismini taşıması ve eserin içeriğinde bu iki terim arasındaki farka ayrıntılı bir şekilde değinilmesi, yine bu bağlamda değerlendirilebilecek örnekler arasında yer almaktadır.

Kamu yönetimi terminolojisinin en temel terimleri olan “administration” ve “management” terimlerinin, Türkçede “yönetim” sözcüğüyle karşılık bulması, bir yandan akademik yazında kavram karmaşasına yol açmakta, diğer yandan ise bürokrasi ve akademi terminolojileri arasında tutarsızlıkların ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Akademik yazındaki kavram karmaşası, kendisini farklı şekillerde gösterebilmektedir. Bazen bir kamu yönetimi yaklaşımının Türkçedeki karşılığı bazense akademik kurumların programlarında yer alan ders ve kitapların adı, söz konusu karmaşa ve tutarsızlığı yansıtabilmektedir. Aşağıda kamu yönetimi alanındaki bazı model ve yaklaşımlarının İngilizce ve Türkçe karşılıkları yer almaktadır:

Classical Public Administration (Geleneksel Kamu Yönetimi)

Human Resource Management (İnsan Kaynakları Yönetimi)

Total Quality Management (Toplam Kalite Yönetimi)

Yukarıdaki örneklerde bu iki terimin “yönetim” sözcüğüyle karşılanması, anlam açısından hatalı olmakla birlikte, herhangi bir karışıklığa yol açmamaktadır. Ancak bu kullanımın, belirgin bir şekilde kavram karmaşasına neden olduğu durumlar da mevcuttur. Aşağıdaki model ve yaklaşımlar bu bağlamda değerlendirilebilir:

New Public Administration: 1970’lerde Dwight Waldo, H. George Frederickson ve Frank Marini gibi isimlerin öncülüğünü yaptığı, kamu yönetiminde eşitlik, adalet ve hakkaniyet gibi değerlerin yerleşik hâle gelmesine odaklanan bu hareketin temelini; 1968’de Syracuse Üniversitesi’nde düzenlenen Minnowbrook Konferansı oluşturmaktadır. Bu konferansta, kamu yönetiminin toplumun dezavantajlı kesimlerine duyarsız kalmaması ve onların ihtiyaçlarına yanıt verebilecek bir forma dönüştürülmesi gerektiği vurgulanmaktadır (Waldo, 1968; Marini, 1971; Frederickson, 1976).

New Public Management: 1990’larda Christopher Hood, Christopher Pollitt, David Osborne ve Ted Gaebler gibi teorisyenlerin ortaya koyduğu, piyasa ve özel sektöre ilişkin değerlerin kamu yönetimi alanına entegre edilmesini öngören yeni sağ düşüncenin yönetim alanındaki uzantısı olan bu yaklaşım; geleneksel kamu yönetiminin temel unsurları olan bürokrasi ve hiyerarşi

yerine serbest piyasa, esnek yapılar, özel sektör yönetimi, deregülasyon ve girişim özgürlüğünü ön plana çıkarmaktadır (Hood, 1991; Osborne ve Gaebler, 1992; Pollitt ve Bouckaert, 2000).

Gerek ortaya çıkış tarihleri gerekse odaklandıkları konular açısından birbirinden farklı olan bu iki yaklaşım, Türkçede çoğu zaman Yeni Kamu Yönetimi (YKY) ifadesiyle nitelendirilmektedir. Ancak bu farklı iki yaklaşım için aynı ifadenin kullanılması, kavram karmaşasını da beraberinde getirmektedir.⁵ Örneğin; YKY ile 1970’lerde daha hakkaniyetli bir idare yapısının kurulmasına vurgu yapan sol düşünce tarzı mı, yoksa 1990’larda minimal devleti ön plana çıkararak ve kamu hizmetinin büyük bir çoğunluğunun özel sektöre devredilmesini öneren yeni sağ yaklaşım mı ifade edilmektedir? Daha sonra bu karışıklığın önüne geçmek için “new public management” yaklaşımı, akademik yazında “yeni kamu işletmeciliği” ifadesiyle yer bulmaya başlamıştır. Böylece “public administration” (kamu yönetimi) ile “public management” (kamu işletmeciliği), “işletmecilik” teriminin kullanılması suretiyle ayrılmıştır. Ancak Türkçe kamu yönetimi yazınında kavram kargaşasına son vermek amacıyla atılan bu adım, yeni kavramsal sorunlara yol açmıştır (Çolak, 2020: 8). Çünkü “işletmecilik” teriminin İngilizcedeki karşılığı “managerialism” kavramıdır. Yani bu kez de “management” ve “managerialism” terimleri, tek bir sözcükle (işletmecilikle) karşılık bulmaya başlamıştır.

Diğer yandan, akademik kurumların programlarında yer alan ders ve kitapların adlarında da söz konusu karmaşa ve tutarsızlıkların izine rastlanmaktadır. Bazı karşılıkları açısından eş anlamlı olan bu iki sözcüğün, net bir şekilde birbirinden farklılaştıkları anlamlarda da ortak kullanımları sorunludur. Bunun en belirgin örneği, idare hukuku ve idari yargı alanlarında görülmektedir. İdare hukuku, kamu yönetimiyle ilgili prosedürler, yetki ve eylemlerle ilgilenen, diğer bir deyişle, yürütme organı görevlilerinin yetki kullanımını düzenleyen hukuk dalıdır (Routh, 2011: 13). Bu bağlamda idare hukukunun, “administration” bağlamında kullanıldığı, hatta “management” anlamıyla ilgisinin olmadığı açıktır. Zira bu alanın İngilizce karşılığı “administrative law” olmakla birlikte, “managerial law” şeklinde bir kullanımı söz konusu değildir. Ancak buna rağmen bazı üniversitelerdeki yürütülen ders adları ve okutulan ders kitaplarında “yönetim hukuku” ve “yönetsel yargı” gibi isimlere rastlanmaktadır.⁶ Bu açıdan

⁵ “New Public Management” modelini “Yeni Kamu Yönetimi” olarak isimlendiren çalışmalar için bkz. Bilgiç (2008), Karaçor ve Oltulu (2011), Çevikbaş (2012), Lamba (2014) ve Özer (2015); “Yeni Kamu İşletmeciliği” olarak isimlendiren çalışmalar için bkz. Leblebici vd. (2001), Akdoğan (2007), Köseoğlu ve Sobacı (2015), Saylam (2019) ve Göçoğlu ve Gündüz (2020).

⁶ Örneğin; Karadeniz Teknik Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesinin Maliye ve İktisat bölümlerinde “İdare Hukuku” olan dersin adı, Kamu Yönetimi bölümünde “Yönetim Hukuku”dur. Hatta Kamu Yönetimi bölümünün ikinci sınıfında “Yönetim Hukuku” dersi alan öğrenciler, dördüncü sınıfta “İdari Yargı” dersi almaktadır. Bu açıdan fakültede yer alan bölümlerin ders adları arasında olduğu gibi, bölümlerin kendi ders planları içinde de

bakıldığında, söz konusu durumun “total quality management” ve “human resources management” terimlerini sırasıyla “toplam kalite idaresi” ve “insan kaynakları idaresi” şeklinde çevirmekten farklı bir yanı bulunmamaktadır. Bu nedenle “administration” teriminin “management” ile eş anlamlı olmayan anlamları için “idare” sözcüğünün tercih edilmesi, kavram karmaşalarını ve ifade açısından tutarsızlıkları önleyecek bir kullanım olma potansiyeli taşımaktadır.

Yönetim sözcüğünün hem “administration” hem de “management” anlamında kullanımının bir diğer sorunlu yönü, bürokrasi ve akademi terminolojileri arasında tutarsızlıkların ortaya çıkmasıdır. Gerek mevzuat dili gerekse bürokrasi mekanizmasında yer alan bazı kurum isimleri, bu tutarsızlığı gözler önüne sermektedir.

1982 Anayasasının güncel metninde “idare” sözcüğü elli üç, “yönetim” sözcüğü ise otuz altı yerde geçmektedir (Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, 1982). Bu kullanımlarda yer alan kalıplar ise aşağıda gösterilmektedir:

İdare: İdare makamları, idare amirleri, idarenin bütünlüğü, merkezi idare, mahallî idare, illerin idaresi, idare mahkemesi, kamu idareleri vb.

Yönetim: Yönetimde istikrar, yönetim organları, yönetim kurulu, yönetim hizmetleri, olağanüstü hâl yönetimi, sıkıyönetim, merkezden yönetim, yerinden yönetim, özel yönetim biçimleri vb.

Görüldüğü üzere, akademik yazında hemen hiç kullanılmayan “idare” sözcüğü, anayasa ve bürokrasi dilinde terk edilmemiştir. Bu durum, akademi ile bürokrasi arasında terim tutarsızlığına yol açmaktadır. Diğer yandan ise idare ve yönetim sözcüklerinin bir arada kullanımında, terimin hangi standartlara göre tercih edildiği belirsizdir. Anayasasının 127. maddesinden örnek vermek gerekirse;

“Md. 127: *Mahallî idarelerin kuruluş ve görevleri ile yetkileri, yerinden yönetim ilkesine uygun olarak kanunla düzenlenir.*”

“Mahallî idare” tabirinin geçtiği 127. maddede, “yerinden yönetim” ifadesine yer vermenin bilinçli

yapılıp yapılmadığı bilinmemektedir. Burada idare ve yönetim ayrımının yapısal-organik ile işlevsel-fonksiyonel anlamlar arasındaki farkı ortaya koymak için kullanıldığı öne sürülebilir. Bu bağlamda idarenin yapısal-organik anlama, yönetimin ise işlevsel-fonksiyonel anlama atıfta bulunduğu iddia edilebilir. Ancak 123. ve 126. maddeler bu iddiayı çürütmektedir.

“Md. 123: *İdare, kuruluş ve görevleriyle bir bütündür ve kanunla düzenlenir.*”

“Md. 126: *İllerin idaresi yetki genişliği esasına dayanır.*”

İdare terimi, 123. maddede hem yapısal-organik hem de işlevsel-fonksiyonel, 126. maddede ise yalnızca işlevsel-fonksiyonel anlamda kullanılmıştır (Gözübüyük ve Tan, 2016: 17). Demek ki, idare veya yönetim sözcüğünün tercih edilmesinin arkasında semantik derinliği olan bir neden yer almamaktadır. Aynı durum kurum isimleri için de geçerlidir. Aşağıda “idare” sözcüğünün geçtiği bazı kurum isimleri yer almaktadır:

Cumhurbaşkanlığı İdari İşler Başkanlığı
Toplu Konut İdaresi Başkanlığı
Gelir İdaresi Başkanlığı
Milli Piyango İdaresi Genel Müdürlüğü
Özelleştirme İdaresi Başkanlığı
Göç İdaresi Genel Müdürlüğü
Destekleme İdaresi Başkanlığı

Ancak bununla birlikte, “yönetim” sözcüğünün tercih edildiği kurum isimleri de mevcuttur:

Yerel Yönetim Politikaları Kurulu
Yerel Yönetimler Genel Müdürlüğü
Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı

Bu isimlerin seçiminde de yapısal-organik ve işlevsel-fonksiyonel anlamda bir ayrımın bulunmadığı görülmektedir. Her ne kadar kurum isimlerinde “idare” sözcüğü yapısal-organik anlamda kullanılmışsa da, aynı anlamın Yerel Yönetimler Genel Müdürlüğü için de geçerli olduğu savunulabilir. Zaten bu kurum, İçişleri Bakanlığı bünyesinde bulunan Mahallî İdareler Genel Müdürlüğü’nün, 4 Nolu Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile Çevre ve Şehircilik Bakanlığı bünyesine alınmasıyla yeniden isimlendirilmiştir. Ancak anayasa metninde sürekli bir şekilde “mahallî idare” olarak ifade edilen bu terimin, ilgili kurumda “yerel yönetim” şeklinde ifade edilmesi de bir başka tutarsızlık olarak dikkat çekmektedir.

tutarsızlıklar söz konusudur (bkz. <http://www.katalog.ktu.edu.tr/>). Öte yandan, ilgili bölümün ikinci sınıfındaki Yönetim Hukuku dersinde önerilen kitabın “İdare Hukuku”, dördüncü sınıfındaki İdari

Yargı dersinde önerilenin ise “Yönetimsel Yargı” ismini taşıması ironik bir durumdur.

Özetle, anlam açısından aralarında birtakım küçük farkların bulunduğu “administration” ve “management” terimlerinin yalnızca Türkçe olması gerekçesiyle “yönetim” sözcüğü ile karşılanması, kamu yönetimi alanında terminoloji sorununa neden olmaktadır. Bu sorun bir boyutuyla akademik, diğer boyutuyla ise bürokratik yazında tutarsızlıklara yol açmaktadır. Bunların önlenemesinin temel koşulu ise idare / yönetim ayrımının her iki alanda da bilinçli bir şekilde tesis edilmesidir.

4. Sonuç

Çalışmada “administration” ve “management” sözcüklerinin köken ve anlamlarına ilişkin saptamaların ardından, bu sözcüklerin Türkçede tek bir sözcükle karşılanmalarının yol açtığı sorunlar, akademik ve bürokratik yazın bağlamlarında sıralanmıştır. Etimolojik analiz sonucunda elde edilen bulgular; “administration” ile “management” terimlerinin her ikisinin de Latinceye dayandığını, ancak sözcüklerin kökünü ilkinde “hizmet etmek”, ikincisinde ise “yönetmek ve kontrol etmek” anlamındaki ifadelerin oluşturduğunu göstermektedir. Buradan hareketle, semantik açıdan da “administration” teriminin hizmet etmek temasıyla paralel olarak kamu sektörü, resmî süreçler, bürokrasi ve hukuki işlemlerle; “management” teriminin ise örgütlerin hedeflere ulaşmadaki işleyişiyle ilgili teknik konularla ilişkili olduğu ortaya çıkmaktadır.

“İdare” ve “yönetim” sözcükleri ise ilki Arapça diğeri Türkçe olmakla birlikte anlam açısından -bazı mecazi kullanımlar dışında- tam olarak örtüşmektedir. Ancak “administration” ve “management” terimlerinin arasındaki küçük farklar, Türkçe kamu yönetimi terminolojisinde idare / yönetim ayrımını gerekli kılmaktadır. Çünkü Latince kökenli bu iki farklı terimin Türkçede aynı terimle karşılanması, akademik terminolojideki model adlandırmalarından ders etiketlerine, bürokratik yazında ise mevzuat dilinden kurum adlarına birçok konuda karmaşıklığın ortaya çıkmasına zemin hazırlamaktadır.

19. yüzyıldan 20. yüzyılın son çeyreğine kadar bürokrasi, hiyerarşi, katı kuralcılık, hukukilik ve gayrişahsilik gibi ilkelere atıfta bulunan “administration” terimi ile 1980’lerde serbest piyasa, deregülasyon, esneklik, özelleştirme vb. ekonomik temelli yönetim stratejilerinin kamu yönetiminde yol açtığı dönüşümü simgeleyen “management” terimlerinin Türkçe kamu yönetimi literatüründe aynı sözcükle karşılık bulması; öncelikli olarak alandaki model ve paradigma tartışmalarının sağlıklı bir zeminde gerçekleşebilmesini engellemektedir. Bunun en temel örneği, “Yeni Kamu

Yönetimi” ifadesinin hâlâ hem 1970’lerde sol politik düşüncenin ortaya çıkardığı adalet, eşitlik ve hakkaniyet odaklı bir hareket tarzını hem de 1990’larda Yeni Sağ politik düşüncesinin kamu yönetimi alanındaki tezahürü olan piyasa odaklı yönetim anlayışını ifade etmek için kullanılmasıdır. Aralarında yaklaşık yirmi yıl olan ve temel değerleri ideolojik yelpazenin karşıt uçlarındaki yaklaşımların etkileriyle şekillendirilen bu iki modelin, ikincisine “Yeni Kamu İşletmeciliği” denilerek ayrıştırılması ise ilkinin “Yeni Kamu İdaresi” olarak adlandırılmasından daha zorlama bir hamle olmuş ve bu kez de “management” ile “managerialism” terimlerinin aynı sözcükle karşılanması sorunu ortaya çıkmıştır. Benzer bir sorun, ders ve kitap adları için de geçerli olmuş ve kamu yönetimi bölümü lisans programlarının ders planında çeşitli tutarsızlıklara rastlanmıştır.

Diğer yandan, idare / yönetim ayrımı önerisine temel teşkil eden bir diğer konu ise bürokratik yazındır. İdare terimi, akademik yazındaki gibi mevzuat ve bürokrasi dilinden dışlanmamıştır. Ancak burada da idare ve yönetim terimlerinin bir arada gelişigüzel kullanımı sorun yaratmaktadır. Bu bağlamda gerek mevzuat dilinde gerekse kurum adlarının belirlenmesinde idare / yönetim terimlerinin yapısal-organik ve işlevsel-fonksiyonel anlamlarının birbiriyle karışacak şekilde gelişigüzel kullanımının yol açtığı kavram karmaşası da yine önerilen ayrım sayesinde çözülebilir.

Sonuç olarak, günümüzde gerek akademik gerekse bürokratik yazında “idare” ve “yönetim” terimlerinin hangi alanda birbirlerinin yerine kullanılabilir, hangi alanlarda farklı şekillerde ifade edilmeleri gerektiği konusunda bir fikir ve uygulama birliğine ulaşılması elzem hâle gelmiştir. Bunun için de konunun, kamu yönetimi alanındaki bilim insanları tarafından dikkate alınması ve incelenmesi gerekmektedir. Çünkü kamu yönetimi alanını kuşatan söz konusu kavram karmaşası, ancak bu şekilde giderilebilir.

Kaynaklar

- Akdoğan, A. A., 2007. Habermas’ın Sistem Kuramı Eleştirisi Çerçevesinde Yeni Kamu İşletmeciliği ve Müzakereci Demokrasi. *Amme İdaresi Dergisi*, 40(4): 21-44.
- Arslan, M., 2019. *Süleyman Demirel*. İletişim Yayıncılık, İstanbul.
- Ayman Güler, B., 2018. *Türkiye’nin Yönetimi: Yapı*. İmge Kitabevi, Ankara.

- Bhatta, G., 2006. *International Dictionary of Public Management and Governance*. Routledge, New York.
- Bilgiç, V., 2008. Yeni Kamu Yönetimi Anlayışı. Balcı, A., Nohutçu, A., Öztürk, N. K. ve Coşkun, B. (Eds.), *Kamu Yönetiminde Çağdaş Yaklaşımlar*. Seçkin Yayıncılık, Ankara, ss. 27-46.
- Bowen, G. A., 2009. Document Analysis as a Qualitative Research Method. *Qualitative Research Journal*, 9(2): 27-40.
- Charlton, T. L. (Ed.), 1984. *Oxford Latin Dictionary*. Oxford University Press, New York.
- Çevikbaş, R., 2012. Yeni Kamu Yönetimi ve Türkiye Uygulamaları. *Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 1(2): 9-32.
- Çolak, Ç., 2019. Why the New Public Management is Obsolete: An Analysis in the Context of Post-New Public Management Trends. *Croatian and Comparative Public Administration*, 19(4): 517-536.
- Çolak, Ç., 2020. *Kamu Yönetiminde Üçüncü Bir Paradigma İddiası: Yeni Kamu Yönetişimi Teorisi ve Uygulamaları*. Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 235 sayfa, Trabzon.
- Demir, Ö. ve Acar, M., 2005. *Sosyal Bilimler Sözlüğü*. 6. Baskı, Adres Yayınları, Ankara.
- Devellioğlu, F., 2008. *Osmanlıca – Türkçe Ansiklopedik Lügat (Eski ve Yeni Harflerle)*. Güneşçay, A. S. (Yay. Haz.), 25.Baskı, Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara.
- Dunleavy, P. ve Hood, C., 1994. From Old Public Administration to New Public Management. *Public Money & Management*, 14(3): 9-16.
- Dunsire, A., 2018. Administration. In: Shafritz, S. M. (Ed.), *International Encyclopedia of Public Policy and Administration*. Volume: 1 (A-C), Routledge, New York.
- Ergun, T., 2015. *Kamu Yönetimi: Kuram / Siyasa / Uygulama*. 2.Baskı, TODAİE Yayınları, Ankara.
- Frederickson, H. G., 1976. The Lineage of the New Public Administration. *Administration & Society*, 8(2): 149-175.
- Glare, P. G. V. (Ed.), 2005. *Oxford Latin Dictionary*. Oxford University Press, New York.
- Göçoğlu, V. ve Gündüz, O., 2020. Kamu Yönetimi Reformlarını Yeni Kamu İşletmeciliği Bağlamında Okumak. *Ekonomi İşletme Siyaset ve Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 6(1): 1-16.
- Gözler, K., 2019. *Türkiye'nin Yönetim Yapısı (T.C. İdari Teşkilatı)*. 2. Baskı, Ekin Yayınları, Bursa.
- Gözübüyük, Ş. ve Tan, T., 2016. *İdare Hukuku I*. Turhan Kitabevi, Ankara.
- Hood, C., 1991. A Public Management for All Seasons. *Public Administration*, 69(1): 3-19.
- Hughes, O. E., 1994. *Public Management and Administration*. St. Martin's Press, New York.
- Hughes, O. E., 2014. *Kamu İşletmeciliği & Yönetimi*. Kalkan, B., Akın, B. ve Akın, Ş. (Çev.), BigBang Yayınları, Ankara.
- Hosseini, E., Sarfallah, S., Bakhshipour, F. ve Dolatabadi, H. R., 2012. The Impact of Using Etymological Analysis on Teaching Vocabulary to EFL University Students. *Theory and Practice in Language Studies*, 2(9): 1868-1876.
- Karaçor, S. ve Oltulu A., 2011. Demokrasi ve Yönetişim Boyutuyla Yeni Kamu Yönetimi Anlayışı. *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 11(22): 403-418.
- Kasapoğlu, A., 2013. Kur'an'ı Anlamada Semantik Yöntem. *Hikmet Yurdu*, 6(11): 105-178.
- Keams, K. P., 2018. Management Science in the Public Sector. In: Farazmand, A. (Ed.), *Global Encyclopedia of Public Administration, Public Policy, and Governance*. Springer, Cham, pp. 3878-3884.
- Kocaoğlu, M., 2018. Yönetim (Administration / Management). Mamur Işıkcı, Y. ve Alacadağlı, E. (Eds.), *Kamu Yönetimi Ansiklopedisi*. Astana Yayınları, Ankara, ss. 827-833.
- Köseoğlu, Ö. ve Sobacı, M. Z. (Eds.), 2015. *Kamu Yönetiminde Paradigma Arayışları: Yeni Kamu İşletmeciliği ve Ötesi*. Dora Yayıncılık, Bursa.
- Lamba, M., 2014. Yeni Kamu Yönetimi Perspektifinden Türkiye'de Kamu Yönetimi Reformları: Genel Gerekçeler Üzerinden Bir İnceleme. *Süleyman*

- Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 19(3): 135-152.
- Learmonth, M., 2005. Doing Things with Words: The Case of 'Management' and 'Administration'. *Public Administration*, 83(3): 617-637.
- Leblebici, D. N., Ömürganülşen, U. ve Aydın, M. D., 2001. Yeni Kamu İşletmeciliği Yaklaşımında Önemli Bir Araç: Toplam Kalite Yönetimi. *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 19(1): 123-135.
- Marini, F. (Ed.), 1971. *Toward a New Public Administration: The Minnowbrook Perspective*. Chandler Pub., Scranton.
- Osborne, D. ve Gaebler, T., 1992. *Reinventing Government: How the Entrepreneurial Spirit is Transforming the Public Sector*. Addison-Wesley, Massachusetts.
- Oxford University, 1961a. *The Oxford English Dictionary*, Volume I (A-B), Oxford University Press, London.
- Oxford University, 1961b. *The Oxford English Dictionary*, Volume VI (L-M), Oxford University Press, London.
- Ömürganülşen, U., 2003. 'İdare' Terimi Niçin Korunmalı ve Yaşatılmalıdır?. *İdarecinin Sesi Dergisi*, 15(96): 54-56.
- Özer, M. A., 2014. *Kamu ve Özel Sektör Yönetimi İçin Yönetim Sözlüğü*. Adalet Yayınevi, Ankara.
- Özer, M. A., 2015. *Yeni Kamu Yönetimi*. Gazi Kitabevi, Ankara.
- Özkök, E., 1999. Türkiye Yönetilmez, İdare Edilir. *Hürriyet*. 08.01.1999, <https://www.hurriyet.com.tr/turkiye-yonetilmez-idare-edilir-39057086>, (Erişim Tarihi: 31.08.2020).
- Parlak, B., 2011. *Kamu Yönetimi Sözlüğü*. MKM Yayıncılık, Bursa.
- Parlak, B., 2013. *Yönetim Bilimi ve Çağdaş Yönetim Teknikleri*. Beta Basım, İstanbul.
- Pollitt, C. ve Bouckaert, G., 2000. *Public Management Reform: A Comparative Analysis*. Oxford University Press, New York.
- Pyun, H. O. ve Gamassou, C. E., 2018. Looking for Public Administration Theories?. *Public Organization Review: A Global Journal*, 18(2): 245-261.
- Robbins, S. P., Decenzo, D. A. ve Coulter, M., 2013. *Yönetimin Esasları: Temel Kavramlar ve Uygulamalar*. Ögüt, A. (Çev.), Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara.
- Robertson, D., 2004. *The Routledge Dictionary of Politics*. 3th Edition, Routledge, New York.
- Routh, S. R., 2011. Administrative Law. In: Kurian, G. T. (Ed.), *The Encyclopedia of Political Science*. CQ Press, Washington, pp. 13-14.
- Sami, Ş., 2010. *Kâmus-ı Türkî*. Çağrı Yayınları, İstanbul.
- Saylam, A., 2019. Cumhurbaşkanlığı Teşkilatındaki Yeniden Yapılanma Yeni Kamu İşletmeciliği Yaklaşımı ile Ne Kadar Örtüşmektedir?. *Yasama Dergisi*, (40): 11-32.
- Stivers, C., 2003. Administration versus Management: A Reading from beyond the Boundaries. *Administration & Society*, 35(2): 210-230.
- Svensén, B., 1993. *Practical Lexicography: Principles and Methods of Dictionary-Making*. Oxford University Press, Oxford.
- Şanlı Atay, Y., 2018. İdare (Administration). Mamur Işıkcı, Y. ve Alacadağlı, E. (Eds.), *Kamu Yönetimi Ansiklopedisi*. Astana Yayınları, Ankara, ss. 355-360.
- TDK, 2015. *Türkçe Sözlük*. 10.Baskı, TDK Yayınları, Ankara.
- Timurtaş, F. K., 2011a. *Osmanlı Türkçesine Giriş: Eski Yazı – Gramer – Aruz – Metinler*. 30.Baskı, Alfa Yayınları, İstanbul.
- Timurtaş, F. K., 2011b. *Osmanlı Türkçesi Grameri: Eski Yazı ve İmlâ – Arapça – Farsça – Eski Anadolu Türkçesi*. 13.Baskı, Alfa Yayınları, İstanbul.
- TODAİE, 2014. *Kamu Yönetimi Sözlüğü (Fransızca ve İngilizce Karşılıklarıyla)*. 3.Baskı, TODAİE Yayınları, Ankara.
- Turgut, H., 2016. Teğmen Demireli Nezaretten Kurtardı. *Hürriyet*. 16.06.2016, <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/tegmen-demireli-nezaretten-kurtardi-40118530>, (Erişim Tarihi: 31.08.2020).

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, 1982. *Resmî Gazete*.
Tarih: 09.11.1982, Sayı: 17863.

URL, <http://www.katalog.ktu.edu.tr/>, (Erişim Tarihi:
10.07.2021).

Waldo, D., 1968. Public Administration in a Time of
Revolutions. *Public Administration Review*, 28(4): 362-
368.

Yaşamış, F. D., 1997. Kamu Yönetimi Kuramında ve
Uygulamasında Yeni Gelişmeler:
“Administration”dan “Management”a. *Türk İdare
Dergisi*, (417):

ÇEVRE TERİMLERİNİN BİLİNME DÜZEYİNİN BELİRLENMESİNE YÖNELİK BİR ÇALIŞMA

Gülşah Çobanoğlu¹, Elif Aysu Özkök, Ezgi Özen, Damla Yayman,
Ahmet Özcan, Tuğçe Kaan, Ahmed Ali Al-Amoody

¹ Marmara Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Biyoloji Bölümü, Göztepe Yerleşkesi, İstanbul, Türkiye
İletişim: gcoban@marmara.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-3549-2872

Özet

Günümüzde artan çevre sorunları nedeniyle günlük hayatımızda çevreyle ilgili konularda kullanılan terimler de artmıştır. Çevre kirlenmesinin sebep olduğu küresel ısınma ve iklim değişikliği günümüzün en önemli başlığı haline gelmiştir. Çevre konuları üzerine toplumsal farkındalık oluşturulması ve doğru bilginin yayılması önem kazanmıştır. Sormaca tekniği ile yapılan bu çalışma, seçilen bazı terimler aracılığıyla kişilerin çevresel konular hakkındaki farkındalığını ortaya koymak amacıyla planlanmıştır. Bu terimlerin bilinme düzeyinin ölçülmesi ve terim hakkındaki bilginin hangi kaynaklardan alınmış olduğunun tespit edilmesine yönelik olarak elektronik ortamda gerçekleştirilen bir sormaca hazırlanmıştır. Geniş anlamda çevre bilimlerinde sıklıkla kullanılan 50 adet Türkçe terim için; bilinme düzeyi ve bilgi kaynakları seçenekler halinde sorulmuştur. İnternet üzerinden çevrimiçi uygulama yöntemiyle Türkiye genelinde çeşitli illerden 500 kişinin katılımı sağlanmıştır. Sonuçlar tüm katılımcıların yanıtları göz önüne alınarak istatistiksel olarak değerlendirilmiştir. Toplumdaki bilinme düzeyi en yüksek terimlerin “açıklayacak kadar bilgim var” seçeneğine göre, fotosentez, erozyon ve küresel ısınma; bilinme düzeyi en az olan terimlerin ise “hiç rastlamadım” seçeneğine göre ötrofikasyon, antropojenik ve pasif bina olduğu tespit edilmiştir. Bununla birlikte katılımcıların bilgi edinme kaynakları arasında, en çok kullandığı bilimsel makale/kitap, en az ise gazete/dergi olduğu belirlenmiştir. Bu çalışmanın gelecek nesillerin çevresel farkındalık kazanmasına, çevre terimlerinin bilinirliğinin artırılmasına ve bilgilendirici kaynakların doğru biçimde kullanılmasına katkısı olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Çevre Terimleri, Farkındalık, Bilgilenme Kaynakları

A STUDY ON DETERMINING THE LEVEL OF KNOWLEDGE OF ENVIRONMENTAL TERMS

Abstract

Due to the increasing environmental problems, terms used in environmental issues in our daily life have also increased. Global warming and climate change caused by environmental pollution has become the most important topic of our day. Creating social awareness on environmental issues and spreading correct information has gained importance. This study, carried out with questionnaire (questioning) technique, was planned to reveal the awareness of people about environmental issues through some selected terms. An electronic questionnaire was prepared to measure the level of knowledge of these terms and to determine from which sources the information about the term was obtained. For 50 Turkish terms commonly used in environmental sciences in a broad sense; the level of awareness and information sources were asked in options. Turkey via the Internet through online application method is provided for the participation of 500 people from various provinces throughout the country. The results were evaluated statistically, taking into account the responses of all participants. According to the option “I have enough information to explain” the terms with the highest level of awareness in the society, photosynthesis, erosion and global warming while the terms with the least level of awareness were eutrophication, anthropogenic and passive building according to the option “I have never encountered”. In addition, the most used information source by the participants was determined as scientific articles/books and the least used newspaper/magazine source. This study will contribute to the future generations to gain environmental awareness, to increase the awareness of environmental terms, and to the correct use of informative resources.

Keywords: Environmental Terms, Awareness, Information Resources

1. Giriş

Binlerce yıllık geçmişe sahip insanlığın tarih boyunca yeryüzündeki faaliyetlerinin en olumsuz sonuçlarından biri yaşadığımız yüzyılda çevre sorunları olarak karşımıza çıkmıştır. Dünya genelinde hızlı nüfus artışı, plansız endüstrileşme ve sağlıksız kentleşme, nükleer denemeler, bölgesel savaşlar, verimi çoğaltmak amacıyla kullanılan tarım ilaçları, suni gübreler ve deterjan gibi kimyasal maddeler nedeniyle çevre kirliliği meydana gelmektedir. Çevre kirlenmesi sadece bulunduğu bölge için değil küresel boyutta sorunlara yol açmış ve giderek artan karbon salınımıyla küresel ısınma ve iklim değişikliğine neden olmuştur. Kutuplardaki buz dağları ve yüksek dağlardaki buzullar erimeye devam etmektedir. Kuraklık nedeniyle orman yangınları ve salgın hastalıkların yayılması artarken, heyelan, erozyon ve çölleşmenin yanı sıra sel, kasırga, hortum ve yıldırım gibi doğa olayları artmaktadır. Son yıllarda, iklim değişikliği insanlık için bir felaket olmasından dolayı iklim krizi olarak anılmaya başlanmıştır (Akyüz, 2019). Kirlenen çevre günümüzde canlı hayatı için çeşitli yönlerden ve geri dönülmez derecede zararlı boyutlara ulaşmaktadır. Türkiye'deki çevre sorunlarının öncelik sıralaması, T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığının 2019 yılı verilerine dayalı raporunda (2020) yayınlanmıştır. Buna göre ülkemizde 27 ilde hava kirliliğinin, 27 ilde su kirliliğinin, 25 ilde atıkların ve 2 ilde gürültü kirliliğinin öncelikli çevre sorunu olduğu tespit edilmiştir.

Günümüzde yaşanan birçok çevre sorunu dünyanın geleceğini tehdit etmekteyken, bireylerde çevre bilincinin artırılması sadece bugün için değil gelecek kuşaklar için de son derece önem arz eden bir konudur. “Çevresel farkındalık” tüm sorunların çözümü için ilk adımdır. Buna yönelik olarak ülkemizde, ölçek geliştirme amaçlı (Güven ve Aydoğdu, 2012; Çetin ve Yalçınkaya, 2018) çalışmalar ve değişik eğitim düzeylerindeki öğrencilere veya toplum kesimlerine sormaca tekniği¹ ile uygulanan çeşitli çalışmalar yapılmaktadır. Bu çalışmalardan bazıları; üniversite öğrencilerinin çevre farkındalığı (Özbebek Tunç ve ark., 2012; Kurt Konakoğlu, 2020), çevre duyarlılıkları (Çabuk ve Karacaoğlu, 2003), katı atık kirliliği ve yönetimi konusundaki farkındalıkları (Akanyeti ve Kazımoğlu, 2019), yeşil pazarlama - yeşil ürünler (Karahan ve ark., 2017), çevre konusundaki farkındalıkları, tutumları ve bunları etkileyen faktörler (Bostancıoğlu ve ark., 2017) üzerinedir. Başka bir çalışmada üniversite öğrencilerinin küresel ısınmaya bakış açıları araştırılmıştır (Doğru ve

ark., 2020). Yurtseven ve ark. (2010) sormaca yoluyla yaptıkları çalışma ile meslek yüksekokulu öğrencilerinin çevresel riskler konusundaki duyarlılıklarını incelemişlerdir. Diğer bir çalışmada ise, çevre sorunlarının öğretilmesinde karikatür kullanımının öğrencilerin akademik başarılarında ve çevreye yönelik tutumlarında anlamlı bir farklılık oluşturduğu rapor edilmiştir (Çakır ve Aydoğdu, 2016). Çevre bilincinin artırılmasında kullanılacak farklı araçlar da incelenmiştir. Örneğin Yalın ve Kurban (2013), EcoFest İstanbul ekseninde yaptıkları sormaca çalışmasıyla, çevre temalı festivallerin başarılı bir araç olabileceğini destekleyen sonuçlar elde etmişlerdir.

Çevre kavramı, 20. yüzyılın son çeyreğinde çevre sorunlarının artması ve insanoğlunun tehdit altında kalmasıyla birlikte yaygın olarak kullanılmaya başlanmıştır (Kocalar ve Balcı, 2013). Bununla birlikte çevre ile ilgili terimlerin kullanımı konusunda çeşitli çalışmalar bulunmaktadır. Örneğin “canlı çeşitliliği” teriminin kullanımı üzerine (Sevgi, 2020a), “ecology” teriminin Türkçe karşılıkları üzerine (Sevgi, 2015), “yeşil terimler” üzerine (Sevgi, 2020b) çalışmalar bunlardan bazılarıdır. Terim kullanımının eğitimdeki yararlarının ortaya koyulduğu bir çalışmada lise öğrencilerinin biyoloji konularını anlamasına etkileri gösterilmiştir (Atalay ve ark., 2017). Ayrıca sormaca uygulanarak bazı ekoloji terimlerinin toplumumuzdaki bilinme düzeyleri araştırılmıştır (Polat ve Sevgi, 2019).

Bu çalışma, “çevreyle ilgili terimler” aracılığı ile çevre konularındaki farkındalık düzeyinin belirlenmesine katkı sağlamak üzerine planlanmıştır. Bu amaçla, çalışmamızda internet üzerinden uygulanan sormaca yöntemi kullanılmıştır. Çalışmada sormacanın hedef popülasyonu sınırlandırılmayıp toplanan verilerle katılımcıların bireysel özelliklerinin ilişkisi sormaca sonunda analiz edilmiştir. Çalışma sonuçlarının değerlendirilmesinde, katılan bireylerin özellikleri (örneğin yaş, cinsiyet, eğitim düzeyi, yaşadığı yer gibi) dikkate alınarak toplanan veriler ile ilişkilendirmeler yapılmıştır.

2. Yöntem

Toplumda çevre terimleri ile ilgili farkındalık düzeyinin araştırıldığı bu çalışma, elektronik ortamda uygulanan sormaca aracılığıyla ile gerçekleştirilmiştir. İnternet tabanlı sormaca metodu, geleneksel sormaca metodu ile karşılaştırıldığında, maliyet, zaman ve emek

¹ Sormaca, bir konu ile ilgili olarak kişilerin bilgi, düşünce ve tutumlarını saptamak üzere belirli ilkelere göre hazırlanan soru listeleridir (TDK, <https://sozluk.gov.tr>).

harcanması açısından daha olumlu yanları bulunmaktadır (Karakoyun ve Kabak, 2008). Zamanın verimli kullanılması, çok daha fazla katılımcıya ulaşılabilmesi ve kağıt israfından kaçınarak çevreye de fayda sağlanması önemli avantajlarıdır. Bu bağlamda, çalışmamızda Polat ve Sevgi (2019) tarafından uygulanan sormaca yöntemi örnek alınmıştır. İnternet sormaca metodu kullanıldığından hedef kitle ülkemiz genelini kapsayan rastgele katılımcılardan meydana gelmektedir.

Çalışmamızda veri toplama aracı olarak hazırladığımız sormaca içinde yer alacak terimleri belirlerken, özellikle çevre bilimlerinde ve geniş bir perspektifteki disiplinlerde (ekoloji, çevre biyolojisi, biyoçeşitlilik, ekotoksikoloji, ekoteknoloji, atmosfer bilimleri, bitki koruma, orman mühendisliği, ziraat mühendisliği, peyzaj mimarlığı, çevre hukuku, ekonomi gibi) sıklıkla kullanılan 50 adet Türkçe terime yer verilmiştir. Seçilen terimlerin sadece akademik yayınlarda değil aynı zamanda gazete/dergi, radyo/televizyon, internet/sosyal medya ya da sosyal çevre gibi çeşitli kaynaklarda rastlanılan ve güncel kavramlar arasında olmasına dikkat edilmiştir. Bu terimler sırasıyla; *adaptasyon, ağır metal, alpin, antropojenik, asit yağmuru, biyoendikatör, biyoizleme, biyokütle, CED, çevre kanunu, ekoköy, ekosistem, endemik, erozyon, flora, fosil yakıt, fotosentez, GDO, habitat, hava kalitesi, herbivor, HES, hibrit, iklim krizi, Infrared ışınlar (UV), karbon ayak izi, kuraklık, küresel ısınma, liken, mikroplastik, mutasyon, nitrifikasyon, nüfus patlaması, nükleer santral, ötrofikasyon, pasif bina, pestisit, peyzaj, popülasyon, radyasyon, sera gazı, sıfır atık, simbiyoz, süksesyon, sürdürülebilirlik, toksik madde, tozlaşma, vejetasyon, yenilebilir enerji ve yeşil ekonomidir.*

Büyük bir titizlikle belirlenmiş olan 50 adet terimin her biri için (A: hiç rastlamadım, B: bir yerde duydum, gördüm ama ne olduğunu söyleyemem, C: hakkında birkaç sözcük söyleyebilirim ve D: açıklayacak kadar bilgim var seçenekleri ile) bilinme düzeylerinin ölçülmesi hedeflenmiştir. Ayrıca sormacanın ikinci sayfasındaki sorular (A: gazete/dergi, B: radyo/televizyon, C: internet/sosyal medya, D: bilimsel makale/kitap ve E: belirsiz/sosyal çevre seçenekleri ile) her bir terimle ilgili hangi kaynaktan bilgi edinildiğinin belirlenmesine yöneliktir.

Çalışmada izlenen yöntem, sormacanın hazırlanması, uygulanması (internet üzerinden) ve sonuçlarının değerlendirilmesi aşamalarından oluşmaktadır. Sormacanın bir örneği Ek 1'de verilmiştir. Bu örnek, Polat ve Sevgi (2019) sormaca formundan faydalanılarak hazırlanmıştır. Buna ek olarak, bu terimlerin anlamları, konuyla ilgili sözlükler (Çepel, 1996; TDK, 2019) kaynak alınarak Ek 2'de verilmiştir.

2.1. Sormacanın Hazırlanması

Sormaca planlanırken, bilinme düzeyinin değerlendirilmesi hedeflenen terimler, çevreyle ilgili yeşil terimler ve bununla birlikte, çevre kirlenmesiyle ilgili terimler, doğal hayata dair terimler, özellikle bireysel ve toplumsal sorumluluklarımızı çağrıştıran, çevre-okuryazarlığımızı ve ekolojik konulardaki farkındalığımızı sorgulayabilecek güncel terimler arasından seçilmiştir. Hazırlanan sormacada 3 bölüm yer almaktadır: 1. Genel sorular, 2. Terimlerin bilinme düzeyi, 3. Bilgi edinme (öğrenme) kaynakları (terimlerin nereden duyulduğu).

İlk bölüm 10 sorudan oluşmaktadır: yaş (1), cinsiyet (2), doğduğu yerleşim yeri (köy, kasaba, ilçe, il) (3), yaşamının büyük kısmını geçirdiği yerleşim yeri (köy, kasaba, ilçe, il) (4), İstanbul'da yaşayanlar için kaç yıldır yaşadığı (5), eğitim durumu ve eğitim gördüğü alan (6) ve mesleği (7) konusunda kişisel bilgilerden oluşmaktadır. Buna ek olarak 3 soru, doğa konularına karşı ilgisi (8), kendini tam bir çevreci olarak görüp görmediği (9), evinde bitki-çiçek yetiştirip yetiştirmediği (10) sorulmuştur.

İkinci bölümde, katılımcılara çevre ile ilgili verilen terimleri (50 adet) bilip bilmedikleri ve biliyorsa ne derece bildikleri sorulmuştur. Katılımcılardan, 4 grupta verilen yanıtlardan sadece birini işaretlemeleri istenmiştir (A. Hiç Rastlamadım, B. Bir yerde duydum, gördüm ama ne olduğunu söyleyemem, C. Hakkında birkaç sözcük söyleyebilirim, D. Açıklayacak kadar bilgim var).

Üçüncü bölümde ise verilen terimlerin bilgi edinme ve öğrenme kaynağını belirlemek için her bir terimi nereden duymuş oldukları sorulmuştur. Öngörülen kaynaklar 5 grup halinde (A. Gazete/Dergi, B. Radyo/Televizyon, C. İnternet/Sosyal medya, D. Bilimsel Makale/ Kitap, E. Belirsiz/Sosyal çevre) sıralanmıştır. Bu bölümde sadece tek seçim yapılmasına izin verilmiştir.

2.2. Sormacanın Uygulanması

Yazarlar tarafından hazırlanan sormaca formu, herkese açık olarak <https://www.onlineanketler.com> internet sitesi aracılığıyla 09.01.2020-24.05.2020 tarihlerinde, elektronik ortamda uygulanmıştır. Sormacada; yaş grubu, cinsiyet, eğitim, konum sınırlanması olmaksızın verilmiştir. Bu çalışmada internet üzerinden çevrimiçi uygulama ve sosyal medya duyuruları ile 500 kişinin katılımı sağlanmıştır.

2.3. Sormaca Sonuçlarının Değerlendirilmesi

Sormaca tekniği ile toplanan veriler Excel programında tablo şekline getirilmiştir. Sormacaya katılan 514 kişiden eksik doldurulan veya cevaplanmayanlar dahil edilmediğinden 500 kişi değerlendirilmeye alınmıştır. Sadece bu katılımcılar değerlendirme dışı tutulmuştur. Değerlendirme yönteminde, bu veriler için ayrı ayrı % olarak hesaplanan bulgular grafiklere dönüştürülmüştür. Çevre terimlerinin bilinme düzeyleri ve bilinme kaynakları, yanı sıra katılımcı bilgileri ile ilgili yüzdelik oranları sıralamalı ve karşılaştırmalı değerlendirmeler olarak çizelge ve grafiklerle birlikte sunulmuştur.

3. Bulgular

Bu makaledeki bulgular, internet ortamında gerçekleştirilen geniş bir katılımcı kitlesine yönelik sormaca çalışmasının sonuçlarına dayanmaktadır. Çevresel terimler konusundaki farkındalık sormacası bu internet sitesinde sonlandırılmış ve sonuçları da yine bu siteden alınmıştır.

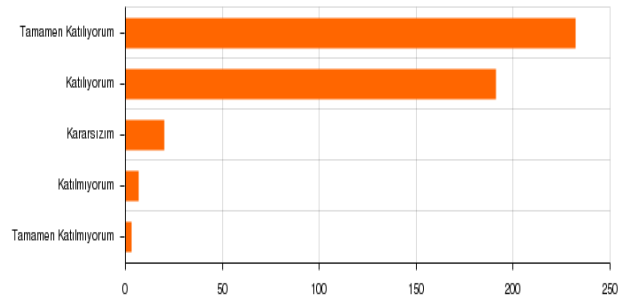
Katılımcı bilgileriyle ilgili ilk bölüme ait verilere göre, sormacaya katılan 500 bireyin yaşları 17-58 aralığında olmuştur. Bireylerin cinsiyetinin %61,2'si kadın, %38,8'i ise erkektir. Bireylerin doğdukları yerleşim birimlerinin yüzde oranları sırasıyla; %14,7'si köy, %4,0'ı kasaba, %24,8'i ilçe ve %61,5'i il şeklindedir. Yaşamlarının büyük kısmını geçirdikleri yerleşim birimlerini ise katılımcılar sırasıyla; köy (%2,2), kasaba (%2,9), ilçe (%21,0) ve il (%78,5) olarak belirtmişlerdir.

Katılımcıların eğitim durumları sırasıyla; %0,6 okur-yazar değil, %5,3 okur-yazar, %2,0 ilköğretim mezunu, %5,5 ortaokul mezunu, %11,0 lise mezunu, %42,6 üniversite mezunu, %22,6 lisansüstü mezunu şeklindedir.

Sormacanın 7. sorusunda katılımcıların meslekleri sorulmuştur. Yanıtlar çoğunlukla öğrenci ağırlıklı olup biyoloji ve çevre konularına yakın olan meslekler şunlardır: Biyolog, Moleküler Biyoloji ve Genetik, Mikrobiyolog, Embriyolog, Laboratuvar Teknikeri, Sağlık Teknikeri, Gıda Mühendisi, Ziraat Mühendisi, Kimya, Fizik ve Biyoloji Öğretmeni, Ebe, Hemşire, Endüstri Mühendisi. Farklı gruplardan olanlar ise Ev Hanımı, Esnaf, Muhasebe, Finans, Memur, Bireysel Müşteri temsilcisi, Görsel Sanatlar Öğretmeni, Sınıf Öğretmeni, Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmeni, İnşaat Mühendisi, Kalite ve Eğitim Sorumlusu, Okul öncesi öğretmeni, Dış Ticaret Sorumlusu, Dış Protez

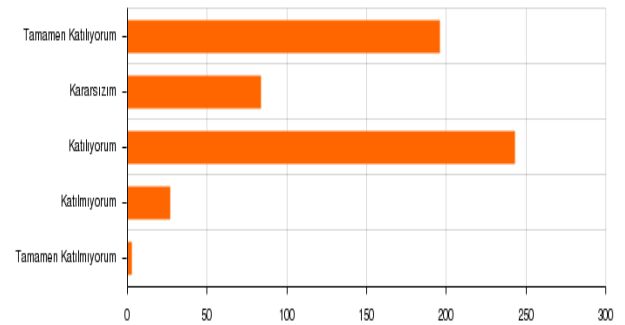
Teknisyeni, Yazar, Asker, İnsan Kaynakları Uzmanı gibi mesleklerden oluşmaktadır.

“Doğa konularına ilginiz vardır” sorusuna yanıt veren 500 katılımcıdan %51,2'si tamamen katılıyorum, %42,4'ü katılıyorum, %5,2'si kararsızım, %2,0'ı katılmıyorum ve %0,6'sı tamamen katılmıyorum seçeneğini işaretlemişlerdir (Şekil 1).

Şekil 1. Katılımcıların “doğa konularına ilginiz vardır” sorusuna verdiği yanıt (kişi sayısı)

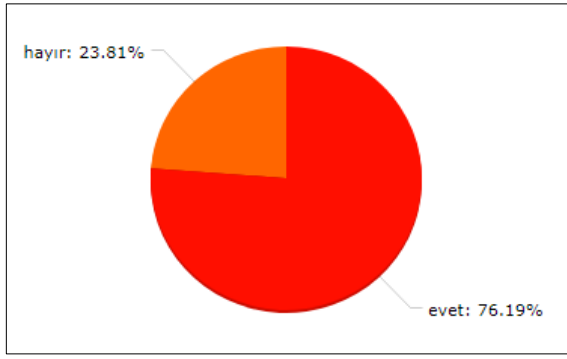
“Kendimi tam bir çevreci olarak görüyorum” sorusuna yanıt veren 500 katılımcıdan %36,1'si tamamen katılıyorum, %44,8'ü katılıyorum, %15,5'si kararsızım, %5,0'ı katılmıyorum ve %0,6'sı tamamen katılmıyorum seçeneğini işaretlemişlerdir (Şekil 2). Doğa konularıyla ilgili önceki soruya göre buradaki yanıtlarda “tamamen katılıyorum” seçeneğinde azalma, “kararsızım” seçeneğinde bir artış göze çarpmaktadır.

Şekil 2. Katılımcıların “kendimi tam bir çevreci olarak görüyorum” sorusuna verdiği yanıt (kişi sayısı)

“Evimde bitki-çiçek yetiştiriyorum” sorusuna katılımcıların yanıtında ise evet diyenler %76,19, hayır diyenler %23,81'dir (Şekil 3).

Çevre terimleri sormacanın ilk bölümünün genel sonuçlarına göre, katılımcıların büyük çoğunluğu il yerleşim bölgesinde yaşayan, eğitim durumu yüksek, doğa konularına ilgili, kendilerini çevreci olarak gören bireylerdir. Ayrıca katılımcıların büyük çoğunluğu evinde bitki-çiçek yetiştirmektedir.

Şekil 3. Katılımcıların “Evimde bitki-çiçek yetiştiriyorum” sorusuna verdiği yanıt (%).

3.1. Çevre İle İlgili Terimlerin Bilinme Düzeyleri

Sormacanın ikinci bölümünde, sorulan çevre terimlerinin bilinip-bilinmediği, biliniyorsa ne düzeyde bilindiği ölçülmektedir. Bu kısmın sonuçları Çizelge 1’de gösterilmiştir.

Sormaca sonunda elde edilen verilere göre bilinme düzeyi en yüksek olan terimler ve oranları, “açıklayacak kadar bilgim var” seçeneğine göre sırasıyla; *fotosentez* (%84,52), *erozyon* (%83,10), *küresel ısınma* (%82,08), *kuraklık* (%80,65), *adaptasyon* (%80,08), *Radyasyon* (%76,17) ve *GDO* (%73,93) dur. Yine bu seçeneğe göre bilinme düzeyi en düşük olan terimler ise sırasıyla; *pasif bina* (%10,59), *alpin* (%11,18) ve *antropojenik* (%14,02)’dir.

Sormaca çalışmasında “hiç rastlamadım” seçeneği esas alındığında, bilinme düzeyi en düşük olan terimler sırasıyla; *ötrofikasyon*, *antropojenik*, *pasif bina*, *süksesyon*, *alpin* ve *biyoindikatör*’dür. Bu terimler için hiç rastlamadım seçeneğinin işaretlenme oranları sırasıyla %52,55, %48,58, %48,07, %47,45, %45,73, %45,42’dir. Sormacada “hiç rastlamadım” seçeneğinin en az işaretlendiği terimlerin ise %0,81 değeri ile *Radyasyon*, %1,43 *küresel ısınma*, %1,63 ile *adaptasyon* ve *nükleer santral* olduğu belirlenmiştir. Bunlardan *Radyasyon*, *küresel ısınma* ve *adaptasyon* aynı zamanda katılımcıların en iyi düzeyde bildiği ve “açıklayacak kadar bilgim var” seçeneğini işaretledikleri terimlerdir.

3.2. Terimlerin Bilgi Edinme ve Öğrenme Kaynağının Belirlenmesi

Sormacanın üçüncü bölümünde bulunan, çevre terimlerinin bilinmesi ve öğrenilmesi ile ilgili kaynakların belirlenmesine yönelik bulgular Çizelge 2’de

gösterilmiştir. Buna göre, hangi terimlerin hangi kaynaklardan duyulmuş ya da öğrenilmiş olduğuna dair yüzdeler elde edilmiştir. Sormacada bu bölümde verilen seçeneklerin sırasına göre ele alındığında;

Gazete/Dergi kaynağı sayesinde bilinen terimlerden %9,83 ile en yüksek olanlar *ÇED*, *peyzaj* (%9,25) ve *çevre kanunu* (%8,95) iken en az orandakiler ise %2,64 ile *herbivor* ve *vejetasyon* terimleridir.

Radyo/Televizyon kaynağının en çok işaretlendiği ilk 3 terim *nükleer santral* (%23,80), *ÇED* (%20,52) ve *HES* (%20,29), en az olanlar ise *simbiyoz* (%2,68), *nitrifikasyon* ve *süksesyon* (%4,00) terimleridir.

İnternet/Sosyal medya kaynağından öğrenilenlerde ise en yüksek değerler *iklim krizi* (%28,61), *ekoköy* (%28,36) ve *sıfır atık* (%27,72), *karbon ayak izi* (%24,71) ve *çevre kanunu* (%26,05) terimlerinde, en az ise *fotosentez* (%5,03) teriminde görülmüştür.

Bilimsel Makale/Kitap kaynağından öğrenilen terimlerin en üst sıralarında *fotosentez* (%82,41), *erozyon* (%70,93) ve *adaptasyon* (%67,64) gelmektedir.

Belirsiz/Sosyal çevre seçeneğini kaynak gösterenlerin oranı en fazla *pasif bina* terimi (%42,55), en az ise *fotosentez* terimi (%6,28) için belirtilmiştir.

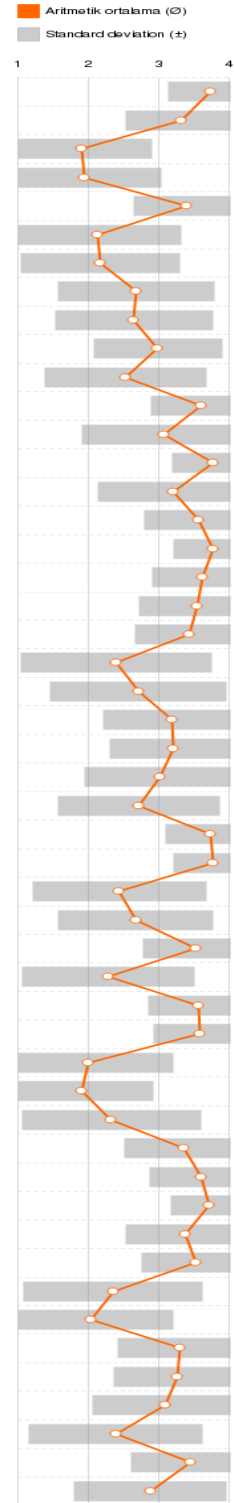
Sormaca çalışmasının bilgi edinme kaynakları bölümünün genel değerlendirmesi sonucunda, *alpin* ve *pasif bina* terimlerinin en çok “belirsiz/sosyal çevre” kaynağından, *ekoköy* teriminin “internet/sosyal medya” kaynağından ve diğer tüm terimlerin ise en çok “bilimsel makale/kitap” kaynağından bilindiği belirlenmiştir.

4. Tartışma

Bu çalışmada, 50 adet çevre teriminin toplum içinde bilinme düzeyi online sormaca uygulaması ile ölçülmüş ve değerlendirilmiştir. Büyük çoğunluğu İstanbul olmak üzere Türkiye’deki çeşitli illerden %61,2’si kadın 17-58 yaşlarındaki 500 katılımcının %42,6 kadarı üniversite mezunu ve çeşitli gruplardan meslek sahibidir. Katılımcıların bilgileri göz önüne alındığında, çevre terimlerinin bilinme düzeyi için verilen seçeneklerden “yeterince bilgim var” seçeneğinin işaretlenmesinin, “hiç rastlamadım” seçeneğinin işaretlenmesine göre genel olarak oldukça yüksek olması şaşırtıcı değildir.

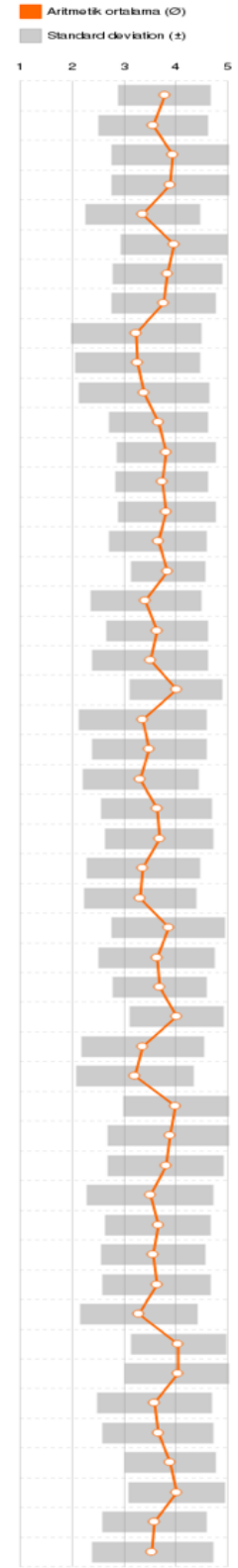
Çizelge 1. Çevre terimlerin bilinme düzeyi ile ilgili sonuçlar (% oranları)

	A		B		C		D		Σ	±
	Hiç Rastlamadım. (1)	%	Bir yerde duydum, gördüm ama ne olduğunu söyleyemem. (2)	%	Hakkında birkaç sözcük söyleyebilirim. (3)	%	Açıklayacak kadar bilgim var. (4)	%		
Adaptasyon	8x	1,63	16x	3,25	74x	15,04	394x	80,08	3,74	0,60
Ağır metal	15x	3,05	60x	12,20	164x	33,33	253x	51,42	3,33	0,81
Alpin	225x	45,73	148x	30,08	64x	13,01	55x	11,18	1,90	1,01
Antropojenik	239x	48,58	110x	22,36	74x	15,04	69x	14,02	1,95	1,09
Asit yağmuru	12x	2,44	45x	9,15	169x	34,35	266x	54,07	3,40	0,76
Biyosentetik	223x	45,42	83x	16,90	84x	17,11	101x	20,57	2,13	1,20
Biyozimleme	196x	40,00	101x	20,61	105x	21,43	88x	17,96	2,17	1,14
Biyokütle	95x	19,35	119x	24,24	124x	25,25	153x	31,16	2,68	1,11
ÇED	112x	22,81	96x	19,55	137x	27,90	146x	29,74	2,65	1,13
Çevre Kanunu	42x	8,55	82x	16,70	204x	41,55	163x	33,20	2,99	0,92
Ekoköy	136x	27,70	84x	17,11	145x	29,53	126x	25,66	2,53	1,15
Ekosistem	14x	2,85	27x	5,50	101x	20,57	349x	71,08	3,60	0,72
Endemik	87x	17,72	58x	11,81	74x	15,07	272x	55,40	3,08	1,17
Erozyon	10x	2,04	10x	2,04	63x	12,83	408x	83,10	3,77	0,58
Flora	58x	11,81	62x	12,63	94x	19,14	277x	56,42	3,20	1,06
Fosil yakıt	18x	3,67	32x	6,52	96x	19,55	345x	70,26	3,56	0,77
Fotosentez	11x	2,24	9x	1,83	56x	11,41	415x	84,52	3,78	0,58
GDO	18x	3,67	17x	3,46	93x	18,94	363x	73,93	3,63	0,72
Habitat	21x	4,28	41x	8,35	83x	16,90	346x	70,47	3,54	0,82
Hava kalitesi	15x	3,05	43x	8,76	143x	29,12	290x	59,06	3,44	0,78
Herbivor	210x	42,77	56x	11,41	44x	8,96	181x	36,86	2,40	1,36
HES	141x	28,72	58x	11,81	93x	18,94	199x	40,53	2,71	1,26
Hibrit	37x	7,54	81x	16,50	129x	26,27	244x	49,69	3,18	0,97
İklim krizi	34x	6,92	62x	12,63	164x	33,40	231x	47,05	3,21	0,91
İnfrared ışınlar (UV)	70x	14,26	66x	13,44	144x	29,33	211x	42,97	3,01	1,07
Karbon ayak izi	105x	21,38	96x	19,55	121x	24,64	169x	34,42	2,72	1,15
Kuraklık	13x	2,65	11x	2,24	71x	14,46	396x	80,65	3,73	0,63
Küresel ısınma	7x	1,43	11x	2,24	70x	14,26	403x	82,08	3,77	0,56
Liken	163x	33,20	97x	19,76	85x	17,31	146x	29,74	2,44	1,23
Mikroplastik	97x	19,80	116x	23,67	128x	26,12	149x	30,41	2,67	1,11
Mutasyon	18x	3,67	26x	5,30	123x	25,05	324x	65,99	3,53	0,76
Nitrifikasyon	192x	39,18	99x	20,20	68x	13,88	131x	26,73	2,28	1,23
Nüfus patlaması	15x	3,05	23x	4,68	121x	24,64	332x	67,62	3,57	0,72
Nükleer santral	8x	1,63	23x	4,68	134x	27,29	326x	66,40	3,58	0,66
Ötrofikasyon	258x	52,55	78x	15,89	52x	10,59	103x	20,98	2,00	1,21
Pasif bina	236x	48,07	118x	24,03	85x	17,31	52x	10,59	1,90	1,03
Pestisit	198x	40,41	81x	16,53	64x	13,06	147x	30,00	2,33	1,28
Peyzaj	29x	5,91	40x	8,15	149x	30,35	273x	55,60	3,36	0,86
Popülasyon	16x	3,26	23x	4,68	104x	21,18	348x	70,88	3,60	0,73
Radyasyon	4x	0,81	12x	2,44	101x	20,57	374x	76,17	3,72	0,55
Sera etkisi	26x	5,30	47x	9,57	134x	27,29	284x	57,84	3,38	0,86
Sıfır atık	17x	3,46	35x	7,13	112x	22,81	327x	66,60	3,53	0,78
Simbiyoz	192x	39,10	87x	17,72	61x	12,42	151x	30,75	2,35	1,28
Süksesyon	233x	47,45	98x	19,96	66x	13,44	94x	19,14	2,04	1,17
Sürdürülebilirlik	29x	5,91	56x	11,41	143x	29,12	263x	53,56	3,30	0,89
Toksik Madde	31x	6,31	63x	12,83	142x	28,92	255x	51,93	3,26	0,91
Tozlaşma	53x	10,79	87x	17,72	108x	22,00	243x	49,49	3,10	1,05
Vejetasyon	170x	34,62	101x	20,57	77x	15,68	143x	29,12	2,39	1,23
Yenilenebilir enerji	18x	3,67	60x	12,22	94x	19,14	319x	64,97	3,45	0,84
Yeşil ekonomi	75x	15,27	99x	20,16	125x	25,46	192x	39,10	2,88	1,09

Çizelge 2. Çevre terimlerinin bilinme kaynakları

	A Gazete/ Dergi (1)		B Radyo/ Televizyon (2)		C İnternet/ Sosyal medya (3)		D Bilimsel Makale/Kitap (4)		E Belirsiz/ Sosyal çevre (5)		Ø	±
	Σ	%	Σ	%	Σ	%	Σ	%	Σ	%		
Adaptasyon	19x	4,62	20x	4,87	43x	10,46	278x	67,64	51x	12,41	3,78	0,89
Ağır metal	28x	6,98	44x	10,97	52x	12,97	231x	57,61	46x	11,47	3,56	1,06
Alpin	19x	6,76	14x	4,98	47x	16,73	86x	30,60	115x	40,93	3,94	1,18
Antropojenik	17x	6,05	20x	7,12	36x	12,81	109x	38,79	99x	35,23	3,90	1,14
Asit yağmuru	25x	6,20	80x	19,85	62x	15,38	194x	48,14	42x	10,42	3,37	1,10
Biyoidikatör	13x	4,26	18x	5,90	35x	11,48	142x	46,56	97x	31,80	3,96	1,03
Biyozileme	12x	3,80	28x	8,86	51x	16,14	132x	41,77	93x	29,43	3,84	1,06
Biyokütle	17x	4,80	28x	7,91	42x	11,86	199x	56,21	68x	19,21	3,77	1,00
ÇED	34x	9,83	71x	20,52	86x	24,86	88x	25,43	67x	19,36	3,24	1,25
Çevre Kanunu	34x	8,95	73x	19,21	99x	26,05	109x	28,68	65x	17,11	3,26	1,21
Ekoköy	29x	8,66	52x	15,52	95x	28,36	77x	22,99	82x	24,48	3,39	1,25
Ekosistem	24x	6,00	29x	7,25	46x	11,50	262x	65,50	39x	9,75	3,66	0,96
Endemik	17x	4,72	21x	5,83	39x	10,83	216x	60,00	67x	18,61	3,82	0,96
Erozyon	15x	3,76	35x	8,77	29x	7,27	283x	70,93	37x	9,27	3,73	0,89
Flora	16x	4,40	20x	5,49	43x	11,81	217x	59,62	68x	18,68	3,83	0,94
Fosil yakıt	19x	4,79	36x	9,07	48x	12,09	251x	63,22	43x	10,83	3,66	0,95
Fotosentez	13x	3,27	12x	3,02	20x	5,03	328x	82,41	25x	6,28	3,85	0,71
GDO	21x	5,32	71x	17,97	66x	16,71	195x	49,37	42x	10,63	3,42	1,07
Habitat	21x	5,37	38x	9,72	42x	10,74	248x	63,43	42x	10,74	3,64	0,98
Hava kalitesi	26x	6,93	49x	13,07	68x	18,13	170x	45,33	62x	16,53	3,51	1,12
Herbivor	8x	2,64	13x	4,29	32x	10,56	164x	54,13	86x	28,38	4,01	0,90
HES	27x	7,94	69x	20,29	67x	19,71	106x	31,18	71x	20,88	3,37	1,24
Hibrit	23x	6,04	57x	14,96	73x	19,16	167x	43,83	61x	16,01	3,49	1,11
İklim krizi	23x	6,15	67x	17,91	107x	28,61	120x	32,09	57x	15,24	3,32	1,12
İnfrared ışınlar (UV)	21x	5,80	39x	10,77	51x	14,09	192x	53,04	59x	16,30	3,63	1,06
Karbon ayak izi	18x	5,17	22x	6,32	86x	24,71	149x	42,82	73x	20,98	3,68	1,04
Kuraklık	29x	7,27	70x	17,54	58x	14,54	209x	52,38	33x	8,27	3,37	1,09
Küresel ısınma	29x	7,27	75x	18,80	65x	16,29	201x	50,38	29x	7,27	3,32	1,08
Liken	23x	7,17	15x	4,67	33x	10,28	163x	50,78	87x	27,10	3,86	1,09
Mikroplastik	20x	6,21	33x	10,25	66x	20,50	130x	40,37	73x	22,67	3,63	1,13
Mutasyon	17x	4,29	30x	7,58	47x	11,87	265x	66,92	37x	9,34	3,69	0,90
Nitrifikasyon	9x	3,00	12x	4,00	28x	9,33	165x	55,00	86x	28,67	4,02	0,90
Nüfus patlaması	33x	8,53	68x	17,57	73x	18,86	153x	39,53	60x	15,50	3,36	1,19
Nükleer santral	29x	7,34	94x	23,80	78x	19,75	153x	38,73	41x	10,38	3,21	1,14
Ötrofikasyon	12x	4,35	14x	5,07	30x	10,87	126x	45,65	94x	34,06	4,00	1,02
Pasif bina	14x	4,96	28x	9,93	53x	18,79	67x	23,76	120x	42,55	3,89	1,20
Pestisit	19x	6,17	22x	7,14	45x	14,61	133x	43,18	89x	28,90	3,81	1,12
Peyzaj	36x	9,25	42x	10,80	87x	22,37	134x	34,45	90x	23,14	3,51	1,22
Popülasyon	27x	6,85	29x	7,36	46x	11,68	242x	61,42	50x	12,69	3,66	1,02
Radyasyon	20x	5,04	56x	14,11	41x	10,33	241x	60,71	39x	9,82	3,56	1,01
Sera etkisi	23x	5,97	37x	9,61	55x	14,29	215x	55,84	55x	14,29	3,63	1,04
Sıfır atık	29x	7,51	68x	17,62	107x	27,72	125x	32,38	57x	14,77	3,29	1,14
Simbiyoz	11x	3,69	8x	2,68	29x	9,73	157x	52,68	93x	31,21	4,05	0,92
Süksesyon	12x	4,36	11x	4,00	32x	11,64	118x	42,91	102x	37,09	4,04	1,02
Sürdürülebilirlik	26x	6,84	35x	9,21	76x	20,00	174x	45,79	69x	18,16	3,59	1,10
Toksik Madde	24x	6,40	33x	8,80	55x	14,67	198x	52,80	65x	17,33	3,66	1,07
Tozlaşma	12x	3,36	17x	4,76	41x	11,48	215x	60,22	72x	20,17	3,89	0,89
Vejetasyon	8x	2,64	14x	4,62	35x	11,55	153x	50,50	93x	30,69	4,02	0,92
Yenilenebilir enerji	18x	4,66	45x	11,66	64x	16,58	209x	54,15	50x	12,95	3,59	1,01
Yeşil ekonomi	20x	5,90	47x	13,86	82x	24,19	108x	31,86	82x	24,19	3,55	1,17

Bu çalışmada olduğu gibi, son yıllarda, çevresel farkındalığın ölçülmesinde konuyla ilgili terimlerin ele alındığı bazı çalışmalar yapılmıştır. Çalışmamıza en yakın yöntem ve içeriğe sahip olan Polat ve Sevgi (2019)'nin çalışmasında 45 ekoloji teriminin 400 bireye uygulanan sormaca yöntemiyle bilinme düzeyleri ve bilinme kaynakları analiz edilmiştir. Çalışmalarında en az bilinen terimler olarak tespit edilen *alpin*, *omnivore* ve *dentrifikasyon* terimlerinden bu çalışmada ortak olan *alpin* terimi, bizim çalışmamızda da en az bilinen terimler arasındadır. Bilinme düzeyleri en yüksek olan terimleri ise *kirlilik*, *kuraklık* ve *erozyon* olarak belirlenmişlerdir. Bunlardan ortak olan terimler *kuraklık* ve *erozyon* olup benzer şekilde çalışmamızda bilinme düzeylerinin yüksek olduğu görülmüştür. Yine Polat ve Sevgi (2019)'nin çalışma sonuçlarında bilgi edinme kaynağı olarak “kitap” seçeneğinin yüksek olması, bizim çalışmamızdaki en fazla “bilimsel makale/kitap” seçeneğinin işaretlenmesi ile benzeşmektedir. Bunu Belirsiz/Sosyal çevre seçeneği ve İnternet/Sosyal medya kaynağı takip etmektedir. Çalışmamızda sorduğumuz terimlerin büyük oranda bilimsel makale ve kitaplardan öğrenilmiş olmasının katılımcıların eğitim düzeyi ve yaşınının büyük kısmını geçirdiği yerleşim birimi ile ilişkili olduğu düşünülmektedir. Buna rağmen *iklim krizi*, *ekoköy* ve *sıfır atık*, *karbon ayak izi* gibi çok daha güncel olan bazı terimlerin en fazla sosyal çevre ya da sosyal medyadan duyulduğu anlaşılmaktadır. Gazete/Dergilerden bilinen terimler ise en fazla *ÇED*, *peyzaj* ve *çevre kanunu* olurken Radyo/Televizyon haber kaynaklarından en sık duyulanlar yine *ÇED*, *nükleer santral* ve *HES* terimleri olmuştur. Bu veriler kaynakların hangi oranlarda çevre bilincinin oluşmasında rol oynadıkları hakkında fikir vermektedir.

İngilizcede *ecology* olarak kullanılan terimin Türkçe karşılıkları olarak Sevgi (2015)'nin çalışmasında *çevrebilim*, *ortambilim*, *ortaybilim* ve *doğa/ekosistem* terimleri önerilmiş ve değerlendirilmiştir. Çeşitli “ekoloji terimleri” bilimsel yayınlarda sıklıkla kullanılmaktadır. Bununla ilgili olarak Sevgi (2014)'nin başka bir çalışmasında, yaklaşık 100 yıldır yayınlanmakta olan 2 yabancı ekoloji dergisindeki makalelerin başlık ve özetlerinde en fazla *plant*, *forest*, *vegetation*, *species*, *soil*, *ecology*, *growth*, *community* (bitki, orman, vejetasyon, tür, toprak, ekoloji, büyüme, komünite) terimlerinin yer aldığı ortaya koyulmuştur. Bunlardan *vejetasyon* çalışmamızda yer verdiğimiz ve bilinme düzeyi düşük çıkan terimler arasındadır. Sevgi (2015) çalışmasında da belirtildiği gibi ülkemizde bilimsel terimlerin çoğunun İngilizce veya Latince kökenli olmaları ve Türkçeye uyumlu karşılıklarının olmaması bilinme düzeyinde önemli etkenlerden biri olarak düşünülebilir.

Çevreyle ilgili farkındalıkların değerlendirilmesi amacıyla sormaca uygulanan benzer çalışmalarda önemli sonuçlar elde edilmiştir. Kurt Konakoğlu (2020) tarafından yapılan böyle bir çalışmada, üniversitede alınmış olan çevre eğitimi içerikli derslerin öğrencilerin çevre ile ilgili konularda farkındalık sahibi olmasına, bilinç ve duyarlılık seviyelerinin yükselmesine katkısı olduğu belirlenmiştir. Yapraklı ve Mutlu (2021) yüz yüze sormaca yöntemi ile yaptıkları çalışma sonucunda, ekolojik okuryazarlık altında alt başlık olarak verilen çevre dostu tüketim bilgisi ve çevresel kaygının, çevre dostu tüketim davranışı ve çevreye yönelik tutum üzerinde etkili olduğunu göstermişlerdir. Üniversitenin farklı bölümlerinde okuyan öğrencilerin küresel ısınma konusundaki bakış açılarının incelendiği diğer bir çalışmada (Doğun ve ark., 2020), üç farklı bakış açısı olduğu belirlenmiştir. Öğrencilerin çoğunun seçtiği en olumlu 1. yaklaşım “atmosferde sera gazı miktarındaki artış küresel ısınmaya neden olur”, 2. “küresel ısınma buzulların daha hızlı erimesine neden olur” ifadesi ve 3. ise “ormansızlaşma küresel ısınma sürecini hızlandırır” ifadesi ile rapor edilmiştir. Çalışmamızda *küresel ısınma* teriminin bilinme düzeyi, katılanların %82,08 kadarının “açıklayacak kadar bilgim var” ifadesini seçmesiyle oldukça yüksek bulunmuştur.

Çevreyle ilgili farkındalığın bireylerin tutum ve davranışlarına yansıdığı gösteren çalışmalar oldukça fazladır. Özbebek Tunç ve ark. (2012)'nin çalışmasında, bu amaçla sormaca uygulanan öğrencilerin çevreye karşı duysuz olmadıkları ancak çevreye yönelik olarak alınan kişisel tedbirler konusunda çok güçlü bir tutum sergileyemedikleri sonucuna varılmıştır. Ayrıca çevreyle ilgili bilgi sahibi olmanın çevresel farkındalığı oluşturmada önemli bir rol oynadığı ve çevresel farkındalığı yüksek olan öğrencilerin çevreye yönelik tutumlarının da yüksek olduğu görülmüştür. Bu gibi tekrarlanan çalışmalarla toplumda çevre konularındaki duyarlılık düzeyinin takip edilmesi, çevre bilincinin yeni nesillerde devamlı olarak artırılması bakımından önem taşımaktadır.

5. Sonuç ve Değerlendirme

Çevre terimleri aracılığıyla yapılan bu çalışmanın genel değerlendirmesinin, ayrı ayrı sormacanın bölümleri üzerinden yapılması mümkündür. Katılımcı bilgilerine dayalı ilk bölümde, “doğa konularına ilgin vardır” sorusuna yanıt veren 500 katılımcıdan %51,2'si tamamen katılıyorum %0,6'sı tamamen katılmıyorum seçeneğini işaretlemişlerdir. “Kendimi tam bir çevreci olarak görüyorum” sorusuna yanıt veren 500 katılımcıdan %36,1'si tamamen katılıyorum, %0,6'sı tamamen katılmıyorum seçeneğini işaretlemişlerdir. Bu veriler

değerlendirildiğinde sormaca katılımcılarının yarısından fazlasının doğa konularına karşı ilgisi olduğu ve belli bir kısmının da kendini çevreci olarak gördüğü sonucu çıkarılabilmektedir.

Çevre terimleri sormacasının ikinci bölümünde katılımcıların büyük çoğunluğu “açıklayacak kadar bilgim var” ibaresini *adaptasyon, ağır metal, asit yağmuru, çevre kanunu, ekosistem, erozyon, flora, fosil yakıt, fotosentez, GDO, habitat, hava kalitesi, HES, hibrit, iklim krizi, kuraklık, küresel ısınma, mutasyon, nüfus patlaması, nükleer santral, peyzaj, popülasyon, radyasyon, sera etkisi, sıfır atık, sürdürülebilirlik, toksik madde, yenilebilir enerji ve yeşil ekonomi* terimlerinde işaretlemişlerdir. “Hiç rastlamadım” seçeneği ise en çok *alpin, antropojenik, biyoindikatör, biyoizleme, herbivor, CED, ekoköy, endemik, infrared ışınlar, karbon ayak izi, liken, mikroplastik, nitrifikasyon, ötrofikasyon, pasif bina, pestisit, simbiyoz, süksesyon ve vejetasyon* terimlerinde işaretlenmiştir.

Sormaca sonucunda 500 katılımcının yaklaşık %80’inin en iyi düzeyde bildiği ve hiç rastlamadım seçeneğinde en düşük oranda işaretlenen (%1’den az) çevre terimlerinden ilk üçü *radyasyon, küresel ısınma ve adaptasyon* olarak netleşmiştir. Yine bu bağlamda, katılımcılar tarafından en az düzeyde bilinen 3 terim (ortalama %11,93), *pasif bina, alpin* ve *antropojenik* olarak belirlenmiştir.

Çevre terimlerinin üçüncü ve son bölümü olan hangi kaynaktan bilindiği sorusunun yanıtı ise büyük çoğunlukla bilimsel “bilimsel makale/kitap” ibaresi olmuştur. Bunu “internet /sosyal medya” seçeneği takip etmiştir. *Adaptasyon, fotosentez, fosil yakıt, kuraklık, liken, mutasyon, radyasyon* gibi terimlerin okul zamanlarındaki ders kitaplarından öğrenilmiş olduğu anlaşılmaktadır. *Ekoköy, CED, çevre kanunu, iklim krizi, peyzaj* gibi terimlerin ise sosyal medyadan öğrenilmiş olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Bu çalışmada, sormaca yoluyla, değişik eğitim düzeyindeki katılımcı bireylerin çevre konusundaki terimlere aşinalığı, bu terimlerin bilinme düzeyleri ve öğrenme kaynakları araştırılmıştır. Elde edilen yüzdelerle ifade edilen sonuçlar, çevre terimlerinden yola çıkılarak katılımcıların çevre konularındaki farkındalıklarının anlaşılmasına katkı sağlamıştır. Bunun yanında, hangi çevresel konularda eksiklikleri veya yetersizlikleri bulunduğunu göstermiştir. Ayrıca şimdiki ve gelecek nesillerin çevresel değerlerin farkına varmaları, sürdürülebilir çevreyi destekleyici olmaları ve bilgi edinmede doğru kaynaklara başvurmaları gibi konularda yardımcı olması temenni edilmektedir.

Teşekkür

Sormacanın hazırlanması aşmasında ekip çalışmamız içinde yer alan öğrencilerimiz Dilan Tımuçin ve Arzu Fil’e teşekkür ederiz.

Kaynaklar

- Akanyeti, İ. ve Kazımoğlu, Ç., 2019. Üniversite Öğrencilerinin Katı Atık Kirliliği ve Yönetimi Konusundaki Farkındalıkları ve Davranışlarına Eğitimin Etkileri. *Folklor edebiyat dergisi*, 25(97): 129-146.
- Akyüz, A., 2019. Yaşamsal Bilinmezlik: İklim krizi ve Gıda. *Toplum ve Hekim*, 34(5): 348-355.
- Atalay, M.E., Mercan, B., Bayam, N.A. ve Sevgi, O., 2017. Terim Kullanımının Lise Öğrencilerinin Biyoloji Konularını Anlamasına Etkileri. *Avrasya Terim Dergisi*, 5(2): 52-73.
- Bostancıoğlu, D., Varol Saraçoğlu, G. ve Öztürk, M., 2017. Öğrencilerin Çevre Farkındalık ve Tutum düzeyleri ve bunları etkileyen faktörlerin araştırılması. *Akademik Bakış Dergisi*, (Mart - Nisan 2017) 60: 266-278.
- Çabuk, B. ve Karacaoğlu, C., 2003. Üniversite Öğrencilerinin Çevre Duyarlılıklarının İncelenmesi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 36(1-2): 189-198.
- Çakır, A. ve Aydoğdu, B., 2016. Çevre Sorunları Konusunun Öğretiminde Karikatür Kullanımının Öğrencilerin Akademik Başarılarına Ve Çevreye Yönelik Tutumlarına Etkisi. *Batı Anadolu Eğitim Bilimleri Dergisi (BAED)*, 07(14): 102-116.
- Çepel, N., 1996. Çevre Koruma ve Ekoloji Terimleri Sözlüğü. Tema Vakfı, İstanbul.
- Çetin, O. ve Yalçınkaya, E., 2018. Çevresel Farkındalığına İlişkin Bir Ölçek Geliştirme Çalışması. *Uluslararası Sosyal Bilimler Eğitimi Dergisi*, 4(1): 14-26.
- Doygun, H., Kaya, N. ve Ekşi, I., 2020. Üniversite Öğrencilerinin Küresel Isınmaya Yönelik Bakış Açılarının Q Metodoloji Yardımıyla İncelenmesi. *Turkish Journal of Forest Science*, 4(2): 302-313.
- Güven, E. ve Aydoğdu, M., 2012. Çevre Sorunlarına Yönelik Farkındalık Ölçeğinin Geliştirilmesi ve Öğretmen Adaylarının Farkındalık Düzeylerinin

- Belirlenmesi. *Journal of Teacher Education and Educators Öğretmen Eğitimi ve Eğitimcileri Dergisi*, 1(2): 185-202.
- Karahan, M., Görgün, B. ve Oktay, A., 2017. Üniversite Öğrencilerinin Yeşil Pazarlama Ve Çevre Farkındalık Düzeyleri: Fırat Üniversitesi Örnekleme. *Fırat Üniversitesi Harput Araştırmaları Dergisi*, 4(2): 57-76.
- Karakoyun, F. ve Kabak, M.T., 2008. Web Anketin Yararları Ve Bir Uygulama Örneği Olarak Fizik Tutum Ölçeğine Uygulanması. *D.Ü.Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi* 11, 129-141.
- Kocalar, A. ve Balcı, A., 2013. Coğrafya Öğretmen Adaylarının Çevre Okuryazarlık Düzeyleri. *International Journal of Social Science Research*, 2(1): 15-49.
- Kurt Konakoğlu, S.S., 2020. Üniversite Öğrencilerinin Çevre Konularında Farkındalık, Bilinç ve Duyarlılık Seviyesinin Belirlenmesine Yönelik Bir Çalışma: Amasya Üniversitesi Kentsel Tasarım ve Peyzaj Mimarlığı Bölümü Örneği. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 11(2): 130-141.
- Özbebek Tunç, A., Akdemir Ömür, G. ve Düren, A.Z., 2012. Çevresel Farkındalık. *I.U. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, (Ekim 2012) 47: 227-246.
- Öztürk, M., 2017. Ulaşım kaynaklı hava kirliliğinin sağlık üzerine etkileri, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Ankara.
- Polat, B. ve Sevgi, O., 2019. Bazı Ekoloji Terimlerinin Kamuoyu Tarafından Bilinme Düzeylerinin Analizi. *Avrasya Terim Dergisi*, 7(2): 35-46.
- Sevgi, O., 2014. Ekoloji Yayınlarının Başlıklarında Kullanılan Terimlerin Belirlenmesi ve Zamana Göre Değişimlerinin Analizi. *Avrasya Terim Dergisi*, 2(2): 36-53.
- Sevgi, O., 2015. Ecology Teriminin Türkçe Karşılıkları Üzerine Bir Değerlendirme. *Avrasya Terim Dergisi*, 3(1): 27-46.
- Sevgi, O., 2020a. Canlı Çeşitliliği Teriminin Kullanımları Üzerine İnceleme. *Avrasya Terim Dergisi*, 2020, 8(3): 146-156.
- Sevgi, O., 2020b. Yeşil Terimler Ve Anlamları. *Avrasya Terim Dergisi*, 8(1): 44-61.
- Yalım, F. ve Kurban, S., 2013. Kentlerde Çevre Bilincinin Oluşturulması Sürecinde Bir Halkla İlişkiler Aracı Olarak Festivallerden Yararlanılması: İstanbul Ecofest'e Katılanlar Üzerine Bir Araştırma. *Selçuk İletişim*, 7(4): 81-93.
- Yapraklı, T.Ş. ve Mutlu, M., 2021. Ekolojik Okuryazarlığın, Çevreye Yönelik Tutumun Ve Sübjektif Normların Çevre Dostu Tüketim Davranışına Etkisi. *Verimlilik Dergisi*, 1: 61-81.
- Yurtseven, E., Vehid, S., Köksal, S. ve Erdoğan, M.S., 2010. İstanbul Üniversitesi Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksek Okulu Öğrencilerinin Çevresel Riskler Konusundaki Duyarlılıkları. *F.Ü.Sağ.Bil.Tıp Derg.*, 20(3): 193-199.
- TDK- Türk Dil Kurumu Sözlükleri, 2019, <https://sozluk.gov.tr>.
- Türkiye Çevre Sorunları Ve Öncelikleri Değerlendirme Raporu (2019 yılı verileriyle), 2020. Düzenleyen; T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Çevresel Etki Değerlendirmesi, İzin ve Denetim Genel Müdürlüğü, Çevre Envanteri ve Bilgi Yönetimi Dairesi Başkanlığı Veri Değerlendirme Şube Müdürlüğü. Yayın No.47, Ankara.

EK1: Uygulanan Sormacanın Bir Örneği

ÇEVRE TERİMLERİNİN TOPLUMDA FARKINDALIK DÜZEYİNİN BELİRLENMESİ

Bu sormaca çalışması Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Biyoloji Bölümünde akademisyen olan Doç. Dr. Gülşah ÇOBANOĞLU ÖZYİĞİTOĞLU'nun önderliğinde öğrencileriyle birlikte yapılan bir grup çalışmasıdır. Bu çalışma kamuoyunda, çevreyle ilgili terimlerin (50 adet) farkındalık düzeylerinin belirlenmesi ve bilgi edinme kaynaklarının ortaya konulması için yapılmaktadır. Burada belirteceğiniz görüşler yalnızca araştırma amacıyla kullanılacak ve sonuçlar tüm grubun yanıtları göz önüne alınarak değerlendirilecektir.

Bu araştırmanın geçerliliği için gerçek düşüncelerinizi belirtmeniz özel bir önem taşımaktadır. Lütfen hiçbir maddeyi boş bırakmayınız ve her biri için yanıt veriniz.

İlginiz ve katkınız için teşekkür ederiz.

1. Doğum Tarihiniz :

2. Cinsiyetiniz :

3. Doğduğunuz yerleşim birimi :

4. Yaşamınızın büyük kısmını geçirdiğiniz yerleşim birimi :

5. İstanbul'da kaç yıldır yaşıyorsunuz?

6. Eğitim durumu :

7. Mesleğiniz :

8. Doğa konularına karşı ilginiz vardır.

9. Kendimi tam bir çevreci olarak görüyorum.

10. Evimde bitki-çiçek yetiştiriyorum.

<i>*Lütfen hiç boş bırakmayınız ve her biri için tek yanıt veriniz (sadece bir seçeneği işaretleyiniz).</i>				
SORMACA	A	B	C	D
TERİMLER	Hiç rastlamadım	Bir yerde duydum, gördüm ama ne olduğunu söyleyemem	Hakkında birkaç sözcük söyleyebilirim	Açıklayacak kadar bilgim var
Adaptasyon				
Ağır metal				
Alpin				
Antropojenik				
Asit yağmuru				
Biyoindikatör				
Biyozleme				
Biyokütle				
ÇED				
Çevre Kanunu				
Ekoköy				
Ekosistem				
Endemik				
Erozyon				
Flora				
Fosil yakıt				
Fotosentez				
GDO				
Habitat				
Hava kalitesi				
Herbivor				
HES				
Hibrit				
İklim krizi				
İnfrared ışınlar (UV)				
Karbon ayak izi				
Kuraklık				
Küresel ısınma				
Liken				
Mikroplastik				
Mutasyon				
Nitrifikasyon				
Nüfus patlaması				
Nükleer santral				
Ötrofikasyon				
Pasif bina				
Pestisit				
Peyzaj				
Popülasyon				
Radyasyon				
Sera etkisi				
Sıfır atık				
Simbiyoz				
Süksesyon				
Sürdürülebilirlik				
Toksik Madde				
Tozlaşma				
Vejetasyon				
Yenilenebilir enerji				
Yeşil ekonomi				

<i>SORMACA</i>	A	B	C	D	E
TERİMLER	Gazete/ Dergi	Radyo/ Televizyon	İnternet/ Sosyal medya	Bilimsel Makale/ Kitap	Belirsiz/ Sosyal çevre
Adaptasyon					
Ağır metal					
Alpin					
Antropojenik					
Asit yağmuru					
Biyoindikatör					
Biyoizleme					
Biyokütle					
ÇED					
Çevre Kanunu					
Ekoköy					
Ekosistem					
Endemik					
Erozyon					
Flora					
Fosil yakıt					
Fotosentez					
GDO					
Habitat					
Hava kalitesi					
Herbivor					
HES					
Hibrit					
İklim krizi					
İnfrared ışınlar (UV)					
Karbon ayak izi					
Kuraklık					
Küresel ısınma					
Liken					
Mikroplastik					
Mutasyon					
Nitrifikasyon					
Nüfus patlaması					
Nükleer santral					
Ötrofikasyon					
Pasif bina					
Pestisit					
Peyzaj					
Popülasyon					
Radyasyon					
Sera etkisi					
Sıfır atık					
Simbiyoz					
Süksesyon					
Sürdürülebilirlik					
Toksik Madde					
Tozlaşma					
Vejetasyon					
Yenilenebilir enerji					
Yeşil ekonomi					

EK 2: Sormacada Yer Alan Çevreyle İlgili Terimlerin Anlamları

Terimlerin anlamları, numarası belirtilen kaynak esas alınarak aşağıda listelenmiştir.

Adaptasyon: Canlının yaşam alanındaki çevre koşullarına uyumu (2).

Ağır metal: Yoğunlukları 4,5 gram/cm³ üzerinde olan bütün metallerdir (1).

Alpin: Dağlarda ağaç sınırının üstünde başlayan, doğal olarak ağaç bulunmayan yüksek dağ basamağıdır (1).

Antropojenik: İnsan etkisi taşıyan olayları ve varlıkları niteleyen bir terim (1).

Asit yağmuru: Asidik karaktere sahip maddeleri içeren yağışlar (1).

Biyoindeksör: Bir ortamda bulunışları, bollukları, iyi gelişim göstermeleri, belirli koşullarda da ortadan kaybolmalarıyla, belirli yetişme ortamı koşulları hakkında bir yargıya varma olanağı sağlayan canlı türlerdir (1).

Biyozleme: Doğal bir ortamın biyolojik konumundaki değişikliklerin izlenmesi. (4).

Biyokütle: Belli bir alan ya da hacimdeki canlı organizmaların toplam kütlesi ya da miktarı. (4).

ÇED: Bir projenin hazırlanmasında, ekonomi ve teknolojik unsurların yanı sıra, planlanan aktivitenin, projenin gerçekleştirilmesi ve daha sonraki işleme aşamalarında çevreye yapacağı her türlü etkinin ve bu etkilerin olası sonuçlarının önceden kestirilmesi işlemidir (3).

Çevre Kanunu: İnsanlıkla doğal çevre arasındaki etkileşimi düzenleyen antlaşma, düzenleme ve ortak hukuk kuralları bütünüdür (1).

Ekoköy: Sürdürülebilir kalkınma hedeflerinden olan sürdürülebilir yaşam alanlarıdır (5).

Ekosistem: Dünya üzerinde canlı ve cansız varlıkların, aralarında karşılıklı ilişkiler kurarak oluşturdukları biyolojik sistem (1).

Endemik: Belirli bir bölge için karakteristik olan, o bölgenin ekolojik koşullarının yarattığı tür (1, 3).

Erozyon: Arazi yüzü şekillerine ait farklılıkları ortadan kaldıran kütle halindeki toprak taşınmaları (1).

Flora: Belirli bir bölgede bulunan bitki türlerinin hepsini birden ifade eden terim (1).

Fosil yakıt: Jeolojik devirlerde bitkisel ve hayvansal materyallerden meydana gelmiş sıvı, gaz ve katı şeklindeki yakıtlardır (1).

Fotosentez: Yeşil bitkilerin, kökleriyle topraktan aldıkları suyu, havadan aldıkları karbondioksitte, güneş ışınlarından ve klorofilden yararlanarak yapraklarında birleştirme sürecidir (1).

GDO: Genetiği değiştirilmiş organizma teriminin kısaltması (2).

Habitat: Canlıların doğal olarak yaşadığı özel mekan niteleyen terim (1).

Hava kalitesi: Havanın içine karışmış maddelerin yoğunluğuna göre hava özelliğini niteleyen terim (1).

Herbivor: Sadece bitkilerle beslenen hayvanlar (3).

HES: Su gücüyle çalışan makinelerle elektrik üreten merkez (3).

Hibrit: İki ayrı tür, ırk veya soyun çiftleştirilmesiyle elde edilen, genel olarak ana babalarına göre yüksek özelliklere sahip birey (3).

İklim krizi: Acil önlem alınması gereken iklim değişikliği durumu (10).

İnfrared ışınlar (UV): Görülemeyen, izole olmuş, floresan özelliği gösteren, biyolojik olarak yüksek derecede etkili bulunan elektromanyetik güneş ışınlarıdır (1).

Karbon ayak izi: Her insanın ulaşım, ısınma, enerji tüketimi veya satın aldığı her türlü ürün neticesinde atmosfere yayılmasına neden olduğu karbon miktarıdır (4).

Kuraklık: Belirsiz zamanlarda meydana gelen ve canlıların (özellikle bitkilerin) yaşamını tehlikeye düşürecek veya onları zarara uğratabilecek kadar azalmış bulunan su kıtlığıdır (1).

Küresel ısınma: Atmosferde karbondioksit ve ısıyı tutan diğer gazların düzeyinin yükselmesi (3).

Liken: Yeşil algler veya mavi alglerle bazı ilkel mantar türlerinin bir araya gelerek oluşturduğu fizyolojik ve morfolojik bir bütünlük (1).

Mikroplastik: 5 mm'den daha küçük plastik parçacıklardır (6).

Mutasyon: Bir canlının veya bir hücrenin kalıtım öğelerinde birdenbire ve düzensiz olarak meydana gelen değişim (1).

Nitrifikasyon: Amonyakın biyokimyasal oksidasyonu sonucu nitrite veya nitrate dönüşmesi (3).

Nüfus patlaması: Bir ülkede veya bütün dünyada üslü çokluk halinde meydana gelen nüfus artışı (1).

Nükleer santral: Nükleer reaktör yardımıyla elde edilen enerjiyi dağıtan merkez (3).

Ötrofikasyon: Bir ekosistemin tamamında veya ekosistemin belirli kısımlarında besin maddelerinin artması, zenginleşmesi olayı (1).

Pasif bina: Ekonomik, çevre dostu, enerji verimli ve konforlu bir standart bir yapıdır (10).

Pestisit: Bitki ve hayvanları zararlılardan korumak için mücadele amacıyla kullanılan kimyasal ilaçlar ve etki maddeleri (1).

Peyzaj: Kendine özgü ekolojik karakteristiklere sahip bir ekosistem kısmını veya çeşitli ekosistemleri içine alan yeryüzü parçası (1).

Popülasyon: Belirli bir mekanda, genetik bakımdan aynı özelliklere sahip belirli bir türe ait bireylerden oluşan toplum (1).

Radyasyon: Enerji veren dalgaların, belirli bir kaynaktan çıkartılıp gönderilmesi, bunların uzayda veya diğer bir ortamda yayılması olayı (1). Güneş radyasyonu güneş ışınları anlamındadır, güneşten yayılan ve ancak elli milyonda biri dünyanın atmosferine ulaşan elektromanyetik dalgalardır (3).

Sera etkisi: Güneşten gelen ışınların, atmosfere girmesiyle karbondioksit, metan gibi gazlarla ve su buharı tarafından absorbe edilmesi durumunda yeryüzüne yakın atmosfer tabakalarının ortalama değerden daha fazla ısınması olayı (1).

Sıfır atık: Etik kurallara, ekonomik yapıya uygun, randımanlı bir şekilde işleyebilecek ve vizyon sahibi bir amaç ile insanlığı sürdürülebilir doğal yaşam döngüsüne ve hayat biçimini bu yönde değiştirmeye özendirerek, tüm atık malzemelerin, diğer ürünler için kaynak olarak tasarlanabilmesidir (9).

Simbiyoz: Birbirine karşılıklı yararlar sağlayan iki organizmanın bir arada yaşaması haline denir (3).

Süksesyon: Bir bölgede çeşitli türlerin, belli bir süreç içinde, birbirlerini izleyerek ortaya çıkmalarıdır (1).

Sürdürülebilirlik: Bağlı olduğu enerji kaynaklarını tüketmeksizin sonsuza kadar devam edecek süreçler olup ekolojik dengenin ve biyolojik çeşitliliğin korunması gerekmektedir (3).

Toksik madde: Zehirli olabilen veya sağlık etkilerine neden olabilen bir maddedir (7).

Tozlaşma: Erkek organlardaki çiçek tozunun, rüzgâr veya böceklerin aracılığıyla çiçeklerin tepeciğine konması, dölllenme, tozlanma, alogami (2).

Vejetasyon: Bir bölgedeki bitki örtüsü (3).

Yenilenebilir enerji: Belli sınırlar içinde kendi kendilerini yenileyebilen, ya da tüketilmesi olanaksız bulunan doğal kaynaklardır (1).

Yeşil ekonomi: Çevresel riskler ve ekolojik problemler ortadan kalkarken, insan refahında artış sağlayan ve sosyal eşitliği sağlamaya çalışan bir büyüme stratejisidir (8).

1. Çepel, N., 1996. Çevre Koruma ve Ekoloji Terimleri Sözlüğü. Tema Vakfı, İstanbul.
2. TDK - Türk Dil Kurumu Sözlükleri, 2019, <https://sozluk.gov.tr>
3. Kocataş, A., 2014. Ekoloji Çevre Biyolojisi. Dora Yayıncılık, Bursa.
4. Çevre Kuruluşları Dayanışma Derneği (ÇEKUD) Çevre Terimleri Sözlüğü, ce kud.org.tr
5. Yılmaz, G., M. Algur, H. (2021). Sürdürülebilir Kaynak Yönetiminin Değerlendirilmesinde Döngüsel Yaşam Örneği: Findhorn Ekoköyü. *Social Sciences Research Journal*, 10 (1), 174-184.
6. Zhang, Q., Zhao, Y., Du, F., Cai, H., Wang, G., Shi, H. (2020). Microplastic Fallout in Different Indoor Environment. *Environmental Science & Technology*, 54 (11), 6530-6539 DOI: 10.1021/acs.est.0c0008
7. Hacettepe Üniversitesi İlaç ve Zehir Bilgi Birimi (HİZBİB), <http://www.hizbib.hacettepe.edu.tr/>
8. Özçağ, M., Hotunluoğlu, H. (2015). Kalkınma anlayışında yeni bir boyut: Yeşil ekonomi. *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(2): 303-324.
9. Er, M. K. (2012). Sıfır Atık Yönetimi ve Ofis Tipi Binalarda Uygulanması. İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Çevre Mühendisliği Anabilim Dalı Çevre Bilimleri ve Mühendisliği Programı Yüksek Lisans Tezi.
10. <https://ekolojist.net>

ADBİLİM ODAĞINDA LAKAPLAR VE LAKAPLARLA KARIŞTIRILAN BAŞLICA TERİM VE KAVRAMLAR¹

Ahmet Keskin²

² Samsun Üniversitesi İktisadi, İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Samsun, Elmek: ahmet.keskin@samsun.edu.tr ORCID: 0000-0002-3422-5000

Özet

Adbilim, farklı disiplinlerden araştırmacıların odaklandığı dikkat çekici bir araştırma sahasıdır. Adbilimin başlıca alt alanlarından biri olan kişiadbilimin özel bir türü ve alanı olarak lakaplar da kendilerine özgü nitelikleriyle dilin, toplumun, kültürün ve bunları biçimlendiren insan ilişkilerinin ve öykülerinin son derece özgün örnekleri olarak dikkat çekmektedir. Bununla birlikte lakaplarla ilgili disiplinlerarası ve kuramsal nitelikteki çalışmaların henüz yeterli olgunluğa ulaşmadığı da görülmektedir. Bu çalışmada lakapların adbilim içindeki yeri ile lakaplarla karıştırılan başlıca terim ve kavramlar üzerinde durulmuştur. Bu doğrultuda öncelikle lakaplar adbilim odağında değerlendirilmiştir. Ardından lakaplarla ilgili/ilişkili olan/olduğu düşünülen ve bu bakımdan lakaplarla karıştırılabildiği görülen “önad”, “epitet”, “göbek adı”, “hitap”, “mahlas” ve “müstear isim”, takma ad” ve “unvan” gibi başlıca terim ve kavramlar üzerinde durulmuştur. Böylece, lakaplarla ilgili yapılmakta ve yapılacak olan çalışmalarda terminolojik çerçevenin ve tanımlama yaklaşımlarının biçimlenmesine, bunlara dönük problemlerin çözümlenmesine katkıda bulunulması ve nihayet lakap çalışmalarında kullanılacak kuramsal altyapının güçlenmesine katkı sağlanması hedeflenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Adbilim, Kişiadbilim, Lakaplar, Terim, Kavram.

NICKNAMES IN THE FOCUS OF ONOMASTICS AND MAIN TERMS AND CONCEPTS CONFUSED WITH NICKNAMES

Abstract

Onomastics is a remarkable field of research focused on researchers from different disciplines. As a special genre and field of anthroponymy, which is one of the main sub-fields of onomastics, nicknames are also very unique examples of the relationships and interactions between language, society, culture and people that shape them. However, it is seen that interdisciplinary and theoretical studies about nicknames are not at a sufficient level. In this study, the place of nicknames in onomastics and the main terms and concepts that are confused with nicknames are emphasized. In this regard, the subject of nicknames was evaluated in the focus of onomastics first. Then, the main terms and concepts such as “forename”, “epithet”, “middle name”, “adress”, “pen name”, “pseudonym”, “cognomen” and “tittle” are emphasized. Thus, it is aimed to contribute to the shaping of the terminological framework and definition approaches, to contribute to the solution of the problems related to them, and finally to the strengthening of the theoretical basis to be used in the nickname studies.

Keywords: Onomastics, Anthroponymy, Nicknames, Term, Concept.

¹ Ege Üniversitesi Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü tarafından 22-24 Nisan 2021 tarihlerinde düzenlenen *I. Uluslararası Adbilim Sempozyumu*'nda “Lakapların Terim, Tanım ve Tasnif Sorunları Üzerine Bazı Tespit ve Değerlendirmeler” adıyla sunulan bildiri metninin yeniden düzenlenmiş biçimidir.

1. Giriş

İnsanların kişileri ve nesnelere tanımlamasında, tanımlamasında ve anlamlandırmasında sıklıkla kullandıkları adlar ve adlandırmalar, gündelik yaşamın merkezinde bulunan temel iletişim tür ve süreçlerinin de önemli parçalarıdır. İnsanın çevresinde gördüğü, algıladığı ya da zihin dünyasında tasarladığı her türlü canlı-cansız nesne, olay, kişi, grup ya da olgunun adıyla ilgilenen adbilim (onomastik) de dilbilimin alt alanlarından biri olarak kabul edilen ve adların tarihi, kökeni, oluşumu, gelişim süreci, sosyokültürel özellikleri, yayılma alanı, yapısı, ifade ediliş biçimi, işlevi, kullanım biçimleri gibi özelliklerini inceleyen bir disiplindir. Önceleri ağırlıklı olarak yer ve kişi adları üzerinde yoğunlaşan adbilim çalışmaları günümüzde bitki, hayvan, zaman ve marka gibi tür adları, adlandırmaların tarihi seyir içerisindeki değişimleri, gösterge ve obje arasındaki anlamsal ilişkiler, kullanım alanları ve kullanım sıklıkları vb. konuları da kapsayan geniş bir çalışma alanına dönüşmüştür. Bu genişlik nedeniyle adbilim, başta folklor ve kültür tarihi, antropoloji, coğrafya, dilbilim, edebiyat, etnografya, felsefe ve teoloji, sosyoloji, sosyal psikoloji, tarih, psikoloji olmak üzere çok sayıda disiplinle ilişki içindedir. Farklı disiplinlerin inceleme alanına girmesine yol açan özellikleriyle adbilim çalışmalarının günümüzde artık dilbilim ve kültürbilim dışında kalan diğer pek çok bilim dalını da hem ilgilendiren hem de kapsayan disiplinlerarası bir çalışma alanına doğru evrildiği görülmektedir.²

Adbilimin alt dallarından biri olan kişiadbilim alanının da pek çok disiplinden araştırmacı tarafından çeşitli yaklaşımlarla çok sayıda çalışmaya konu edildiği, söz konusu araştırmacılarca gerçekleştirilen çalışmalarla şekillenen kişiadbilim araştırmalarının ve bu araştırmalar sonucunda beliren kişiadbilim terminolojisinin de gün geçtikçe zenginleşmekte olduğu görülmektedir. Kişi adlarının bireysel, toplumsal, ekonomik ve kültürel seviyelerde işleyen farklı dinamiklerin ortak etkileşiminin bir sonucu olması (Zengin 2014: 123), örneğin kişilere yönelik özel adlandırmalarda çoğu zaman beğenilen, sevilen, saygı duyulan nesnelere ve kişilere ilişkin adlar bulunmasına özen gösterilerek hoşta gidecek adlar verilmesi (Aksan, 2009: 115), kişi adlarının toplum içinde iletişimi kolaylaştırma, bireyleştirme ve bireyleri sosyalleştirme işlevine sahip olması (Aktay, 2019: 35) gibi hususlar onların çok yönlü ve disiplinlerarası çalışmalara

konu edilmesine yol açan özelliklerinden yalnızca bazılarıdır.

Bu çalışmada, adbilimin alt alanlarından biri olan kişiadbilim kapsamında bulunan lakaplar konusu, adbilim içindeki yeri ile temel terminolojisi odağında ele alınmıştır. Bu çerçevede öncelikle lakapların adbilim içindeki yeri üzerinde durulmuştur. Ardından lakaplar ve onlarla ilişkili olan/olduğu düşünülen veya lakaplarla karıştırılan başlıca terim ve kavramlar ele alınarak lakap teriminin bunlarla olan ilişki, etkileşim, benzerlik ve farklılıkları değerlendirilmiştir.

2. Adbilim odağında lakaplar

Adbilim insanın kültür tarihi boyunca ortaya koymuş olduğu adlandırmaya yönelik her türlü tercihini, eylemini, söylemini, düşüncesini çok yönlü biçimde inceleyip çözümleyen bir disiplindir. Adbilimin özel adları inceleyen bir alt dalı olan antroponimi ise kişi adlarının incelenmesine odaklanmaktadır. Yunanca *anthropos* “adam/insan” ve *onoma* “ad” sözcüklerinin birleşiminden oluşan *antroponimi* (kişiadbilim) şahıs adları, soyadlar, göbek adlar, takma adlar, lakaplar, mahlaslar, rumuzlar, unvanlar, sülale adları gibi ad türlerini köken, dil, tarih ve millî-kültürel açıdan ele almaktadır. Konuyla ilgili olarak İbrahim Şahin’in şu görüşlerini burada aktarmak yerinde olacaktır:

...adbilim çerçevesinde yapılan bir antroponimi çalışmasında yalnızca kişi ön adları değil, soy adlar, lakaplar, mahlaslar, müstear isimler, kod adları, hatta unvanlar bile araştırılabilir. Bu adların yapıları, hangi dil kaynaklı oluşları, kişiyi verme geleneğinin tarihten günümüze gelişimi ve değişimi gibi konular araştırılabilir... Bu araştırmalar bir bölge veya çağ özelinde, çok sayıda kişiadıl birim üzerinde yapılabileceği gibi tarihî ya da çağdaş tek bir kişiadıl birim (gösterge) ile onun işaret ettiği kavram (gösterilen) arasındaki anlam ilişkisi kronolojik olarak incelenir; kişiadıl birim yapısında meydana gelen fonetik, morfolojik değişiklikler belirlenerek tarihî seyir içinde kişiadıl birim anlamında meydana gelen değişimler anlam kaymaları, yan anlamlar vb. ortaya çıkartılır (Şahin, 2019: 32-33).

Adbilim içerisinde yapılan sınıflandırmalar oldukça çeşitli olmakla birlikte bu tasniflerde (1) tür

² Adbilim çalışmalarının tarihçesi, temel ilkeleri hakkında kapsamlı bilgi için bk. Sakaoğlu 2001; Aksan, 2009: 91-133; Zengin, 2014: 19-

20; Musaoglu-Baldane, 2016; Tan, 2016: 103; Şahin, 2019; Sağlam, 2020.

adları alanı ve (2) özel adlar alanı olmak üzere iki temel alanın olduğu ve lakapların da özel adlar alanı içinde, kişi adları bünyesinde, “yakıştırma adlar” başlığı altında ve “mahlaslar”, “müstearlar”, “tapşımalar”, “rumuzlar” ile birlikte değerlendirildiği görülmektedir (Boyras, 1998: 2; Zengin, 2014: 15-19). Kişi adları konusunda yapılmış olan şu tasnifi bu doğrultuda, konunun genel hatlarının belirlenebilmesi bakımından burada aktarmak yerinde olacaktır:

Kişi Adları:

1. Bireysel Olanlar

1.1. Doğarken alınanlar

1.1.1. Asıl ad

1.1.2. Soyadı

1.1.3. Göbek adı

1.2. Sonradan alınanlar

1.2.1. Hitap adı

1.2.2. Takma ad, müstear, mahlas, tapşıma,

rumuz, nickname, kullanıcı adı

1.2.3. Lakap

1.2.4. Unvan, san (Zengin, 2014: 19).

Buradan da anlaşılacağı üzere kişi adları ve kişiadbilim, bireyin adlandırılmasına yönelik türlü olguların tamamını kapsayıcı niteliktedir. Bu doğrultuda yakın dönemlere kadar kişinin muhatabını tanımada ve kendisini tanıtmada çok önemli bir göreve sahip olan ve günümüzde bile bu görevinin çeşitli bağlamlarda devam ettiği görülen, eski soyları temsil etmek için verilen ve nesilden nesile geçen isimler olan sülale adları ile aile reisinin adına/lakabına göre verilen ve ailenin tamamını veya bir kısmını ifade eden isimler olarak aile adları da bu bakımdan antroponimler kapsamında değerlendirilmekte, soyadları da yine bu gruba dâhil edilmektedir. Öte yandan adbilim kapsamında kocalarının isimleriyle, soyad ve lakaplarıyla adlandırılan her türlü (ad, soyad, takma ad vb.) kadın adını ifade etmek için kullanılan *andronim* ve kişinin babasının adından ya da lakabından ortaya çıkan kişiadlarını karşılamak için kullanılan *patronim* (Şahin, 2019: 33-38) terimlerinin varlığı, özel adlandırma alanları kapsamında çok sayıda terim, kavram ve konunun geniş bir şekilde incelenebileceğine işaret etmektedir. Bu çerçevede örneğin, yer adlarının bir kısmının da lakaplardan ya da unvanlardan oluşabildikleri görülmektedir (Şahin, 2019: 111) ki adbilimcil süreç içinde antroponim bir olgunun toponim bir olguya dönüşmesi, böylece antropo-toponimik bir durumun ortaya çıkması dikkat çekicidir.

Kişilerle ilgili özel adlandırma biçimlerinden biri olan lakapların, adbilim içinde yapılan tasniflerde antroponimler kapsamında değerlendirildiği açıkça görülebilmektedir ve bu, kuşkusuz doğru bir yaklaşımdır. Bu bakımdan adlar için söylenen şeylerin bir kısmının

lakaplar için de geçerli olabileceğini vurgulamak mümkündür. Bununla birlikte lakapları, özel adlandırma biçimlerinin bir alt alanı olarak yine daha özel bir çerçevede değerlendirmenin gerekliliği de özellikle vurgulanmalıdır. Çünkü örneğin özel ad olarak isimler çoğu zaman anne baba tarafından ve çocuk henüz yeni doğduğunda verildiğinden çocuğun yaptığı bir eylem ya da başvurduğu söylem, dış görünüşü vb. özellikleri bu adlandırmada etkili olmamaktadır. Ancak lakap verme tamamen doğumdan sonraki dönemlerde, çoğu kez kişinin yaptığı bir eylemden, bir söyleminden, çeşitli fiziki ya da ruhsal özelliklerinden hareketle ortaya çıkmaktadır. Yani adda anne babanın ya da ad veren diğer kişilerin belirlemesi söz konusuysen lakapların oluşumunda bu lakabı almaya temel teşkil eden husus -özellikle de davranış biçimleri, yaşanan olaylar ve söylem özelliklerinden hareketle şekillenen lakaplarda- çoğu zaman kişiden kaynaklanmaktadır.

Bu ve benzeri nedenlerle -aslında adlandırma biçimleri içinde kendine has özelliklere sahip olan ve pek çok bakımdan diğer adlandırma biçimlerinden farklı olan- lakapların kişilerin adlandırılması biçimleri kapsamında kendi dışında kalan diğer bazı terim ve kavramlarla zaman zaman karıştırılabildiği görülmektedir. Bu doğrultuda çalışmanın devamında öncelikle “lakap” terimi ve onun Türk lehçelerindeki karşılıkları üzerinde durulması, ardından ise lakaplarla karıştırıldığı görülen “asıl/önad”, “epitet”, “göbek adı”, “hitap”, “mahlas” ve “müstear isim”, “takma ad”, “unvan” gibi başlıca terim ve kavramlara değinilmesi ve böylece söz konusu terim ve kavramlar arasındaki ilişki, etkileşim, benzerlik ve farklılıkların genel hatlarıyla belirlenmesi yerinde olacaktır.

3. Lakaplar ve lakaplarla karıştırılan başlıca terim ve kavramlar

3.1. Lakap

Lakap sözcüğü Türkçede, belli bir dönemden sonra kullanılmaya başlanmıştır. Arapçadan dilimize geçen *lakap* sözünün yerine erken dönem yazılı metinlerde *er at* tamlamasının kullanıldığı görülmektedir (Şahin, 2019: 38). Günümüzde de belli başlı Türk lehçelerinde ufak tefek ses farklılıklarıyla lakap sözü yaygındır. Bu söz, Azerbaycan Türkçesinde *lâqâp*, Tatar ve Başkurt Türkçesinde *lâkap isim*, Kazak Türkçesinde *lakap*, Kırgız Türkçesinde *lakap at*, Özbek Türkçesinde *lakab*, Türkmen Türkçesinde lakam, Uygur Türkçesinde *lâkâm* şeklinde görülmektedir. İnsanların gerçek adlar dışında en çok kullandıkları adlandırma biçimlerinden biri olan lakap, Gagavuz Türkçesinde *sokakeça* şeklinde adlandırılmaktadır. Tatar ve Başkurt Türkçelerinde

kuşama ad tamlamasından kaynaklandığı anlaşılan *kuşamat* sözüne de rastlanmaktadır. Türk dilinin pek çok alanında yaygın olarak kullanılan *lakap* sözcüğünün Türkçeden Ermenice, Sırpça, Arnavutça, Makedonca gibi dillere de geçmiş olduğu görülmektedir (Ercilasun, vd. 1991: 534-535; Özkan, 2016: 180-181).

Kişilerin çeşitli özelliklerinden hareketle verilen lakapların Türkiye sahasında genel olarak *lakap* şeklinde adlandırılmakta ve yaygın olarak da bu adla tanınmakta olduğu bilinmektedir.³ Araştırmacılar tarafından; “Asıl ada sonradan eklenen ve kişinin herhangi bir özelliğinden dolayı verilen isim, kişiye herhangi bir özelliği dolayısıyla kendi grup kültürü bağlamında sonradan verilen isim” (Boyras, 1998: 3-6); “...kişinin ilk isminden sonra, bir kimsenin üstünlük veya eksikliğini belirtmek; övmek veya yermek amaçlı kendisine yakıştırılmış veya takılmış adlar” (Keskinlikç, 2014: 1), “ad kültürü içinde önemli bir yere sahip olan, kişi adlarıyla birlikte kullanılan veya doğrudan adın yerine geçen tamamlayıcı ve tanımlayıcı sözler” (Özkan, 2016: 180) biçiminde tanımlanan lakapların, etkileşim içinde oldukları diğer bazı alan, kavram ve terimlerle zaman zaman karıştırılabildiği gözlemlenmektedir. Çalışmanın devamında, lakaplarla ilişkili olan/olduğu düşünülen veya karıştırılan bu kavram ve terimler üzerinde durulmuştur.

3.2. Asıl/ön ad

Asıl adlar, kişilerin birincil ve resmî adlarıdır. İsim, kişiye kendi iradesi dışında tamamen başkasının tercihiyle -aile bireyleri ve genellikle anne baba tarafından- verilirken lakaplarda da başkası tarafından verilme söz konusu olmakla birlikte kişinin davranışları, fiziki özellikleri vb. dikkate alınmaktadır. Ailenin koyduğu ad, verilmiş bir adken, kişinin lakabı kazanılmış addir. Kişiye verilen adın ad sahibi ile doğrudan bir anlamsal ilişkisi yokken, lakabın kişiyle anlamsal ilişkisi vardır. Bu sebeple kişiyi çağrıştıran doğal ismi lakabı olmaktadır (Öztürk, 2016: 260). Dolayısıyla da adını seçme şansı olmayan insanın fiziki beceri, huy, giyim-kuşam gibi özellikleri bağlamında lakabını almaya hakkı olması ya da hak kazanması söz konusu olmaktadır (Küçük, 2019: 523). Adlarda kişinin bilinçli ya da bilinçsiz en ufak bir etkisi yokken lakaplarda kişinin istesin ya da istemesin, bilsin ya da bilmesin, memnun olsun ya da olmasın, doğrudan ya da dolaylı olsun, aldığı lakap üzerinde ya fiziki görünüm veyahut da mizacı özellikleri, davranış biçimleri ya da kendisinden

kaynaklanan çeşitli nedenlerle bir etkisi söz konusu olmaktadır.

Kişilerin öz adları dinin, kanunların ve törelerin yetkili kıldığı kişiler-anne ve baba, zaman zaman akraba ve diğer yakınlar- tarafından ve üzerinde uzun uzun düşünülmüş verilen adlardır. Burada tercihleri belirleyen sebepler hemen her zaman ad alanın dışındadır. Lakaplar ise çoğunlukla kişiden kaynaklanan nedenlerle verilir. Bu noktada da lakabın verilmiş sebebi adlandırma biçimini/tutumunu belirlemeye; lakabın kendisi de dil-düşünce ilişkisinin sırlarını çözmeye olanak sağlamaktadır (Coşar, 2003: 27). Bu yönüyle adlar ve lakaplar arasında karışıklığa yol açmayacak düzeyde bir farklılık söz konusudur. Bununla birlikte lakap hiçbir şekilde resmî ve gerçek bir ad değildir. Bazen adların önüne geçerek daha yaygın ve etkin bir kullanıma, gerçek adları gölgede bırakan bir yönelime sahip olmakla birlikte lakapların resmî bir geçerliliği yoktur (Molefe, 1999: 27-28). Lakaplarla adlar çoğu zaman birlikte kullanılmakla birlikte, bazen de lakapların adları nitelemeden yalnız başlarına kullanılarak kişileri tanımladığı ve adeta ön ad işleviyle onlara doğrudan işaret ettikleri dikkati çekmektedir.

3.3. Epitet

Halk anlatılarında kahramanlara verilen ad ve sıfatlar olarak epitet; *Bir ismi veya folklor araştırmalarında kahramanın ismini bir sıfatla veya isimle veya sıfat cümlesi ile tamamlayan söz ve cümlelere verilen ad* (Başgöz, 1998: 35) şeklinde tanımlanmaktadır. Bu bakımdan epitetleri, halk anlatılarındaki kahramanların lakapları olarak değerlendirmek yerinde olacaktır. Dolayısıyla da epitetleri Türk kültür tarihi bağlamında, adlandırma olgusu çerçevesinde lakapların bir türü ve gündelik yaşamda gerçekliklere dayanan lakap kültürünün sözlü kültür aracılığıyla tarihî gerçeklik ve olaylarla bütünleşerek halk anlatılarına yansımış biçimleri olarak değerlendirmek yerinde olacaktır. Halk anlatılarında oldukça zengin bir epitet kültürünün olması ve bunların hem sözlü kültürdeki lakaplarla hem de Türk lakap geleneğiyle yakın bir ilişki içinde bulunması (Aça, 1998; Başgöz, 1998; Bekki, 2012; Aktaş, 2017) bu durumun en belirgin yansımalarıdır.

Başta Dede Korkut Kitabı olmak üzere Türk kültür tarihinin ve hafızasının kod metinleri niteliğindeki eserlerde görülen lakaplardaki zenginlik, Türk kültür ve inanç tarihinde asırlar boyunca önem taşıyan ad ve lakap

³ Ancak bazı bölgelerde yöresel adlandırma biçimlerinin varlığı da görülebilmektedir. Örneğin lakapların Ordu, Samsun ve Giresun'un pek çok bölgesinde yaygın olarak *ayama* olarak bilindiği ve bu illerin sınırları içindeki bölgelerde bazen *lakap* adlandırmasının hiç bilinmeyip yalnızca *ayama* sözcüğünün tanındığı ve kullanıldığı

görülmektedir. Bununla birlikte, Ordu Korgan'daki bazı yerleşim alanlarında özellikle yaşlı kimselerin *lakap* sözcüğünü tanımayıp bunun yerine *ulup* sözcüğünü kullandıkları da görülmektedir.

olgusunun dikkat çekici örneklerini temsil etmektedir. Bu lakaplardaki estetik nitelikler ise lakap geleneği üzerinden Türk estetik anlayışının ve bunun sözlü kültüre yansımalarının seçkin örnekleridir. Dede Korkut Anlatıları başta olmak üzere halk anlatıları içindeki zengin epitet kültürü üzerinden takip edilebilen söz konusu durumu her bir tür, alan ve ürün üzerinden inceleyip değerlendirmek mümkündür. Böylece, bir bütün olarak Türk kültür tarihinde adlandırma ve özel adlandırma yöntemleri ile bunların kökenleri çerçevesinde adlar, epitetler ve lakaplar, sözlü kültür-yazılı kültür etkileşimleri vb. konular üzerinden de aydınlatılabilir.

3.4. Göbek adı

Göbek adı, yeni doğan bir bebeğin göbeği kesilirken, doğum sırasında ebe ya da orada bulunan başka biri tarafından verilen addır. Halk inancında ve yaşamında ölü bile doğsa çocuğa bir ad konması beklenildiğinden ve çocuğun yaşayıp yaşamayacağı bilinmediğinden bir an önce ad koyma yoluna gidilir ve göbek adının esasen buna bağlı olarak verildiği düşünülebilir. İnanç ve geleneklerle yakından ilişkili olan göbek adı verme kapsamında en çok tercih edilenler *Ayşe, Fatma, Mehmet, Muhammet, Mustafa* vb. adlardır. Göbek adı kayda geçmez ve yakın çevre tarafından bilinir. Bazen benimsenerek gerçek kişi adı olarak alındığı da olur ancak genel olarak göbek adları sonradan gerçek adlarda değiştirilir ve resmî adlar asıl/ön adlar olur. Aile ve yakın çevre çocuk büyüse bile bazen bu göbek adını kullanmaya devam eder. Türk kültüründe oldukça yaygın olmakla birlikte her zaman göbek adının verilmesi gibi bir zorunluluk da söz konusu olmamakta, yani ailelerin göbek adı koyup koymamakta kendi tercihlerinde bulunabildikleri gözlemlenmektedir (Zengin, 2014: 46-47; Kibar, 2017: 8).

Buna karşın göbek adı, kişinin aldığı gerçek adı ya da lakabı ile bir ilişki içinde değildir. Bütünüyle geçici bir adlandırma ve tanımlama biçimidir. Türk inanç ve geleneklerinde yerleşik bir özellik taşımakla birlikte konulması mutlak ve zorunlu olmayan göbek adının sonradan isimler ya da lakaplar gibi geçerliliğini koruma gibi kesin bir nitelik taşımadığı görülmektedir.

3.5. Hitap

Hitaplar, bireylerin birbirleriyle iletişimlerini başlatmaları sırasında başvurdukları çağırma/seslenme yöntem ve biçimleridir. İçinde bulunulan ortama ve şartlara, kişiler arasındaki yakınlık-uzaklık ilişkilerine, insanların içinde yaşadıkları kültür dünya görüşlerine, yaşam biçimlerine göre değişen hitaplar da tıpkı lakaplar gibi kişilerin konum ve statülerine, çeşitli özelliklerine

göre belirlenen özel adlandırma biçimleridir. Bir kişiye hitap edilirken kendi asıl/ön adı ya da bunun kısaltılmış biçimi, takma adları ya da lakapları, soyadıyla ya da unvanıyla oluşan çeşitli adlandırmalar kullanılabilir.

Bu bakımdan, hitaplardan oldukça farklı niteliklere sahip olmalarına rağmen iletişim durum ve ortamının, etkileşimdeki kişilerin ilişkilerine göre bazen lakapların da hitap işleviyle kullanılabilirdiği görülmektedir. Ancak bu, lakaplarla hitapların birbirleriyle doğrudan ilişkili ya da bağlantılı formlar olduğu, herhangi bir farklılık taşımadığı anlamına gelmemektedir. Çünkü hitaplar geçici çağırma sözcükleridir ve konuşma/çağırma durum ve bağlamındaki etkenlere göre değişebilmektedir. Ancak lakaplar, kişinin özel adlandırmaları olarak değişmeyen, sabit niteliklere sahiptir. Dolayısıyla her lakap bir hitap olarak kullanılabilirken her hitabın lakap olarak kullanılabilmesi söz konusu değildir. Bu bakımdan antroponimler kalıcı adlandırmalardır ve bireyseldir, kişiye özeldir ve gösterdiği kişinin kimliğidir. Oysa hitapların böyle bir niteliği yoktur. “Anne” diye çağrılan kişi herkes için anne değildir. Dolayısıyla hitaplar antroponim özelliği taşımaz. Elbette ki “anne” denilen bir kişi çevredeki herkesçe bu isimle tanınıyorsa ve artık ilgili kişinin kimliği, özel adlandırılma biçimine dönüşmüşse bu zaten lakap niteliğindedir.

3.6. Mahlas ve müstear isim

Mahlaslar, daha çok yazar ve şairlerin adları yerine kullandıkları, çoğu zaman kendi tercihleri sonucu belirledikleri, bazen de başkalarınınca verilen özel adlardır (Şahin, 2019: 38). Edebî geleneğe çok yaygın olan mahlaslar, Türkçe olanlar yanında daha çok yabancı kelimelerle ve nispet ekiyle de kurulabilmektedir. Özellikle halk edebiyatı ve klasik edebiyat kapsamında mahlasların yoğun olarak kullanıldıkları görülmektedir. “Bayramî”, “Dadaloğlu”, “Karacaoğlan”, “Koroğlu”, “Yalnız Ozan”, “Yetik Ozan”, “Avnî”, “Bâkî”, “Dâî”, “Fuzûlî”, “Muhibbî”, “Murâdî”, “Neşrî”, “Peçevî”, “Seyrânî” “Reyhânî”, “Şehriyâr”, “Zihni” gibi (Kibar, 2017: 16). Bununla birlikte Fuzûlî’nin gerçek adı Mehmet, Dadaloğlu’nunki ise Veli’dir. Bazı şairler kimi nedenlerle mahlaslarını değiştirmiş, kimisi ise hiç mahlas kullanmamıştır (Zengin, 2014: 58). Mahlaslar takma ad niteliği taşır ve sanatçıları çoğu zaman kendi tercihleri doğrultusunda niteler. Bu bakımdan lakapların başkaları tarafından verilmesi ve sevilse de sevilme de kişinin üzerine yapışıp kalması durumu mahlaslar için geçerli değildir.

Mahlas ile benzer yapı ve görevde bulunan müstear isimler de daha çok gazeteci, yazar, sanatçı,

oyuncu, şarkıcı ve türkücü gibi kişilerce tercih edilen ve adları yerine kullanılan özel-yakıştırma adlardır. Bunlar da yine kendileri tarafından tercih edilme ve lakaplardaki gibi ister istemez kullanıma zorunluluğu bulunmama bakımından lakaplardan farklıdır. Lakaplar gibi mahlaslar ve müstear isimler de yakıştırma adlardır. Ancak bunların alınış/veriliş biçimleri farklıdır. Mahlası veya müstear ismi kişinin kendi seçer veya beğenerek benimser, lakap ise başkası tarafından verilir ve toplum tarafından benimsenir. Birden fazla mahlas veya müstear isim kullanıldığı da görülebilmektedir (Kibar, 2017: 17). Bu bakımdan lakaplar başkaları tarafından ve istenmeden kişiye yakıştırılan, mahlas ve müstear isimlerse kişilerin kendi istek ve beğenileri sonucu aldıkları isimler olarak birbirinden kolayca ayırt edilebilmektedir.

3.7. Takma ad

Lakaplarla en fazla karışıklığa yol açan kavramlardan biri de “takma adlar”dır. Takma ad Türkçede çoğu zaman “müstear”, “mahlas”, “lakap”, “tapşırma”, “rumuz” gibi kavramların yerine de kullanılmaktadır ve esasında sözü edilen bu kavramların hepsinin aslında sonradan alınan/verilen bir özel ve takma ad olması bakımından takma ad ifadesi kapsayıcı bir ifade olarak kullanılmaktadır. Ancak lakaplarla takma adlar, özlerinde birbirlerinden farklı niteliklere sahip olmaları bakımından birbirlerinden ayrılırlar ve dahası takma ad ile lakapların, birbirleri yerine kullanıldıklarında gereksiz bir karışıklığa yol açmaları bakımından, birbirinden ayırt edilmesi gerekmektedir.

Bu çerçevede; antroponim kapsamında, özel adlar alanı içinde, kişi adları bünyesinde, “yakıştırma adlar” başlığı altında ve “mahlaslar”, “müstearlar”, “tapşırmalar”, “rumuzlar” ile birlikte değerlendirildiği görülen lakapların bulunduğu kümeye başlık olarak “yakıştırma” adlar yerine “takma” adlar da denilebileceğini ancak lakap denilince takma ad, takma ad denilince de lakap ve aynı zamanda edebiyatımızın Modern Türk edebiyatında bazı şair ve yazarların kullandıkları “müstear adlar”ın da anlaşılması nedeniyle lakaplar için “takma ad” denilmesinin bir karışıklığa sebep olduğunu düşünen Boyraz’a göre sonradan alınma ya da verilme, bazen asıl adın yerini tutma gibi ortak yanları bulunan yakıştırma adlar niteliğindeki mahlaslar, müstearlar, tapşırmalar, rumuzlar, estetik veya siyasi, içtimai kaygılarla bilerek ve isteyerek alınmaları bakımından lakaplardan ayrılmaktadır. Bu bakımdan söz konusu kavram ve terimler birbirleri yerine kullanılmamalıdır (Boyraz, 1998: 2-3).

Öte yandan küçük topluluklarda, alaycı lakaplar genellikle insanlara gıyaben ve atıfta bulunmak için kullanılır ve takma adı olan kişi lakabı hakkında bile bilgi

sahibi olmayabilir. Lakap, bir kişiye, aileye ya da sülaleye dikkat çekmek için herhangi bir özelliğinden dolayı bir kimse tarafından takılan bir addir. Lakabı insanın kendisi değil başkası verir. Takma adı ise kişinin kendisi seçer, alır, kullanır, başkası vermez. Adlar olumsuz anlam içermez. Takma adı kişinin kendisi bile isteye kullanırken lakabı istese de istemese de başkası kullanır. Turan Bayburt’un takma adının “Ferdi Tayfur” olması, Aysel Gülaçar’ın takma adının “Seda Sayan” olması ve toplum tarafından bu takma adla tanınması, kişinin kendi tercihidir. Öte yandan Süleyman Demirel’in “Baba” olarak adlandırılması toplum tarafından gerçekleştirilen bir eylemdir ve “Baba”, Süleyman Demirel için bir lakaptır (Zengin, 2014: 56-57).

Bütün bu gerekçelerle takma adlar ile lakapları birbirinden ayırt etmek ve terim-kavram kargaşasını önlemek için bunlarla ilgili terim ve kavramları birbirleri yerine kullanmamak bir çözüm olarak değerlendirilebilir.

3.8. Unvan (san)

Unvan (san), bir kimsenin işi, mesleği ya da toplum içindeki durumu ya da yapmış olduğu bir iş veya hizmet ile ilgili olarak verilen ya da kullanılan veya bir işyeri ya da aile için verilen addir. Unvan ile san aynı anlama gelmekte ve insanların asıl/ön adlarına rütbe, derece, mevki, görev, memuriyet ve sosyal durumları bakımından eklenen, adları ile birlikte söylenerek onları saygı ve tanıtım kapsamında niteleyen sözler olarak kullanılmaktadır. “Doktor Rifat”, “Albay Reşat” gibi (Zengin, 2014: 72-73).

Unvanlar, çoğunlukla şahıs adlarıyla birlikte şahıs adlarından sonra kullanılan, kimi zaman kişinin insan ve toplum içindeki konumunu ifade eden kimi zaman da saygı ifade etmek için kullanılan sözcüklerdir (Şahin, 2019: 39). Kişilerin taşıdığı çeşitli unvanların lakaplar arasında değerlendirilip değerlendirilemeyeceğiyle ilgili farklı araştırmacıların çeşitli görüşleri bulunmaktadır. Bazı araştırmacıların icra edilen meslek isimlerinin kişinin adının başına ya da sonuna eklenmesiyle ortaya çıkan adlandırmaları lakap kabul etmemektedir (Boyraz, 1998; Keskinlik, 2014; Öger, 2014). Lakaplar üzerinde çalışan araştırmacıların çoğunun ise bu tür kullanımları da lakap olarak kabul ettikleri ve bu doğrultuda değerlendirdikleri görülmektedir (Atsız, 1984; Ustaoglu, 1986: 30-31; Paçacıoğlu, 1997; Erol Çalışkan, 2016; Özkan, 2016: 180-189; Yaldızkaya, 2014: 1-16; Akdağ, 2015; Sağlam, 2020).

Boyraz’a göre, meslek isimleri asıl adın önünde gerçek anlamlarıyla kullanılıyorsa yani ilgili kişi, adı geçen mesleği icra ediyor ve bundan dolayı isminin başına o meslek adı getiriliyorsa bu ve bunlar gibi meslek isimleri

lakap değildir (Boyras, 1998: 5-6). Zengin'e göre de unvanlar ve lakaplar arasındaki en önemli fark, unvanların bir kimsenin işi, mesleği ya da toplum içindeki durumu ya da yapmış olduğu bir iş veya hizmet ile ilgili olarak verilen ya da kullanılan sözcüklerken lakapların bir kimseye, aileye ya da sülaleye herhangi bir özelliğinden dolayı verilen sözler olmasıdır. Unvanlarda daima olumlu adlandırma ve vasıflandırma varken lakaplarda olumsuz adlandırma da yaygındır (Zengin, 2014: 74-75). Unvanların özellikle kırsal kesimde ve küçük yerleşim yerlerinde lakap olarak kullanıldığı ya da zamanla işlevlerini değiştirerek lakaba dönüştüğü görülebilmektedir ve bu nedenle bazı araştırmacıların bu şekildeki unvanları da lakaplar çerçevesinde değerlendirdiği görülmektedir (Atlı, 2017: 104-105).

Bizim düşüncemize göre de bir unvanın folklor kapsamında lakap olarak değerlendirilip değerlendirilmediğindeki ölçüt, estetik nitelikler ve doku özellikleri üzerinden belirlenmelidir. Bir başka deyişle eğer bir unvan, estetik bir yaratıma ve doku bakımından dikkat çekici ve çarpıcı bir sanatsal niteliğe sahipse bunun folklor ürünü ve lakap olarak değerlendirilmesinde bir sakınca yoktur. Bu bakımdan, folklor çerçevesinde ilgili örnekte basit bir tanımlamanın mı yoksa estetik bir yaratım biçiminin mi olduğu unvan ve lakapları bir bütün olarak değerlendirip değerlendirmemede temel kriter olarak belirlenebilir. Bunun dışında her bir özel adlandırmayı da kullanım biçimleri ve işlevleri bakımından teknik olarak lakap olarak değerlendirmek ve incelemek kanaatimizce bir sorun teşkil etmemektedir.

3.9. Aile veya sülale adları

Kişilerin ailelerinden (anne, baba, amca, dayı vs.) ya da ailelerinin büyüklerinden (büyükanne, büyükbaba, büyük amca, büyük dayı vs.) aldıkları adlara aile ya da sülale adları denilmektedir. Anadolu'da çok yaygın olan kişinin ailesinden ya da sülalesinden gelen adlandırmalarla anılması geleneği, bu adlandırma biçimlerinin de zaman zaman lakap olarak değerlendirilmesine yol açmıştır (Atlı, 2017). Bazı araştırmacılar sülale adlarının lakap olarak değerlendirilemeyeceği görüşüne sahiptir. Örneğin, Boyraz'a göre etnik köken, memleket ya da meslek bildiren sülale adları lakap değildir. Eğer sülaleye adını veren kişinin lakabından hareketle sülale adlandırılıyorsa bunlar da sülale lakabı olarak değerlendirilemez. Ancak isim, sülaleye benzetme yoluyla verilmişse bu lakaptır (Boyras, 1998: 5-6).

Adbilim kuramları çerçevesinde, sülale adlarının birer grup tanımlama aracı olması bakımından aslında lakaplardan farklı olduğu düşünülebilir. Aile ve sülale adlarının bu açıdan adlandırma biçimleri arasında, "gri

noktada" durdukları belirtilmelidir. Ancak, topluluk adı olması dolayısıyla aile ve sülale adlarının etnonim olarak değerlendirilmesi daha doğru olacaktır. Bu çerçevede İbrahim Şahin'e ait şu ifadeleri de burada aktarmak yerinde olacaktır:

...antroponimin bir türü olan "grup kişiyadi" terimi, toplum içindeki herhangi bir özelliğine bağlı olarak bir insan topluluğuna verilen addır. Bu çerçevede aile adı, sülale adı, oymak adı, bir grup insanı ifade etmek için kullanılan takma isimler grup antroponimleri olarak değerlendirilir. Türkiye için düşünüldüğünde, soyadı kanunu çıkmadan evvel kullanılan sülale isimleri, soyadı kanunu çıktıktan sonra kullanılmaya başlanan soyadları, grup lakapları, bu çerçevede araştırılabilir (Şahin, 2019: 34).

Bu doğrultuda birbirine çok benziyor ya da işlevsel açıdan zaman zaman birbirlerinin yerine geçtikleri göz önünde bulundurulmakla birlikte lakapların, yukarıda bahsedilen ve kendileriyle karıştırılan ilgili terim ve kavramlardan farklı, kendine özgü bir yapıya sahip oldukları tekraren vurgulanmalıdır. Bu bakımdan lakaplar adbilim içinde, adı geçen diğer tüm adlandırma biçimlerinden farklı tanımlanması ve değerlendirilmesi gereken bir konuma sahiptir.

4. Sonuç

Lakaplar -adbilimin inceleme alanına giren diğer tüm konular gibi- kendine özgü nitelikleriyle dikkat çeken çalışma konularından biridir. Adbilim kapsamında değerlendirilebilecek her alt türün birbirleriyle çeşitli biçimlerde ilişki ya da benzerlikleri olabilmeleri birlikte özellikle lakapların, Türk kültüründe köklü bir geçmişe ve kendine özgü nitelikleriyle diğer adlandırma biçimlerinden kolayca ayırt edilebilecek niteliklere sahip oldukları görülmektedir. Farklı anlam ve işlevlere sahip olmasına karşın çeşitli terim ve kavramların lakaplarla sıklıkla karıştırılabildiği dikkati çekmektedir.

Lakaplardan farklı olmasına rağmen onlarla karıştırılabildiği görülen çok sayıda terim ve kavramın olması, lakapların adbilim odağında terim odaklı henüz yeteri kadar araştırılmamış olmasıyla ilgilidir. Bu bakımdan, lakaplarla ilgili başlıca terim, tanım ve tasnif konularını aydınlatmaya dönük çalışmalara ağırlık verilerek çalışmalarda terminoloji, sınıflandırma ve tanımlama konularının daha fazla ele alınması gerekmektedir. Yapılan yeni çalışmalarla ortaya çıkacak olan, lakapların terminoloji, sınıflandırma ve tanımlama meseleleriyle ilgili yeni bulguların değerlendirilerek bu

alandan daha kapsamlı ve bütüncül çalışmaların gerçekleştirilmesi, konunun farklı yönleriyle ve daha açık bir şekilde anlaşılıp değerlendirilebilmesine katkı sağlayacaktır.

Lakaplar yalnızca basit birer dil ve folklor ürünü olarak değil toplumun iletişim tür, süreç ve dinamiklerini çeşitli boyutlarıyla yansıtan ve bu bakımdan çok yönlü özellikleri çerçevesinde değerlendirilmesi gereken olgulardır. Dolayısıyla lakaplarla ilgili yapılacak çalışmalarda adbilim ve folklor ile birlikte çeşitli dil, kültür ve iletişim inceleme, araştırma ve çözümleme disiplinlerinin görüş ve yaklaşımlarından birlikte istifade edilmesinin, söz konusu çalışmalar aracılığıyla elde edilecek sonuçların başta adbilim olmak üzere diğer alanlarda yapılacak yeni çalışmaların çok yönlü ve derinlikli olmasına katkı sağlayacağını, bu çerçevede yapılacak karşılaştırmalı ve derinlikli çalışmalarla konu hakkında daha sağlıklı verilere ulaşmanın mümkün olacağını vurgulamak yerinde olacaktır.

Tüm bunlara bağlı olarak sosyal ilişki, iletişim ve etkileşimlerin, bunlarla ilgili bağlam, tür ve süreçlerin anlık ve çok hızlı değişim dönemlere uğradığı günümüz dünyasında lakaplarla ilgili yapılacak her yeni derleme, inceleme ya da çözümleme çalışmasında onların yeni bakış açılarıyla ve çok yönlü/bütüncül biçimlerde tanımlanmasına, sınıflandırılmasına ve çözümlenmesine imkân sağlayacak farklı yaklaşımların benimsenmesi, adbilim ve lakap çalışmaları için yararlı ve yol gösterici olacaktır.

Kaynakça

- Aça, M., (1998). Türk Destanlarındaki Epiyetler Hakkında Dört Eser ve İlhan Başgöz'ün Bir Yazısına Dair. *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, 6: 693-699.
- Akdağ, Ö., 2015. Çeşmelisebil'de Lakaplar ve 1934 Lakap Kanunu. *Tarih, Kültür, Sanat, Turizm ve Tarım Açısından Uluslararası Sarayönü Sempozyumu Bildiri Kitabı* içinde (ss. 725-734). Konya: Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınları.
- Aksan, D., 2009. *Her Yönüyle Dil*. Ana Çizgileriyle Dilbilim (1. 2. 3. Ciltler). Ankara: TDK.
- Aktaş, E., 2017. Hakas Epik Geleneğinde Antroponim Yapılar. *Prof. Dr. Talat Tekin Hatıra Kitabı* içinde (C. 1, ss. 75-105). İstanbul: Çantay Yayınları.
- Aktay, Ş., 2019. Rus Antroponimisi: Kuramlar ve Uygulamalar. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi.
- Atlı, S., 2017. Manisa'nın Demirci İlçesindeki Lakaplar Üzerine Bir İnceleme. *Cumhuriyet Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 41 (1): 101-137.
- Atsız, B., 1984. Lakaplar. *Tarih ve Toplum*, 2 (2): 26-28.
- Aydın, M., 2006. Adbilim Açısından Ordu ve Samsun Ağzlarındaki Bazı Lâkaplar. *Türk Dilleri Araştırmaları*, 16: 25-47.
- Başgöz, İ., 1986. İnsan Adları ve Toplum. *Folklor Yazıları* içinde (ss. 215-224). İstanbul: Adam Yayınları.
- Bekki, S., 2012. Türkiye'de Epiyetler Üzerine Yapılan Çalışmalar ve Köroğlu'nun Bir Şürinin Tahlili. *Millî Folklor*, 95: 202-214.
- Boyraz, Ş., 1998. Lakaplar Konusunda Bazı Dikkatler ve Bir Yöre Örneği. *Türklük Bilimi Araştırmaları*, 8:107-138. http://turkoloji.cu.edu.tr/ HALKBILIM/seref_bo yraz_lakaplar_bir_yore_ornegi.pdf, ss. 1-19. (Son Erişim: 12.04.2021)
- Coşar, A. M., 2003. Trabzon'da Kullanılan Lakaplar Üzerine Bir Derleme-Değerlendirme. *TDAY-Belleten* (1999-47): 27-40.
- Demirci, Ü. Ö., 2014. Ardahan'ın Hanak İlçesinde Kullanılan Lakaplar. *Acta Turcica*, "Kültürümüzde İsim", 6/1 (1), 1-12. https://actaturcica.files.wordpress.com/2020/01/vi_i_a_10.pdf (Son Erişim: 12.04.2021).
- Ercilasun, A. B.-vd. 1991. *Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü I*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Erol Çalışkan, Ş. S., 2016. Türk Folklorunda Lâkap Verme Geleneği: Bartın Örneği. Celal Bayar Üniversitesi *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 14 (3): 103-126.
- Hasbay, S., 2019. Kars'ta Kullanılan Lakaplar Üzerine Bir İnceleme. Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- İvgin, H., 1983. Vezirköprü'de Lakaplar. *Türk Folkloru*, 44 (3): 5-6.

- İzmirli, Y. (2016). Rodoslu Türklerin Lakapları. İzmir: Duvar.
- Kabak, T., 2016. Lakaplar ve Uzuncaburç Kasabasında Lakap Verme Geleneği. *Acta Turcica*, “Kültürümüzde İsim”, 6/1 (1), 1-30. https://actaturcica.files.wordpress.com/2020/01/vi_i_a_11.pdf (Son Erişim: 12.04.2021).
- Kardaş, C., 2018. Muş İli Merkezinde Kullanılan Erkek Lakapları. *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, 11 (23): 207-226.
- Keskinliç, E., 2014. Sultanî Lakaplar (veya Devletli ve Saadetli Lakaplar). *Acta Turcica*, “Kültürümüzde İsim”, 6/1 (1), 1-22. https://actaturcica.files.wordpress.com/2020/01/vi_i_a_09.pdf (Son Erişim: 12.04.2021)
- Kibar, O., 2017. Ağaköy Lakapları. Köy Lakapları Üzerine Bir Tasnif Denemesi. Biga: Yarım Elma Kültür Yayınları.
- Küçük, A., 2019. Halk Bilgisinin Eğlence, Gizli Dil ve Argoya Dönük Temsilleri. (Ed. Mustafa Aça). *Halkbilimi El Kitabı* içinde (ss. 505-528). Ankara: Nobel Akademik.
- Molefe, L. (1999). Onomastic Aspects of Zulu Nicknames With Special Reference to Aource And Functionality. University of South Africa (Doktora tezi).
- Musaoğlu, M. ve Baldane, O., 2016. Ağrıs/Ağras Kelimesinin Etimolojisi ve Türkiye Türkçesinde Özel Ad Olarak Kullanımı Üzerine. *Gazî Türkiyat*, 18: 1-18.
- Mustak, C., 2001. Geçmişten Günümüze Buldan’da Kullanılan Lakaplar. İrfan Ertuğrul-Turgut Tok (ed.). *Buldan Sempozyumu Bildirileri* içinde (cilt 1, ss. 880-885), Denizli: Pamukkale Üniversitesi Yayınları.
- Oğuz, Ş. ve Oğuz, İ., 2007. Lakap Verme Geleneğinde Manisa İli Demirci İlçesi Örneği. *Edebiyat Bilimi Sorunları ve Çözümleri*. 38. ICANAS Bildirileri içinde (ss. 1127-1139).
- Öger, A., 2014. Avanos Yöresinde Lakaplar ve Bir Soyağacı Örneği. A. Öger (Ed.). *Avanos Sempozyumu Bildirileri* içinde (ss. 33-46). Ankara: Grafiker.
- Özkan, N., 2016. Adlandırma Yöntemi Olarak Lakaplar ve Büyükkışla’daki Örnekleri. *I. Uluslararası Bozok sempozyumu bildirileri* kitabı içinde (C. 3, ss. 180-189). <https://bozoksempozyumu.bozok.edu.tr/dosya/cilt3.pdf> (Son Erişim: 12.04.2021).
- Öztürk, J., 2016. Antakya Köylerinde Lakaplar. Sacit Uğuz-Bülent Arı (Ed.) *Dr. Mehmet Tekin’e Armağan* içinde (ss. 262-281). Hatay: Mustafa Kemal Üniversitesi Yayınları.
- Paçacıoğlu, B., 1997. Yiğit Namıyla Anılır. *Sivas Altınca Şehir*, 2: 20-22.
- Sağlam, M. H., 2020. Fakir Baykurt’un Köy Romanlarında Lakaplar. *Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, XLIV /XLIV (1): 256-280.
- Sakaoğlu, S., 2001. *Türk Ad Bilimi 1. Giriş*. Ankara: AKMBY.
- Şahin, İ., 2019. *Adbilim*. Ankara: Pegem Akademi (4. Baskı).
- Tan, N., 2016. Rodoslu Türklerin Lakapları Bağlamında Ad Biliminde Lakapların Önemi. *Türk Dili*, CX (777): 103-107.
- Ustaoglu, M., 1986. Kayseri’deki Lakaplar Üzerine. *Erciyes*, 9 (87): 30-31.
- Yaldızkaya, Ö. F., 2014. Emirdağ’da Lakaplar Üzerine Bir Araştırma. *Acta Turcica*, “Kültürümüzde İsim”, 6/1 (1), 1-16. https://actaturcica.files.wordpress.com/2020/01/vi_i_a_08.pdf (Son Erişim: 12.04.2021).
- Zengin, D., 2014. *Türk Toplumunda Adlar ve Soyadları. Sosyo-kültürel ve Bilimsel Bir Yaklaşım*. Ankara: Kurmay.

OFSET BASKI SİSTEMİNE AİT TEMEL TERİMLER ve DEĞERLENDİRİLMESİ

Gülhan Acar Büyükpehlivan¹, Mehmet Oktav²

¹ Marmara Üniversitesi, Teknik Bilimler Meslek Yüksekokulu, Görsel İşitsel Teknikler ve Medya Yapımcılığı Bölümü, İstanbul
Elmek: gulacar@marmara.edu. ORCID: 0000-0003-1584-5834

² Marmara Üniversitesi, Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu, Basım ve Yayın Teknolojileri Bölümü, İstanbul
Elmek: maktav@marmara.edu.tr ORCID: 0000-0002-9872-4802

Özet

Ofset baskı ticari basılı matbuat üretiminde en çok kullanılan; 1904 senesinde Amerikalı Ira W. Rubel tarafından icat edilmiş baskı yöntemidir. Diğer temel baskı sistemleriyle karşılaştırıldığında, yüksek miktarda ve kaliteli baskıların ekonomik olarak üretildiği baskı sistemi olarak söylenebilir. Ofset baskı kalıplarının, basan ve basmayan yüzey yapısı, geleneksel ofset baskının sürdürülmesinde anahtar bir özelliktir. Alüminyum kalıp yüzeyinde yağ ve suyun birbiriyle karışmaması prensibi üzerine çalışır. Dünyadaki teknolojik gelişmelere bağlı olarak basım teknolojileri de geliştirilmiş ve değiştirilmiştir. Çalışmada ofset baskının 3 temel ünitesi olan nemlendirme ünitesi, mürekkep ünitesi ve baskı ünitesi ve bunlara ait temel kavramların Türkçe açıklamaları sistemin şeması üzerinde gösterilmiştir. Ofset baskı sistemine ait teknik terimlerin bugüne kadarki kullanımında bazen yabancı dildeki haliyle aynen kullanılmış, bazen de tam karşılığı bulunamayarak kullanan kişiler kendi anladığı ve yorumladığı şekilde tercüme etmişlerdir. Mesleki yayınlar incelendiğinde; ofset baskıya ait bazı teknik terimlerin anlamı dışında, yanlış anlaşılmalara neden olabilecek şekilde kullanıldığı belirlenmiştir. Bu çalışmada; ofset baskı sisteminin şeması özel olarak çizilerek şema üzerinde nemlendirme, mürekkep ve baskı ünitelerinin temel teknik terimleri numaralandırılarak gösterildi. Bu terimlerden; alver merdane, vargel merdane, sürücü merdane, transfer merdanesi, form merdaneler, nemlendirme suyu haznesi, su hazne merdanesi, dağıtıcı merdane gibi terimlerin Türkçe anlamlarının doğru olarak açıklaması yapılarak; tercüme, üretimle ilgili teknik yazışmalar, özellikle de yayın ve araştırma çalışmalarında bir dil birliğinin sağlanmasına katkı yapmak amaçlanmıştır. Bu terimlerin İngilizce karşılıkları da verilmek suretiyle Türkçeye çevirilerde tercümanlara yardımcı olması beklenmektedir.

Anahtar kelimeler: Ofset Baskı Sistemi, Mürekkeplendirme Ünitesi, Nemlendirme Ünitesi, Baskı Ünitesi

BASIC TERMS OF OFFSET PRINTING SYSTEM AND ITS EVALUATION

Abstract

Offset printing is the most widely used in the production of commercial printed matter; It is a printing method invented by the American Ira W. Rubel in 1904. Compared to other basic printing systems, it can be said as a printing system where high-volume and quality prints are produced economically. The printing and non-printing surface structure of offset printing plates is a key feature in sustaining traditional offset printing. It works on the principle that oil and water do not mix with each other on the aluminum mold surface. Depending on the technological developments in the world, printing technologies have also been developed and changed. In the study, the 3 basic units of offset printing, dampening unit, ink unit and printing unit, and Turkish explanations of their basic concepts are shown on the schematic of the system. The technical terms of the offset printing system were sometimes used exactly as they were in the foreign language, and sometimes the exact equivalent could not be found, and the users translated them as they understood and interpreted. Examining professional publications; It has been determined that some technical terms of offset printing are used in a way that may cause misunderstandings, apart from their meaning. In this study; the schematic of the offset printing system was specially drawn and the basic technical terms of dampening, ink and printing units were numbered on the schematic. Of these terms; By correctly explaining the Turkish meanings of terms such as ductor roller, distribution or oscillator roller, rider roller, transfer roller, form rollers, dampening solution pan, fountain pan roller, metering/oscillator roller; It is aimed to contribute to the provision of a language unity in translation, technical correspondence related to production, especially in publication and research studies. It is also aimed to assist translators in translations into Turkish by giving the English equivalents of these terms. It is expected to assist translators in translations into Turkish by giving the English equivalents of these terms.

Keywords: Offset Printing System, Inking Unit, Dampening Unit, Printing Unit

1. Giriş

Dünyadaki teknolojik gelişmelere bağlı olarak basım teknolojileri de geliştirilmiş ve değiştirilmiştir. Dolayısıyla yeni ortaya çıkan mesleki terimlerin Türkçe karşılıkları bulunmamakta, var olanların bazılarında da dil birliği sağlanamamaktadır. Ülkemizde ilk ofset baskı matbaası 1950 yılında kurulmuştur. Ülkemizde matbaacılık eğitiminin kronolojik süreci ise; Mesleki Eğitim Merkezlerinde, matbaacılık Çıraklık ve Kalfalık Eğitimi 1986'da açılmıştır. Matbaa meslek liseleri ve endüstri meslek liseleri 1946 yılında, ön lisans meslek yüksekokulları 1984 yılında, lisans matbaacılık eğitimi 1976 yılında, lisansüstü eğitim ise 1986 yılında başlatılmıştır (Büyükpehlivan, 2019:438). 2020 yılı itibarıyla 128 yüksek lisans, 28 doktora çalışması tamamlanmıştır (Özomay, 2019:328) Ancak terim konularında akademik çalışmaların henüz yeterli düzeyde olmaması nedeniyle, Türkçe bir matbaacılık terimleri sözlüğü de bulunmamaktadır. İlk lisansüstü terminolojik çalışma Marmara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsünde yüksek lisans tezi olarak yapılmıştır (Şekercioğlu, 2003). Ofset baskı gazete, kitap, dergi ve bir çok ticari ürünün baskısında yaygın olarak kullanılmaktadır (Kipphan, 2001:52-53; Râzvan-George, 2016; Walenski, 1991; Srividya ve Thirunavukkarasu, 2016). Diğer temel baskı sistemleriyle karşılaştırıldığında, yüksek miktarda ve kaliteli baskıların ekonomik olarak üretildiği baskı sistemi olarak söylenebilir. Ofset baskı kalıplarının, basan ve basmayan yüzey yapısı, geleneksel ofset baskının sürdürülmesinde anahtar bir özelliktir. Alüminyum kalıp yüzeyinde yağ ve suyun birbiriyle karışmaması prensibi üzerine çalışır (Pavlović ve ark., 2010:32; Mahović, 2015; Pavlović ve ark., 2012:543). Ofset baskıda kalıp yüzeyine önce nemlendirme suyu, takiben mürekkep uygulanarak, kalıp yüzeyinde görüntü oluşturulur (Žitinski ve ark., 2009: 140-142; Rivett ve ark., 2011:204). Bu görüntü kalıp yüzeyinden, baskı kauçuğu (baskı blanketi) üzerine aktarılır. Baskı anında baskı silindiri basıncı altında bulunan baskı malzemesi bu görüntüyü baskı kauçuğu (baskı blanketi) üzerinden alır (Lee ve ark., 2015:152; Şimşeker ve Oğuz, 2003).

Ofset baskı yüksek miktarda ticari basılı mamül üretiminde kullanılan kaliteli ve ekonomik baskı sistemidir. Dünyada ofset baskı sistemine ait çok sayıda teknik literatür vardır. Bu literatürde en çok kullanılan teknik terimlerden birisi “Ofset baskı”dır (Özomay, 2019:331). İngilizceden tercüme edilen—Türkçeye çevrilen kaynaklarda gerek şema ve şekillerde gerekse terimlerde farklılıklar vardır. Bu çalışmada Ofset baskı

sistemi üzerindeki bu terimlere açıklık getirilmeye çalışılmıştır.

2. Yöntem

Terimlerin Türkçe açıklamaları yapılırken ve kullanım önerileri oluşturulurken; Türkçe yazılmış yüksek lisans tezleri, Ofset Baskı ile ilgili Türkçe ve yabancı dilde yazılmış kitap, bilimsel dergi ve sözlüklerden yararlanılmıştır (Şekercioğlu, 2003; Kipphan, 2001:13 9; Deshpande, 2011; Özbalkan, 1996; Voltaire, 2006) Ancak Ülkemizde Türkçe hazırlanmış basım teknolojilerine ait bir sözlük bulunmamaktadır. Bu nedenle taranan kaynakların çoğunluğu yabancı yayınlardır.

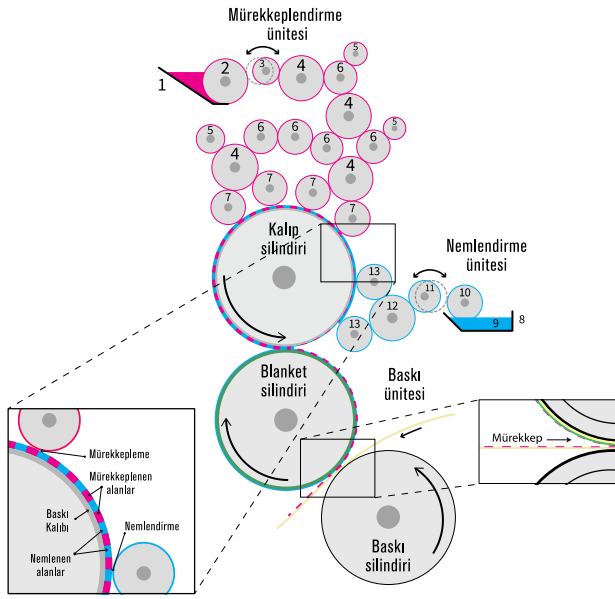
“Kullanılan kaynakların kapsamlı incelenmesi sonucu; ofset baskı sistemi ve temel kavramları, bir baskı ünitesinin şeması özel olarak çizilerek üzerinde gösterildi (Şekil 1).

Ofset baskı sisteminin bütünlük bir ünitesinin bileşenleri;

1. Nemlendirme ünitesi,
2. Mürekkeplendirme ünitesi,
3. Baskı işlemi ünitesidir.

Baskı sisteminin kalbini, birbiriyle temas halinde olan bu üç ünite oluşturur. Bu ünitelerin sistem üzerindeki kısımları (Şekil 1);

- 1-Mürekkep haznesi (İng. Ink pan/Ink fountain)
- 2-Mürekkep hazne merdanesi (İng. Ink foun-tain roller)
- 3-Alver merdane (İng. Ductor/Ductor roller)
- 4- Vargel merdane (İng. Distribution/Os-cillator roller)
- 5- Sürücü merdane (İng. Rider roller)
- 6- Transfer merdanesi (İng. Transfer roller)
- 7- Form merdaneler (İng. Form roller)
- 8- Nemlendirme suyu haznesi (İng. Dampening solution pan/Water pan)
- 9- Nemlendirme suyu çözeltisi (İng. Dampening solution /Fountain solution)
- 10- Su hazne merdanesi (İng. Fountain pan roller)
- 11- Alver/Taşıyıcı merdane (İng. Ductor/Ductor roller)
- 12- Dağıtıcı merdane (İng. Metering/Oscillator roller)
- 13- Kalıba su veren merdane (İng. Form roller)

Şekil 1. Ofset baskı sisteminin şematik görüntüsü

3. Bulgular ve tartışma

Ofset baskı sisteminde, nemlendirme, mürekkep ve baskı işlemi ünitelerinin bileşenleri açıklanmış olup, açıklamalar Şekil 1'deki numara sıralamasına göre gerçekleştirilmiştir. Terimlerin açıklamaları ve birkaç tanesi için, incelenen sınırlı kaynaklar sonucunda öneride bulunulmuştur. Örneğin; Mürekkepleme ünitesinin temel bileşeni olan "Mürekkep Haznesi" teriminin İngilizce karşılığı farklı kaynaklarda; Ink pan, Foundation, Ink fundation, Ink tray, Ink tank olarak adlandırılmaktadır. Bu kaynaklardan yapılan tercümelemlerde ise Türkçe karşılık olarak; Mürekkep tavası, Mürekkep tepsi, Mürekkep tankı ve Mürekkep haznesi olarak adlandırılmaktadır. Hazne kelimesinin Türk Dil Kurumu sözlüğündeki anlamı ise; "Bir şeyin toplandığı, biriktirildiği yer, depo" dur (Türk Dil Kurumu, 2005. Bu nedenle mürekkebin makine üzerinde bulunduğu yer olması nedeniyle; Mürekkep Haznesi olarak tercüme edilmeli ve kullanılmalıdır. Bu çalışmadaki diğer terimler de aynı şekilde incelenerek açıklanmış ve Türkçe kullanımları önerilmiştir.

3.1. Mürekkepleme ünitesi

Yazı yazmak, desen çizmek veya basmak için kullanılan, türlü renklerde sıvı maddelere mürekkep denir (Türk Dil Kurumu, 2005; Özbalkan, 1996; Yule, 1987, Kipphan, 2001:137). Ofset baskıda kullanılan mürekkepler, yağ bazlı veya UV bazlı mürekkepler baskı makinesi üzerinde mürekkep ünitesine vasıtası ile baskıyı gerçekleştirir. Mürekkepleme ünitesi bir seri kauçuk,

krom ve bakır, kaplı merdaneden oluşur. Bu ünitenin ana görevi merdaneler aracılığı ile baskı kalıbı üzerindeki görüntülü alanlarda kontrol edilebilir, ince mürekkep filmi oluşturmaktır. Bu mürekkep filmi baskı kauçuğu aracılığıyla baskı metaryeli üzerine aktararak görüntüyü oluşturur (Ülgen ve ark., 2012; Voltaire, 2006; Bassemir ve Bean, 2009; Blagodir ve ark., 2016:32; Englund ve Verikas, 2008:592-593).

Mürekkep haznesi (İng. Ink pan/Ink fountain):

Ofset baskı mürekkebinin muhafaza eden ve mürekkebin ölçülü verilmesini sağlayan metal kaptır.

Mürekkep hazne merdanesi (İng. Ink fountain roller):

Haznenin içinde kesikli dairesel hareket eden ve bu kesikli dönüş mesafesi ayarlanabilen ve alver merdaneye mürekkep transfer eden krom merdanedir.

Alver merdane (İng. Ductor or Ductor roller):

Mürekkep transferini başlatan ilk merdanedir. Hazne merdanesine anlık temas ederek temas süresine bağlı olarak mürekkep transfer miktarının belirlenmesini sağlayan kauçuk (blanket) merdanedir.

Vargel merdane (İng. Distribution or Oscillator roller):

Dönerken aynı zamanda sağa sola salınım yapan, mürekkep filmi dağıtmak, ezerek topak-lanmayı engelleyerek kalıba temas eden form merdanelerinde iz oluşmasını engelleyen çelik merdanelerdir.

Sürücü merdanesi (İng. Rider roller):

Sert yüzeyli ara merdanelerdir. Dağıtıcı merdanelere temas ederler. Taşıyıcı değildir. Mürekkebi uygun viskoziteye ve ince film haline getirmeye yararlar. Mürekkepleme sistemindeki en küçük çaptaki merdanelerdir.

Transfer merdanesi (İng. Transfer roller):

Transfer merdaneleri iki merdaneye temas eden ara merdanelerdir. Alver merdane ile form merdaneleri arasında mürekkebi taşıma/dağıtma görevi yaparlar.

Form merdaneler- (İng. Form roller):

Alüminyum baskı kalıbı yüzeyine temas eden kauçuk merdanelerdir. Kalıp yüzeyinde görüntülü bölgeler üzerinde ince bir mürekkep filmi oluştururlar.

Mürekkep ayrılması (İng. Ink splitting):

Baskı kauçuğu üzerindeki mürekkebin basınç altında kağıt/karton yüzeyine aktarılırken ayrılmasıdır. Mürekkebin baskı kauçuğunda nip noktasından ayrılarak malzeme üzerine mürekkep nakline ilişkin birkaç tane matematik formül geliştirilmiştir.

3.2. Nemlendirme ünitesi

Bu ünitenin ana görevi baskı kalıbı üzerindeki görüntüsüz alanlarda ince bir (yaklaşık 2 mikron) su filmi oluşturmaktır. Doğada bulunan su temiz değildir; daha ziyade çok sayıda gaz ve mineral içerir. Bu nedenle ofset baskı sisteminde kullanılan kalıp nemlendirme suyu musluk suyu içerisine kimyasal maddeler katılarak çözelti haline getirilir. Ofset baskı nemlendirme ünitesi bir hazne, birkaç kauçuk ve çelik merdanelerden meydana gelir. Bu merdanelerin her birinin sistemin optimum çalışmasında önemli işlevleri vardır. Bu merdaneler aşağıda açıklanmıştır (Ülgen ve ark., 2019: 47; Deshpande, 2011:83-84; Liu, ve Shen, 2008:62-63; Velychko ve ark., 2016:37-38; Rossitza, 2015:690; Akgul, 2012: 4771-4772; Rossitza, 2015: 691; Kipphan, 2001:209-213).

Nemlendirme suyu haznesi (*İng. Dampening solution pan/Water pan*): Bu hazne nemlendirme suyu çözeltisini muhafaza eden metal kaptır. Bu hazneye opsiyonel olarak bir devridaim sistemi bağlanarak; soğutma, filtreleme ve nemlendirme suyu çözeltisi dengede tutma görevini de yerine getirir.

Nemlendirme suyu çözeltisi (*İng. Dampening solution /Fountain solution*):

Nemlendirme suyu haznesi içerisindeki fosforik asit, arap zambkı, glikol, gliserin ve izopropil alkol gibi katkı maddelerini içeren çözeltidir. Glikol, gliserin ve alkol suyun yüzey gerilimini azaltıcı özelliktedir. Bu çözeltinin; ph, iletkenlik, sertlik gibi baskı kalitesine etki eden özellikleri sürekli kontrol altında tutulması gereken parametrelerdir.

Su hazne merdanesi (*İng. Fountain pan roller*): Hazne içinde dairesel olarak dönen ve metal yüzeyinde nemlendirme suyu çözeltisini üzerinde tutarak taşıyan merdanedir. Krom yada alüminyum metalinden yapılmıştır.

Alver/Taşıyıcı merdane (*İng. Ductor roller*):

Aralıklı olarak hazne merdanesi ile dağıtıcı merdaneye temas ederek nemlendirme çözeltisini transfer eden merdanedir. Yüzeyi kauçuk kaplıdır. Bazı eski sistem makinalarda bu kauçuk merdane yüzeyine kadife dokuma kılıf geçirilir.

Dağıtıcı merdane (*İng. Metering/Oscillator roller*):

Alver merdaneye temas ederek nemlendirme çözeltisini form merdanelere iletir. Bu merdane sağa ve sola doğru salınımlıdır. Krom veya alüminyum gövdelidir.

Kalıba su veren merdane (*İng. Form roller*):

Kalıp yüzeyinde görüntüsüz olan grenli kısımlarda ince bir su filmi oluşturan kauçuk merdanedir. Eski sistem makinalarda genellikle bu kauçuk merdane yüzeyine kadife dokuma kılıf geçirilirdi.

3.3. Baskı ünitesi

Ofset baskı sisteminde bütünleşik bir baskı ünitesinde baskı işlemi; nemlendirme, mürekkep-lendirme ve baskı işleminden oluşur. Kalıp üzerindeki düz görüntü baskı kauçuğu üzerine ters olarak nakledilir. Baskı altı malzemesi baskı kauçuğu ile baskı silindiri arasında yüksek basınç altında geçerken görüntü düz olarak baskı altı malzemesi üzerine aktarılır. Bu aktarım sırasında baskı kauçuğu kalitesi direkt baskı kalitesini etkiler (Kipphan, 2001:237; Rivett ve ark., 2011:204; Born, 1972; Varepo, 2017:1-2; Srividya ve Thirunavukkarasu, 2016).

Ofset baskı kauçuğu (*İng. Printing blanket*):

Ofset baskıda görüntüyü alüminyum kalıptan kağıt/kartona aktarmak için kullanılan yüzeyi kauçuk kaplanmış dokuma tabakasından meydana gelir. Baskı kauçukları günümüzde öncelikle neoprene gibi sentetik kauçuklardan yapılmaktadır. Bu temel kauçuğa, esnekliği artırmak için yumuşatıcılar ve yüzeyi sertleştirmek için diğer malzemeler gibi çeşitli katkı maddeleri eklenir. Kauçuk bileşik, baskı silindirine sarıldığında yüksek gerilime dayanım için çok sağlam ipliklerle dokunmuş bir kumaş taşıyıcıya uygulanır (İlknur, 2007:5; Lee ve ark., 2015:152; Şimşeker ve Oğuz, 2003; Wu ve ark., 1999:388-389; Kipphan, 2001:58).

Baskı basıncı (*İng. NIP impression*):

Baskı basıncı; baskı kauçuğu silindiri ile baskı silindiri arasındaki basıncı ifade eder. Baskı altı malzemesinin kalınlığına göre değiştirilen bu basınç 80-90g/m² kağıtlarda 300 N/cm'dir. Mürekkep reolojisi ve baskıaltı malzemesinin fiziksel özellikleri baskı kauçuğu üzerinden görüntü naklinin kalitesine etki eden önemli faktördür. Her makinede çeşitli temas noktaları (nip) vardır. Makineler mekanik olarak birçok merdanelerden ve birbirleriyle temas halinde dönen silindirlere oluşur. Ofset baskıda; malzeme yüzeyine basılan bir görüntünün kalitesi nip noktasındaki basılabilirlik parametrelerine bağlıdır (Vaha-Nissi, 2010:317; Gujjari ve ark., 2006)

4. Sonuç ve öneriler

Ülkemizde orta öğretimden doktora seviyesine kadar basım teknolojileri eğitimi verilmektedir. İlk ofset baskı sistemli matbaa 1950 yılında kurulmuştur. Matbaacılık eğitimi 1946 Ankara'da bir meslek lisesinde matbaacılık bölümü açılarak başlatılmıştır. Hâlihazırda

örgün eğitimin her seviyesinde basım teknolojileri adıyla matbaacılık eğitimi verilmektedir. Baskı teknolojilerine ait en yoğun eğitim ofset baskı sistemi konusunda verilmektedir. Ancak teknik terimlerinin birçoğunun Türkçe tam karşılıklarının henüz olmadığı ve bu nedenle kavram kargaşaları yaşandığı gözlenmiştir.

Bu çalışmada sadece ofset baskı sistemine ait en çok kullanılan terimlerden; mürekkep haznesi, mürekkep hazne merdanesi, alver merdane, vargel merdane, sürücü merdane, transfer merdane, form merdane, mürekkep ayrılması, nemlendirme suyu haznesi, nemlendirme suyu çözültisi, su hazne merdanesi, alver/taşıyıcı merdane, dağıtıcı merdane, kalıba su veren merdane, ofset baskı kauçuğu ve baskı basıncının yer aldığı onaltı teknik terimin, dilbirliği sağlanması ve sürdürülmesi için Türkçe tanımları ve anlamları açıklanmış ve önerilerde bulunulmuştur.

Basım teknolojileri alanında eğitim veren öğretim elemanlarının, öğrencilerin ve tercümanların müracaat edebilecekleri bir teknik terimler sözlüğü de yoktur. Bu nedenle gerek İngilizce Türkçeye gerekse Türkçeden İngilizceye tercümelerde terminolojik sorunlar yaşanmaktadır. Akademik yayınlarda hakemler bu sorunları sıkça belirtmektedirler. Bu nedenle tüm basım teknolojilerini kapsayan teknik terimler sözlüğü konusunda ivedi çalışmaların yapılması çok önem arz etmektedir. Bu nedenle Basım Teknolojileri alanındaki akademisyenlere bu konuda çalışma yapmalarını önerilmektedir.

Teşekkür

Bu çalışmanın yapılmasında, çok değerli bilgiler vererek katkı sağlayan Avrasya Terim Dergisi Editörü Sayın Prof. Dr. Orhan Sevgi'ye içtenlikle teşekkür ederiz.

Kaynaklar

- Akgül, A., 2012. Effect of water hardness on the offset printing quality. *Asian Journal of Chemistry*, 24(10), 4771-4773.
- Bassemir R.W., Bean A.J., 2009. *Inks: The Wiley Encyclopedia of Packaging Technology*. Third Edition, Edited by Kit L.Yam, A John Wiley Sons, Inc., Publication.
- Blagodir, O., Zolotukhina, K., Kushlyk, B., & Velychko, O., 2016. Regularities of ink-water balance stability in offset printing. *Eureka: Physics and Engineering*, 3: 31-37.
- Born, E., 1972. *Lexikon für die graphische Industrie*. Polygraph Verlag, Switzerland.

- Büyükpehlivan, G. A., 2019, Ülkemizde Önlisans Matbaacılık Eğitimi. *Girişimcilik Öyküleri*, Mert, G.,(Ed), Akademi Titiz Yayınları, pp. 437-446.
- Deshpande, S. S., 2011. Fountain solution in lithographic offset printing. *Journal of Engineering Research and Studies*, 2(2), 82–88.
- Eldred, N. R., 2012. *Matbacının Mürekkep Hakkında Bilmesi Gerekenler*. M. Ülgen, M. Oktav, E. N.Gençoğlu (Çev.). İstanbul: Basev. ISBN: 978 9944063630.
- Englund, C., Verikas, A., 2008. Ink flow control by multiple models in an offset lithographic printing process. *Computers & Industrial Engineering*, 55(3): 592-605.
- Gujari, C., Batchelor, W., Sudarno, A., and Banham, P., 2006. Estimation of ink tack in offset printing and its relationship to linting in offset printing. In *Proceedings of TAPPI International Printing and Graphic Arts Conference*, 20 September.
- İlknur, S., 2007. *Merdane Teknik Bilgileri*. Asteks Kauçuk ve Plastik San. ve Tic. A.Ş., Güzel Sanatlar Matbaası, İstanbul.
- Kipphan H., 2001. *Handbook of Print Media Technologies and Production Methods*. Springer-Verlag Berlin Heidelberg, ISBN: 978-3-540-67326-2, 1207 pp.
- Lee, A. R., Kim, I., Kim, K. Y., Nam, S. Y. and Choi, Y. M., 2015. Quantitative measurement of ink-blanket adhesion for contact transfer printing inks. *International Journal of Precision Engineering and Manufacturing*, 16(1): 151-156.
- Liu, F. and Shen, W., 2008. Forced Wetting and Dewetting of Liquids on Solid Surfaces and Their Roles in Offset Printing. *Colloids and Surfaces. Physicochemical and Engineering Aspects*, 316(1–3): 62–69.
- Mahović Poljaček, S., Cigula, T., Hoffmann-Walbeck, T., Tomašević, T., and Riegel, S., 2015. Processless offset printing plates. *Journal Of Graphic Engineering And Design*, 6(1): 23-27.
- Özbalkan, N., 1996. *Technical Dictionary, Teknik Terimler Sözlüğü*. İngilizce-Türkçe, Politeknik Seri 13. Baskı, Alfa Basım ve Yayımlar Dağıtım, İstanbul.

- Özomay, Z., 2019. Türkiye’de Matbaa Eğitiminde Yapılan Lisansüstü Tezlerinin Eğilimleri. Gece Kitaplığı, sayfa: 327-334.
- Pavlović, Ž., Novaković, D., & Cigula, T., 2012. Wear analysis of the offset printing plate’s non- printing areas depending on exploitation. *Tehnicki Vjesnik/Technical Gazette*, 19(3): 543-548.
- Pavlović, Ž., Novaković, D., Dedijer, S. and Apro, M., 2010. Changes in the surface roughness of aluminium oxide (non-printing) areas on offset printing plate depending on number of imprints. *Journal of Graphical Engineering and Design*, 1(1), 32-38.
- Răzvan-George, R., 2016. Real time quality control of the heatset offset printing process. *Specializarea Tehnologii Şi Sisteme Poligrafice, Sesiunea Ştiinţifică Studenţească*, 13-14 mai, Facultatea IMST.
- Rivett, B., Koroleva, E. V., Garcia-Garcia, F. J., Armstrong, J., Thompson, G. E. and Skeldon, P., 2011. Surface Topography Evolution Through Production of Aluminium Offset Lithographic Plates. *Wear*, 270 (3-4): 204–217.
- Rossitza, S., 2015. Offset printing without isopropyl alcohol in damping solution. *Energy Procedia*, 74: 690-698.
- Srividya, B. and Thirunavukkarasu, V., 2016. Investigation the print quality of web offset colour prints on newsprint paper. *Asian Journal of Research in Social Sciences and Humanities*, 6(11):803.
- Şimşeker, O., Oğuz, M., 2003. Ofset Baskı Blanketlerinin Yapısı, Çeşitleri ve Kullanımında Dikkat Edilmesi Gereken Kurallar. *1.Uluslararası Matbaa Teknolojileri Sempozyumu*, 29-30 Eylül 2003, Ankara.
- Şekercioğlu, Y. S., 2003. Türkçe Matbaacılık Terminolojisinin Oluşturulması, Marmara Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmış Y. Lisans Tezi, 127 s.
- Türk Dil Kurumu, 2005. *Türkçe Sözlük*. 10. Baskı, Ankara.
- Ülgen, M., Oktav, M., & Cakir, N., 2019. Grafik Sanatları için Kimya. L. Ozdemir (Ed.), Basev Yayınları, İstanbul.
- Ülgen, M., Oktav, M., ve Gençoğlu, E. N., 2012. *Matbaacının Mürekkep Hakkında Bilmesi Gerekenler*. Basev Yayınları, İstanbul.
- Vaha-Nissi, M., Kela, L., Kulachenko, A., Puukko, P. and Kariniemi, M., 2010. Effect of printing parameters on delamination of board in sheet fed offset printing. *Appita: Technology, Innovation, Manufacturing, Environment*, 63(4): 315-322.
- Varepo, L. G., Brazhnikov, A. Y., Volinsky, A. A., Nagornova, I. V. and Kondratov, A. P., 2017. Control of the offset printing image quality indices. *Journal of Physics: Conference Series* Vol. 858, No. 1, p. 012038). IOP Publishing.
- Velychko, O., K. Zolotukhina, and Rozum, T., 2016. The improvement of dampening solution for offset printing. *Восточно-Европейский журнал передовых технологий*, 4(6): 37-44.
- Voltaire, J., 2006. Ink film splitting acoustics in offset printing, Doctoral dissertation, KTH.
- Walenski, W., 1991. Der Offsetdruck: eine Einführung in Theorie und Praxis. DuMont Taschenbücher, Köln, Germany.
- Wu, J., Nakazawa, M., Kawamura, T., Baba, H., Kamimura, H., Tanaka, N. and Miyahara, K., 1999. Study on elastic deformation properties of the blanket in offset printing. *JSME International Journal Series A Solid Mechanics and Material Engineering*, 42(3): 388-395.
- Yule, J. D., 1987. *Bilim ve Teknoloji Ansiklopedisi*. Remzi Kitapevi, İstanbul, Türkiye.
- Žitinski Elias, P. Y., Tomašević, T. and Cigula, T., 2009. Differences in Physical-Chemical Properties of the Nonprinting Areas for Conventional and CtP Process. *In Proceedings of the 3rd International Student Conference “Printing Future Days 2009”* pp.:139-144.